

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih (s poudarkom na srednjih šolah), kot jih zaznavajo pripadniki romske skupnosti v Sloveniji

Poročilo v okviru projekta

Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli

Avtorja: Janez Pirc in Romana Bešter

Ljubljana, 2020

KAZALO

1. NAMEN ŠTUDIJE	3
2. METODOLOGIJA.....	3
2.1 CILJNA SKUPINA.....	3
2.2 SPLETNA ANKETA	4
2.3 INTERVJUJI.....	6
3. DEJAVNIKI VPLIVA NA STOPNJO VKLJUČENOSTI IN USPEHA ROMOV V IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU – PO MNENJU PRIPADNIKOV ROMSKE SKUPNOSTI 7	
3.1 DRUŽINSKE IN OSEBNE OKOLIŠČINE ROMOV	7
3.1.1 Odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja	7
3.1.2 Spodbuda in pomoč družine	10
3.1.3 Zaščitniškost in pretirane bojzani staršev.....	12
3.1.4 Bivalno okolje in razmere	13
3.1.5 Socialno-ekonomski položaj	15
3.1.6 Jezik	18
3.2 ŽELJE, MOTIVI IN ASPIRACIJE ROMSKIH OTROK IN MLADOSTNIKOV ZA NADALJNJE IZOBRAŽEVANJE	23
3.2.1 Želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem.....	23
3.2.2 Poklicne želje	27
3.2.3 Možnost dokončanja osnovne šole na programih ustanov za izobraževanje odraslih.....	28
3.3 IZKUŠNJE ROMOV V IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU.....	29
3.3.1 Vključenost v predšolsko vzgojo	29
3.3.2 Pomoč in podpora, na voljo romskim učencem in dijakom	31
3.3.3 Odnos učiteljev do romskih učencev.....	33
3.3.4 Odnos profesorjev do romskih dijakov	35
3.3.5 Odnos sošolcev na osnovnošolski stopnji izobraževanja in višje	38
3.3.6 (Ne)izpostavljanje lastne narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli	41
3.4 IZKUŠNJE IN POLOŽAJ ROMOV NA TRGU DELA	44
3.4.1 Delovne izkušnje romskih intervjuvancev in anketirancev	44
3.4.2 Diskriminacija pri zaposlovanju.....	46
3.4.3 »Vdanost v usodo« pri iskanju zaposlitve.....	47
3.4.4 Percepcije Romov o splošnemu položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela.....	48
3.5 DRUGE VRSTE DEJAVNIKOV	50
3.5.1 Nestimulativnost socialnih transferjev v odnosu do zaposlovanja.....	50
3.5.2 Vzornišstvo znotraj romske skupnosti in pomanjkanje dovoljšnega števila romskih izobražencev	51
4. ZAKLJUČEK.....	53
5. VIRI IN LITERATURA.....	58

1. Namen študije

Študija je del ciljnega raziskovalnega projekta »Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli« (2018–2020), ki ga izvaja Inštitut za narodnostna vprašanja, financirata pa Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Namen te študije je identificirati dejavnike, ki vplivajo na (ne)vključenost in (ne)uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v Sloveniji – kot jih zaznavajo pripadniki romske skupnosti v Sloveniji. Osredotoča pa se na srednje šole, univerze in institucije, ki nudijo programe za izobraževanje odraslih.

Študija je nastala v okviru delovnega svežnja 4 (DS 4, Identifikacija dejavnikov, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih), ki se ukvarja z identifikacijo dejavnikov, zaznanih s strani predstavnikov romske skupnosti ter dejavnikov, zaznanih s strani predstavnikov izobraževalnih institucij in organizacij, ki so z dejavnostmi redno prisotne v romski skupnosti.¹

Na osnovi izvedenih anket in intervjujev v okviru študije ugotavljamo, kateri so ti dejavniki in do kakšne mere so vplivali, da so se romski posamezniki prebili do nadpovprečne izobrazbene ravni v svoji skupnosti oziroma, zakaj drugim Romom ta preboj ne uspeva. Dejavnike lahko uvrstimo v naslednje medsebojno povezane kategorije dejavnikov:

- a) družinske in osebne okoliščine Romov;
- b) želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje šolanje oziroma študij;
- c) izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu;
- d) izkušnje in položaj Romov na trgu dela;
- e) drugi dejavniki.

2. Metodologija

2.1 Ciljna skupina

Pri študiji smo se osredotočili Rome,²

- ki že imajo zaključeno srednješolsko oziroma univerzitetno izobrazbo ali dokončan osnovnošolski oziroma srednješolski program na institucijah za izobraževanje odraslih;
- ki so še v fazi izobraževanja na srednjih šolah, univerzah ali institucijah za izobraževanje odraslih.

¹ Ta tema je predstavljena v ločenem poročilu.

² Zaradi velikih medregionalnih razlik med Romi – tako na področju izobraževanja, kot tudi na številnih drugih področjih –, so rezultati analize v nadaljevanju občasno prikazani in interpretirani ločeno za jugovzhod in severovzhod države. Pod jugovzhodno Slovenijo štejemo: Dolenjsko, Kočevsko, Belo krajino in Posavje. V okvir severovzhodne Slovenije pa sodita Maribor z okolico ter Pomurje.

2.2 Spletna anketa

Predstavnike ciljne populacije smo nagovorili s spletno anketo. To smo izdelali in analizirali v spletnem programu Ika. Anketa je zajemala širši spekter vsebin, dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu pa so bili njen osrednji del.

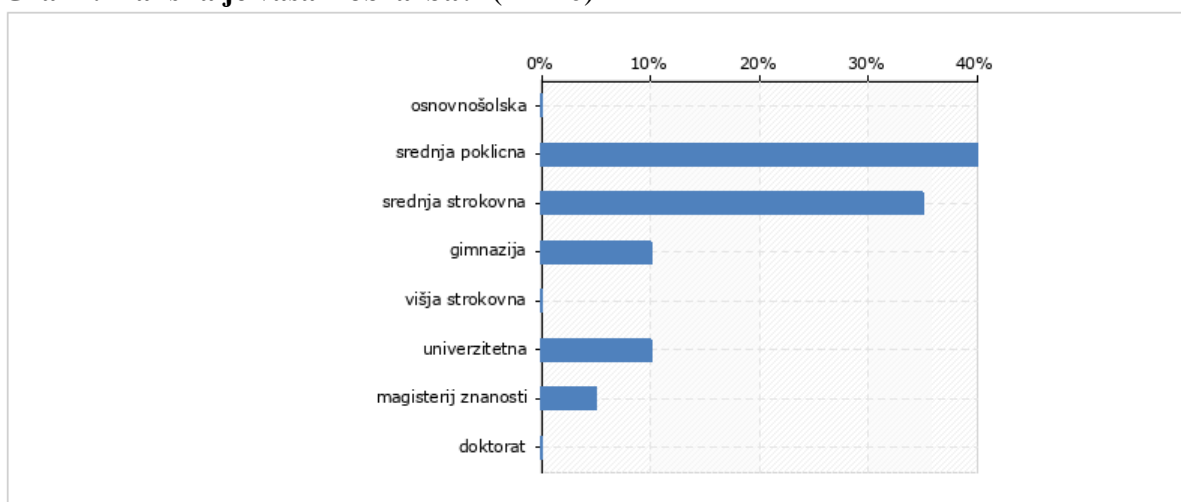
S spletno anketo smo nameravali zajeti okoli 30 posameznikov, pripadnikov romske skupnosti. Med naslovljenimi smo se osredotočili predvsem na: romske pomočnike, člane društva Romski akademski klub, romske srednješolce in odrasle, ki so (bili) vključeni v izobraževanje za odrasle. Nekaterim posameznikom smo vabilo k izpolnjevanju ankete poslali osebno. Vse smo prosili, naj vabilo posredujejo tudi drugim potencialnim respondentom, ki jih poznajo. Informacijo o anketi in vabilo k sodelovanju smo posredovali tudi preko romske televizijske in radijske oddaje na RTV Slovenija. Respondenti so na anketna vprašanja odgovarjali med majem in septembrom 2019. Anketo je izpolnilo 20 posameznikov.

Ciljna populacija, na katero smo naslovili vabilo k izpolnjevanju ankete, je bila izbrana na tak način, da so bili v njej zastopani Romi:

- iz vseh glavnih regij oziroma tipov regij, kjer živijo oziroma se šolajo Romi: ruralno/urbano okolje, jugovzhodna (JV) Slovenija/severovzhodna (SV) Slovenija (Prekmurje, Maribor);
- z različnimi stopnjami dokončane izobrazbe (dokončana osnovna šola, srednje šola, univerza).

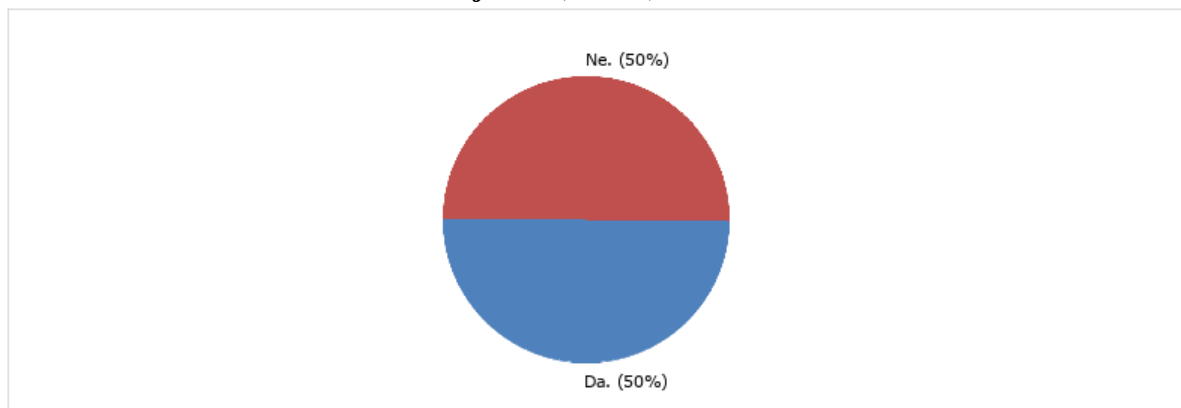
V realiziranem vzorcu je največji delež respondentov imel srednjo poklicno in srednjo strokovno izobrazbo – skupaj $\frac{3}{4}$ vseh. Od ostalih pa sta imeli dve osebi dokončano gimnazijo, prav tako dve osebi univerzitetno diplomu, ena oseba pa dokončan magisterij znanosti. Polovica vseh anketirancev se je v času anketiranja še izobraževala.

Graf 1: Kakšna je vaša izobrazba? (n = 20)

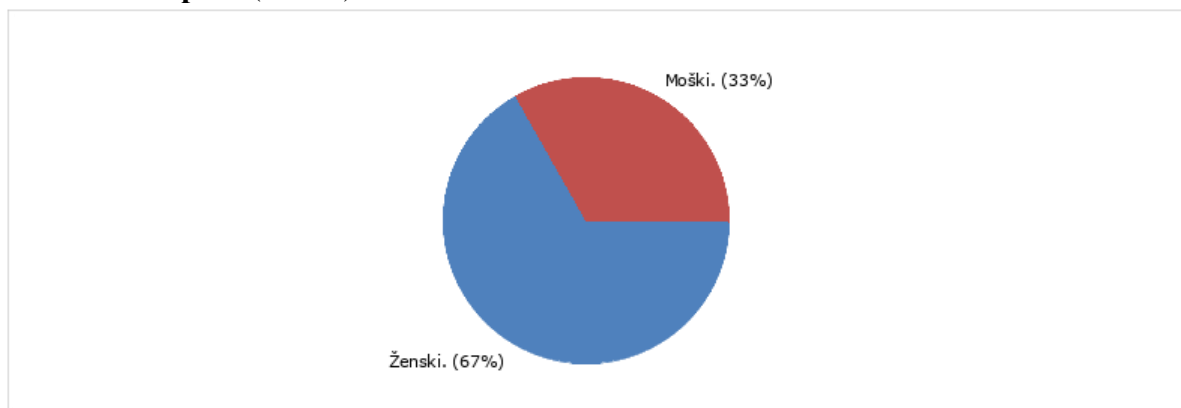
Iz odgovorov anketirancev na vprašanji »Katero stopnjo šolanja je dokončal vaš oče?« in »Katero stopnjo šolanja je dokončala vaša mama?« je razvidno tudi, da imajo anketiranci višjo stopnjo izobrazbe kot njihovi starši. Tako pri mami kot pri očetu je bil delež z nedokončano osnovno šolo 28 %, skoraj vsi ostali pa so imeli končano bodisi osnovno šolo, bodisi srednjo poklicno šolo.

Graf 2: Ali se trenutno še izobražujete? (n = 20)

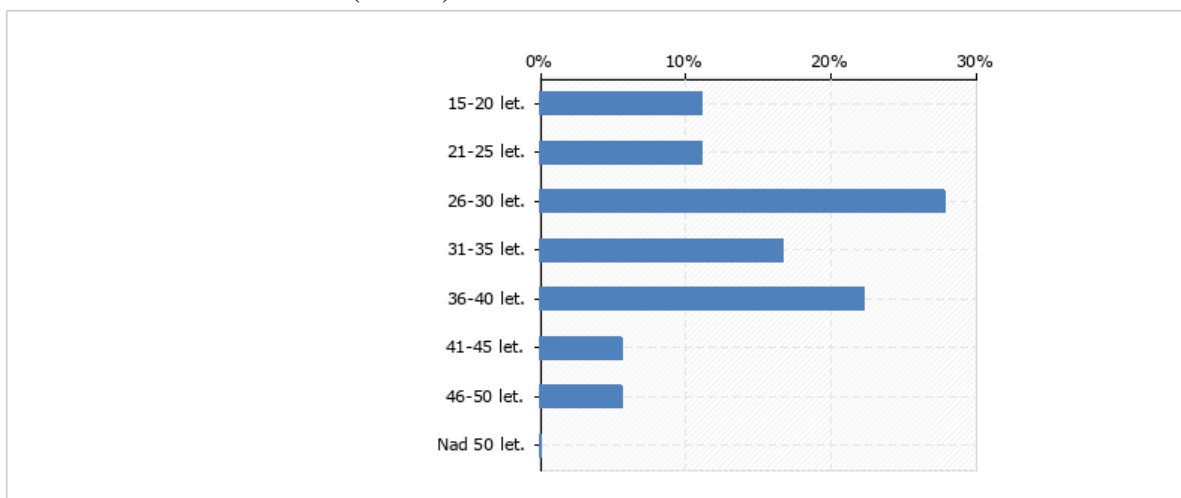
67 % oseb je bilo ženskega, 33 % pa moškega spola. 2 osebi na to vprašanje nista odgovorili.

Graf 3: Vaš spol: (n = 18)

Največji delež tistih, ki so odgovorili, je bil v starostni kategoriji od 26 do 30 let.

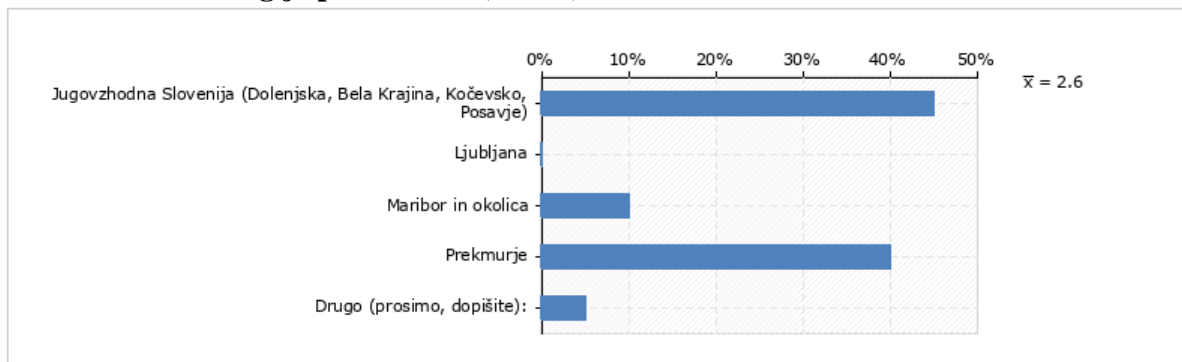
Graf 4: Koliko ste stari? (n = 18)

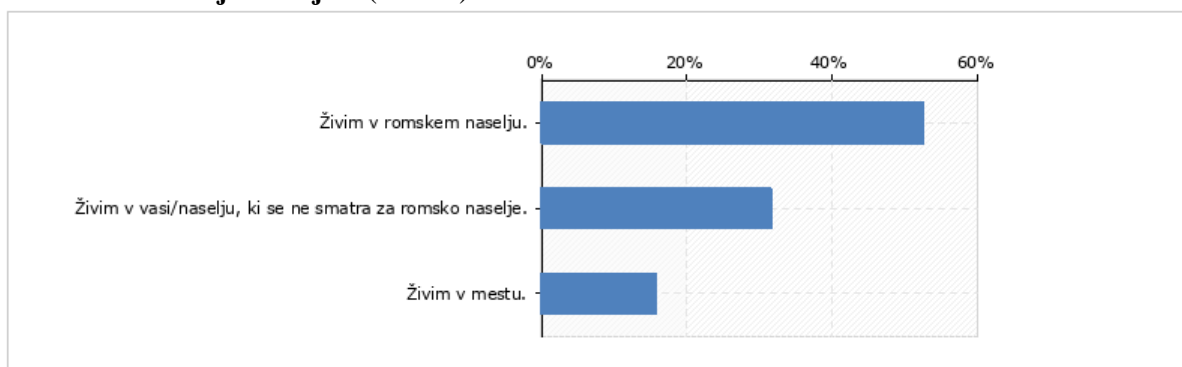
Glede na regijo prebivanja, je največje število oseb, 9 (ali 45 % vseh) odgovorilo, da prihaja iz JV Slovenije, 8 oseb (ali 40%) pa iz Prekmurja. Od preostalih sta bili dve osebi iz Maribora in

okolice, ena oseba pa se je preselila iz Slovenije v tujino. Največ jih je živel v romskem naselju (53 % respondentov).

Graf 5: V kateri regije prebivate? (n = 20)

Graf 6: Vaš kraj bivanja: (n = 19)

2.3 Intervjuji

S pripadniki romske skupnosti smo izvedli tudi intervjuje. Tako kot v anketi, smo se v intervjujih dotaknili širšega spektra vsebin, povezanih z izobraževanjem Romov. Skupaj smo izvedli 10 intervjujev z romskimi posamezniki v procesu rednega srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja ali z že končano srednješolsko ali univerzitetno izobrazbo.

Struktura intervjuvancev se je nekoliko spremenila od načrtovane, saj smo nameravali izvesti 5 intervjujev tudi z romskimi posamezniki, vključenimi v izobraževanje odraslih na ravni srednje šole. Vendar, kot smo naknadno ugotovili, je število le-teh predvidoma izredno nizko, zato smo namesto tega raje izvedli večje število intervjujev z romskimi posamezniki pod kategorijo a (zgoraj) – 10 namesto predvidenih 5.

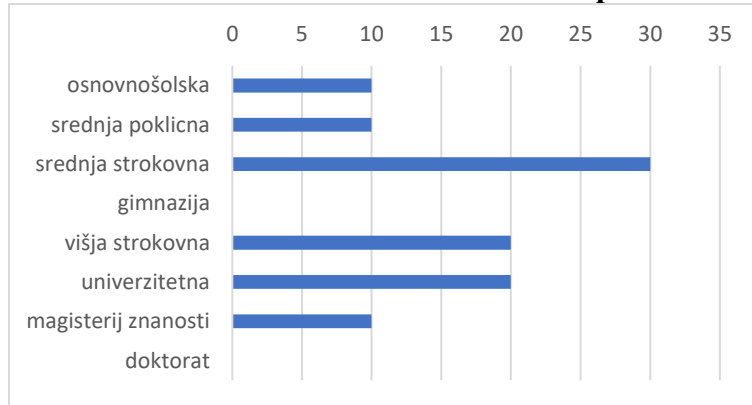
Osnovne karakteristike intervjuvancev so naslednje:

- Izmed 10 romskih posameznikov³ sta bila 2 moška in 8 žensk. 6 jih je bilo z območja JV Slovenije (iz Bele krajine in Kočevskega), preostali 4 pa so bili iz Prekmurja. Ena od njih že dlje časa živi v Ljubljani.
- V tej skupini posameznikov je izobrazbena struktura – kar se tiče dokončane stopnje izobrazbe v času izvedbe intervjuja – naslednja: 3 osebe imajo dokončano V. stopnjo

³ Verjetno je, da so kateri od romskih intervjuvancev izpolnili tudi spletno anketo, vendar zaradi anonimnosti pri izpolnjevanju, tega ne moremo preveriti.

(4-letna srednja šola), 2 osebi VI. stopnjo (višja šola), 2 osebi VII. stopnjo (univerzitetna diploma), po ena oseba pa VIII. (univerzitetni magisterij), IV. (3-letna srednja šola – srednje poklicno izobraževanje) in II. stopnjo (osnovna šola). Tri osebe so se še naprej izobraževale. Vsaj za sedem oseb med njimi je bilo znano, da so bile redno zaposlene.

Graf 7: Izobrazba anketirancev – romskih posameznikov (n = 10; vrednosti so v %)

3. Dejavniki vpliva na stopnjo vključenosti in uspeha Romov v izobraževalnem sistemu – po mnenju pripadnikov romske skupnosti

Na osnovi analize intervjujev s posamezniki romske narodnosti smo oblikovali pet kategorij dejavnikov vpliva na stopnjo vključenosti in uspeha Romov v izobraževalnem sistemu – s poudarkom na srednješolski stopnji izobraževanja. To sliko smo v večini primerov dejavnikov dopolnili še z analizo spletnih anket z namenom, da bi pridobili še bolj poglobljen vpogled v posamezne teme.

Prve tri kategorije dejavnikov imajo ali so imele v prvi vrsti lahko *sproten* in pretežno *neposreden vpliv* na stopnjo vključenosti in uspešnosti romskih otrok oziroma mladine v izobraževanju že v fazi njihovega lastnega (sedanjega ali preteklega) izobraževanja. Pri četrti kategoriji dejavnikov pa gre za *posreden vpliv* izkušenj in okoliščin, ki so jih starejši Romi doživeli na trgu dela, informacije o tem pa so prišle do drugih, mlajših Romov, ki se šele izobražujejo in so na poti, da bi se lahko zaposlili. V peti kategoriji dejavnikov je podan samo izbor tistih, o katerih so najboljše govorili intervjuvanci in se jih ni dalo uvrstiti med predhodne kategorije.

3.1 Družinske in osebne okoliščine Romov

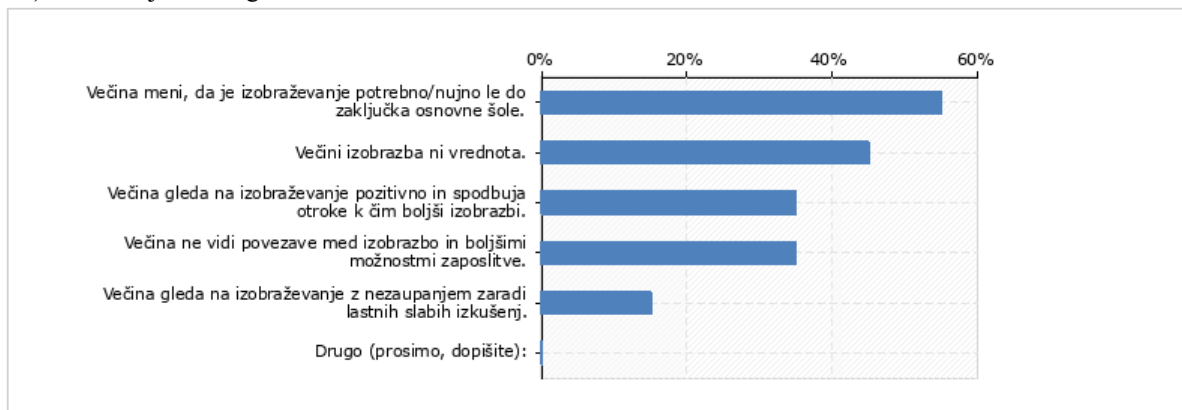
3.1.1 Odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja

Odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja je verjetno dejavnik z največjo stopnjo vpliva na romske otroke in mladino glede njihove vključenosti ter uspešnosti v izobraževanju. Z domačim okoljem mislimo na ožje okolje, kjer ti dijaki, študentje živijo – predvsem na družino, pa tudi na bližnje sorodstvo, romsko naselje ali okoliš, kjer živijo.

V okviru spletnih anket se je na področje odnosa Romov do izobraževanja nasploh neposredno nanašalo eno samo vprašanje, ki je bilo zelo splošno usmerjeno. Na vprašanje »Kakšen je po

vaši oceni odnos Romov iz vašega okoliša do izobraževanja?⁴ je največ anketirancev (55 %) odgovorilo, da večina meni, da je izobraževanje potrebno/nujno le do zaključka osnovne šole. Ta odgovor je bil najpogosteje izbran tako pri anketirancih iz SV kot iz JV Slovenije. Veliko, 45 %, jih je odgovorilo tudi, da večini izobraževanje ni vrednota.

Graf 8: Kakšen je po vaši oceni odnos Romov iz vašega okoliša do izobraževanja? (n = 20). Možnih je več odgovorov.

Po mnenju nekaterih intervjuvanih Romov je na splošno eden glavnih razlogov, ki botruje slabši vključenosti in uspešnosti romskih otrok ter mladine v izobraževalnem sistemu – s poudarkom na ravneh, višjih od osnovne šole, pomanjkanje motiviranja otrok v okolju, kjer živijo. Konkretno gre tu za pomanjkanje motiviranja s strani staršev oziroma družin. To velja tako za JV kot za SV del države.

Kot pravi Rominja z JV Slovenije, ki vsakodnevno dela z romskimi otroci:

Glejte, tako vam bom povedala: [romski] otroci imajo vsi željo, da bi nekaj postali, bili. Ampak to potem, čedalje starejši kot so, vidim, da to bolj upada. Ker v bistvu ni okolje, ki bi jih motiviralo, nimajo – od doma – nimajo tisto.... Pravijo »kaj ti bo pa šola?«. So pa, recimo, družine, ki pač gredo v srednje šole in končajo normalno, se zaposlijo... Čisto odvisno od posameznih družin.

Z drugega konca države pa lahko slišimo dokaj podobno mnenje za romsko skupnost:

V Prekmurju pa vidim, se mi zdi, da ni socialno-ekonomski položaj toliko [vpliven dejavnik], ampak je bolj pomanjkanje motivacije in pomanjkanje podpore staršev.

Nekateri romski starši ne verjamejo, da bi obiskovanje šole nasploh prineslo njihovim otrokom večje možnosti za uspeh v nadaljnjem življenju – npr. pri iskanju zaposlitve. Tak odnos do izobraževanja je odraz neinformiranosti oziroma neozaveščenosti staršev o pomenu izobraževanja in njihove splošne resigniranosti, ki je morda tudi posledica njihovih lastnih slabih izkušenj na področju šolanja ali zaposlovanja. Takšne primere sta omenila intervjuvanca z JV dela Slovenije:

Npr. moja sestrična – njena mama jo je že ovirala. Ona je do 4. razreda hodila z menoj, ji je nekako šlo, potem pa se je vse skupaj... ne vem, zaustavilo. Že njena mama pravi, »ja, kaj se

⁴ Na voljo je imelo več možnih odgovorov.

bo učila, saj ne bo učiteljica. Saj, itak, če bo kaj, ne bo dobila službe«. In ona je to poslušala, ker mama to govori. In verjetno motivacija ji je padla.

In pa:

Vloga družine je vsekakor pomembna. Ampak naši romski starši – večina, to so polpismeni ali pa nepismeni. Zdaj, če njegov otrok hodi v šolo, on ne ve, kdaj naj njegov otrok mora obvladati npr. poštevanko.

Posledično so romski otroci premalo motivirani, nesamozavestni, prave podpore, vsaj simbolične, pri večini doma ni. V Prekmurju, ki je zaposlitveno tudi tesno navezano na sosednjo Avstrijo, pa smo pri sogovornikih v romski skupnosti naleteli na zanimiv primer starševske podpore izobraževanju njihovih otrok le do zaključka srednje šole, ne pa tudi naprej. Zaradi relativno dobrih možnosti na avstrijskem trgu dela namreč starši vidijo dokončanje osnovne ali srednje šole kot korak k čimprejšnji zaposlitvi svojih otrok:

Zdaj pa so vsi samo v to Avstrijo usmerjeni, zato ker drugega praktičnega izhoda nimajo /.../. Dve sestrični /.../ sta srednjo šolo končali v Avstriji. Ena je bila prav dobra, druga je bila celo odlična v ekonomski šoli. Ampak, zato, ker so rekli starši »čim prej se zaposli«, sta se sprijaznili z najnižjim delovnim mestom v tovarni. /.../ To me je ful razjezilo takrat, zakaj nista šli študirat naprej. Mislim, z odličnim uspehom v Avstriji ko jezik obvladaš v nulo.... Ampak, ne. Starši so jima dali pač misliti, da »končal si šolo, tako da imaš zagotovljeno...«. Ampak, ne, »spravi se čim prej delati in ... familija in to je to«. Spet imamo potem ta drugi ekstrem: šolo končajo, zelo dobro, ampak ne vem, ali je to nizka samopodoba, se ne cenijo ali je to res bil vpliv staršev.

V Prekmurju in tudi na JV Slovenije so bile zaznane tudi (specifične) situacije, ko je nadpovprečna izobrazbena stopnja nekaterih Romov v njihovi domači skupnosti do določene mere cenjena, a tudi ti posamezniki se potem pogosto srečujejo s pritiski, naj se prilagodijo »romskim normam« po čimprejšnjem ustvarjanju družine in ustalitvi doma. Tudi zaradi tega se nekateri izobraženi Romi potem začnejo oddaljevati od domače skupnosti:

/.../ ampak pri Romih pa dostikrat recimo naletim, kar je ful čudno, sploh na terenu, ali pa pri Romih, ki jih ne poznam, da imajo nek odpor do mene samo zaradi tega, ker sem izobražen in zaposlen. /.../ S strani širše družine sem bil parkrat deležen opazke, da pa jaz zdaj nisem več čisto njihov, zato ker sem kao se izobrazil. Ampak, ko jim dopoveš, kaj to pomeni izobrazba, ko pri meni to vidijo, kaj mi je zdaj prinesla dobrega, je vse lepo in prav, a oni tega niso razumeli, zakaj bi si jaz želel sploh šolo končati. Tako visoko šolo.

Kot so nam govorili posamezniki z vsaj VI. stopnjo izobrazbe iz različnih regij:

Pri nas, tako kot sem rekel na lastnem primeru, bolj kot si kot Rom izobražen v skupnosti, se na nek način oddaljuješ od skupnosti, ker te ne več sprejema za svojega.

In:

/.../ nekako v zgodnjih letih, govorim zdaj res o neki romski družini z domačega vidika, vedno dobiš vprašanja, »kdaj boš imel otroka?, kdaj boš imel partnerja?« To so vprašanja, ki jih dobesedno slišiš vsak dan in to zelo zelo vpliva na posameznika. ... Tisti, ki ne razmišljamo tako, dobivamo ful nek pritisk romskega prebivalstva, da smo tudi izobčeni na nek način. Smo sicer zelo spoštovani, zelo gledajo tudi pozitivno na nas, ampak po drugi strani je pa tisto, »no,

zdaj bi pa res že bil čas, zdaj imaš pa lahko otroka, zdaj se pa lahko poročiš...«. In veliko romskih posameznikov pade v to past, v to luknjo. /.../ In izobrazba sploh nima prostora v tem mehurčku, da sploh razmišljaš o tem, da boš pa ti zdravnik, pravnik ali tudi kaj drugega. Ker je tako, da si nekoga najdeš, da ostaneš potem doma.

/.../ ne vem, tipičen primer, ko sem prišla v naselje, 'Ja, [osebno ime], kok si pa stara?' Rečem jaz, '27'. 'Ja zdaj bi ti bil pa čas, da imaš otroka, veš. Imej dva, tri otroka, glej, kok se ti ... zakaj bi vstajala ob osmih zjutraj?' Pač tko, ne, pol pa 'Aha, ti si pametna, te bomo poslušal',...

Tudi respondenti v okviru spletne ankete so pomanjkanje podpore staršev oziroma nespodbudno okolje prepoznali kot glavni dejavnik, ki vpliva, da velik delež romskih otrok ne zaključi osnovne šole in da jih zelo malo nadaljuje z izobraževanjem po osnovni šoli.

Kljub temu pa, kot ugotavlja eden od sogovorcev iz SV Slovenije, kjer je romskih posameznikov z vsaj dokončano srednjo šolo relativno veliko, se odnos in razumevanje pomena izobrazbe postopoma spreminja tudi pri starejših generacijah:

/.../ ampak, kar jaz opažam, tisti, ki se izobražujejo in tisti, ki dejansko gre naprej od srednješolske izobrazbe – višja šola ali univerzitetna izobrazba – se zelo ceni v naši vasi in se mi zdi, da dobiš tudi neko spoštovanje predvsem od starejših. Tudi mladi, se mi zdi, da dobivajo veliko zanimanja za izobrazbo.

Ob omembi teme, če sogovorniki opažajo razlike v odnosu do izobraževanja hčera in sinov, ki jih morebiti prakticirajo romski starši, pa na osnovi odgovorov ne bi mogli trditi, da prihaja do razlikovanja na tem področju.

Se vam zdi, da romski starši delajo kakšne večje razlike, če hodi na šolo sin ali hči?
Ne vem, mislim, da ne. Morda, ko so punce starejše, da jih je kaj strah /.../ [Sicer pa] tukaj ni nobenih razlik.

3.1.2 Spodbuda in pomoč družine

V okviru tega dejavnika razumemo *aktivno* spodbudo oziroma konkretno pomoč, ki so jo deležni nekateri romski učenci oziroma dijaki v času svojega izobraževanja s strani svojih družin. Spodbuda in pomoč družine sta tesno povezana s splošnim odnosom (romskih) staršev do izobraževanja. Sta neke vrste pozitiven odvod odnosa staršev oziroma skupnosti do izobraževanja. V spletni anketi je 19 od 20 respondentov⁵ pozitivno odgovorilo na vprašanje »Ali vas je vaša družina podpirala/spodbujala pri šolanju?«.

Da so bili deležni vsaj neke vrste spodbude ali pomoči so govorili tudi vsi romski intervjuvanci. Večina je omenjala predvsem, da so jih doma starši spodbujali z željo, da bi njihovi otroci lahko v svojem nadaljnjem življenju dosegli materialno ali poklicno nekaj več, kot je uspelo njim. To so omenjali romski (nekdanji) dijaki z JV države:

/.../ bila sem takrat tudi prva, ki se je odločila za srednjo šolo v Ljubljano, /.../ Za starše je bilo to malo hudo, ampak onadva sta me spodbujala, sta mi govorila »[osebno ime] poglej, midva sva navadna delavca, glej, da boš imela za svoj kruh« in tko, res sta me spodbujala, ampak sem bila pa tudi jaz tista, ki je hotela nekaj, da bi bla, ne več, ampak da bi imela nekaj v življenju.

⁵ En anketiranec na to vprašanje ni odgovoril.

[starša] sta me spodbujala, /.../ ati [mi je] že v osnovni šoli govoril, pač, naj se trudim, da bom imela nekaj zase, da ne bom visela na socialni pomoči, /.../.

Meni je oče vedno govoril: »hodi v šolo, da ne boš opravljal tako težaškega in tako minimalno plačanega dela, kot ga jaz. Izobrazil se, da boš imel lažje delo in bolj plačano«.

Podobno pa tudi v SV Sloveniji:

Ker vedno sta [starša] imela en in edini stavek, ki mi je še danes zelo ljub, »če narediš šolo in si dober v šoli, ostalo lahko delaš kar hočeš«. Ni bilo nobenih omejitev, ampak je bil pogoj vedno šola. /.../ Tako sta vedno govorila, »če boš imel šolo, ti ne bo treba delati tako trdo, kakor nam ne bi bilo treba...«. Jaz pravim, da sta od malih nog meni in sestri vcepila to idejo v glavo, »srednja šola bo in pika«.

Moji sorodniki – velika večina jih nima dokončane niti osnovne šole – ampak vsi, skorajda vsi so bili oziroma so zaposleni, in vedno so nam govorili, da se je treba učiti, da ne boš tako težko delal/delala kot mi. Ker velika večina jih je zaposlenih v tovarnah, kar je res kar težko fizično delo.

Eden od sogovorcev je posebej izpostavil, kako pomembno je bilo za njegovo izobraževanje, da so ga doma podpirali z motiviranjem in s krepitvijo njegove samozavesti:

Sem pa imel tudi ogromno podporo staršev. Kot sem prej rekel – meni starši nikoli niso pomagali delati domačo nalogo, tudi na sestanke niso šli, tudi nisem bil na dosti teh – ko so šli na morje otroci, ker nismo imeli financ. Ampak, kar so mi pa dali, je pa bilo, da so mi vlivali samozavest, da zmorem, da znam in da sem zadosti dober. /.../. Ja, v bistvu sem imel to motivacijo in zame osebno je ta motivacija zelo pomembna, še bolj kot tista, da ti res pomagaš dobesedno otroku, ampak tako, da mu res malo psihološko vlivaš motivacijo in samozavest. Jaz sem to imel in to me je tudi gnalo do tega, da sem se potem izobraževal naprej.

Intervjuvanci so redkeje izpostavili, da bi jim v času njihovega izobraževanja starši ali kdo drug izmed sorodnikov tudi praktično pomagali pri nalogah ali učenju za šolo. To je gotovo tudi posledica dejstva, da so imeli starši teh posameznikov praviloma dokončano nižjo stopnjo izobrazbe od svojih otrok, tako da bi jim hipotetično tudi težje pomagali pri bolj zapleteni učni snovi v višjih razredih.

Potem sem šla v osnovno šolo. Moram povedati, da je največji motivator, da sem dosegala dobre ocene, poleg dobrega pedagoškega osebja, bil moj stric, ki me je v prvih letih, recimo v dveh do treh letih, dejansko nekako naučil, da so delovne navade ključnega pomena. In je samo prvi dve oziroma tri leta z mano sedel pri domačih nalogah, potem pa nikoli več. Jaz sem usvojila te delovne navade in vsakič, ko sem prišla iz šole, sem se sama usedla, brez, da bi mi kdo spominjal na to, da moram narediti domačo nalogo in da se moram učiti.

Med anketiranci pa je bilo vseeno 65 % takih, ki so odgovorili, da jim je v nižjih razredih (1. – 4.) pri domačih nalogah in/ali učenju pomagala mama, 50 % pa (tudi), da je bil na tej stopnji šolanja to oče. V višjih razredih pa je dobra petina (22 %) odgovorila, da jim je pri omenjenih opravilih pomagal eden od starejših sorojencev.

Tabela 1: Ali vam je kdo iz vaše družine pomagal pri domačih nalogah in/ali učenju v osnovni šoli?

		Odgovori				Veljavni	Št. enot
		v nižjih razredih (1.-4. r.)	v višjih razredih (5.-9. r.)	nikoli	Skupaj		
a	mama	13 (65%)	3 (15%)	4 (20%)	20 (100%)	20	20
b	oče	10 (50%)	3 (15%)	7 (35%)	20 (100%)	20	20
c	starejši brat ali sestra	1 (6%)	4 (22%)	13 (72%)	18 (100%)	18	20
d	babica	1 (6%)	0 (0%)	17 (94%)	18 (100%)	18	20
e	dedek	2 (11%)	0 (0%)	16 (89%)	18 (100%)	18	20
f	teta	2 (11%)	0 (0%)	16 (89%)	18 (100%)	18	20
g	stric	2 (11%)	0 (0%)	16 (89%)	18 (100%)	18	20
h	Drugo (prosimo, dopišite):	0 (0%)	2 (33%) ⁶	4 (67%)	6 (100%)	6	20

3.1.3 Zaščitniškost in pretirane bojzani staršev

Pri področju odnosa domačega okolja romskih učencev do izobraževanja se praviloma srečamo tudi z omembami primerov velike zaščitniškosti ali pretiranih bojzani staršev zlasti glede (morebitnega) izobraževanja otrok izven ožje domače regije. V praksi se ta dejavnik največkrat nanaša na izobraževanje na ravneh, višjih od osnovne šole. Slednje so običajno locirane v relativni bližini bivališča oziroma romskega naselja in jih zaradi šoloobveznosti obiskujejo tudi ostali otroci iz generacije. To pa ne velja tudi za npr. srednje šole, ki se načeloma nahajajo v regionalnih središčih in s tem stran od romskih naselij, poleg tega pa jih obiskuje le majhno število romskih otrok oziroma mladine.

Pojav zaščitniškosti je tesno povezan z negotovostjo ali pretiranimi bojznimi romskih staršev, ki izvirajo iz njihove lastne neizkušenosti v izobraževanju, višjem od ravni osnovne šole, iz neinformiranosti, nezaveščenosti in neizobraženosti glede pomena izobraževanja samega ter glede možnosti, ki jih to prinaša. Povezan pa je tudi s prostorsko-socialno getoizirano mnogih romskih staršev in njihovih otrok, saj večino svojega vsakdana preživijo skoraj izključno samo znotraj svoje lastne (mikro)skupnosti oziroma romskih naselij, izkušenj z obiskovanjem ali celo (začasnim) bivanjem izven teh okolij pa tako rekoč nimajo. Gre torej (lahko) za začaran krog, ko slabo izobraženi in nasploh marginalizirani starši neradi »izpustijo« svoje otroke v nadaljevanje šolanja po končani osnovni šoli. Tak odnos staršev do izobraževanja ima močno zaviralen in negativen vpliv na izobrazbeno strukturo njihovih otrok. V najboljšem primeru negativno vpliva le na izbiro smeri nadaljnjega izobraževanja, se pravi, da se otroci sicer vpišejo v srednjo šolo, a se odločijo za eno od srednjih šol v kraju, ki je najbližje njihovemu prebivališču, pri čemer ni nujno, da gre za izobraževalno smer, ki bi jo najraje obiskovali.

Dejansko pa se različice tega pojava pri starših kažejo že na ravni predšolske vzgoje, ker vrtci niso obvezni, na ravni osnovne šole pa zlasti v neprisotnosti romskih učencev na dodatnih,

⁶ Tu sta bila omenjena – po enkrat »dnevni center za romske otroke« in »sošolci«.

neobveznih aktivnostih po pouku. Kot je nakazala ena od Rominj, ki je v preteklosti v okviru projektov delala tudi v romskih naseljih na JV države, ima ta pojav lahko še širše posledice:

/.../. Ker gledajo to tko še »Ja, moj otrok pa ne zdrži brez mene.« Sem rekla, »ne samo vaši otroci, saj pa vsi otroci imajo prva dva tedna ali pa tri tedne [probleme]/.../ ko jokajo, ko jih tam pustiš /.../«. Težko jih pol oni dajo v vrtec, ne vem, jaz jih poznam mogoče tri, štiri, pa da so otroci v vrtcu. Pa vsi tko razmišljajo »Ne, ne, ne, on pa ne zdrži brez mene, ne, ne, ne bo zdržala.« »Ja, saj ne bo, ampak ko bo pa ona tam videla še 20 drugih, pa se bo šla z njimi igrat, pa bo sploh pozabila, da tebe več ni tam«, sem rekla. Pa se bo naučila, pa se bo znala vključiti v družbo, pač ne bo ji to problem. Ker se pol naši otroci ne znajo vključiti, ne znajo oni pol komunicirati pol z ostalimi, ko pridejo v osnovno šolo.

Anketiranka z JV Slovenije je govorila o času, ko je bila še sama dijakinja:

Mi je pa mami večkrat govorila, kako so ostali Romi ji govorili ... »joj«, pravi, »kaj si neumna, kaj si pustila tko daleč [na srednjo šolo] jo, pa se bo začela drogirat, /.../, pa se bo pokvarila« pa to, ampak meni je bilo to nekaj novega in jaz sem uživala dejansko v tem.

Iz istega dela države pa je Rominja, ki dela kot romska pomočnica na eni od osnovnih šol omenila primer, ko so starši svoji hčeri preperečili, da bi obiskovala srednjo šolo:

Lansko leto smo imeli eno deklico z veliko željo, motivacijo, jaz sem prepričana, da bi bila zelo uspešna. Ampak, žal, starša sta bila proti temu in je niso vpisali v srednjo šolo. Dejansko se je šla ona vpisati, nekako do vpisa je prišla, do obiskovanja srednje šole pa ni prišlo. /.../ Ha, razlogov [za to] je bilo več. Da se ji ne bi kaj zgodilo, da nimajo kontrole, kaj se dogaja. Pa, da jo bo kdo ugrabil, pa fantje so bili v ozadju /.../ zdaj je [dekle] doma, ne hodi nikamor. To je škoda.

Slednji primer kaže tudi na strahove, ki jih imajo romski starši pogosto za svoje hčere, za katere se bojijo, da bi se prezgodaj »poročile« oziroma, da bi jih zaradi načrtovane partnerske zveze »ugrabil« (bodoči) fant ali njegova družina. Primeri »porok« in nosečnosti še v najstniških letih so med Romi, predvsem tistimi z JV države, še naprej aktualni, kot nam je potrdila tudi ena od sogovornic.

V slabše situiranih romskih naseljih na SV države se ravno tako pojavljajo podobne bojzani staršev:

Ker eni starši tukaj, primer vem [romskega naselja], se spomnim, je bila učenka zelo sposobna, uspešna, je končala osnovno šolo – in je želela iti v zdravstveno. Ampak je starši niso pustili. Oni se bojijo. Gre za naselja, vem, to je drug svet, »joj, tam ti bodo kaj naredili...«.

3.1.4 Bivalno okolje in razmere

Bivalno okolje in razmere, v katerih živijo romski učenci in dijaki, so pomemben dejavnik vpliva na stopnjo njihove vključenosti in uspešnosti v izobraževanju. Zgoraj omenjena pretirana zaščitniškost in bojzani romskih staršev imata deloma vzroke tudi v dejstvu, da dobršen delež romskega prebivalstva v Sloveniji še vedno živi v t. i. romskih naseljih, ki so večinoma neke vrste ne sami prostorski, temveč tudi socialno-ekonomski geto.

Velika vezanost in zamejenost romskega prebivalstva na ta naselja, dejansko zaprtost v njih, dodatno generirata potem njihovo nezaupanje do zunanjega sveta,⁷ vključno z izobraževanjem v njem. Po besedah intervjuvanca s SV države:

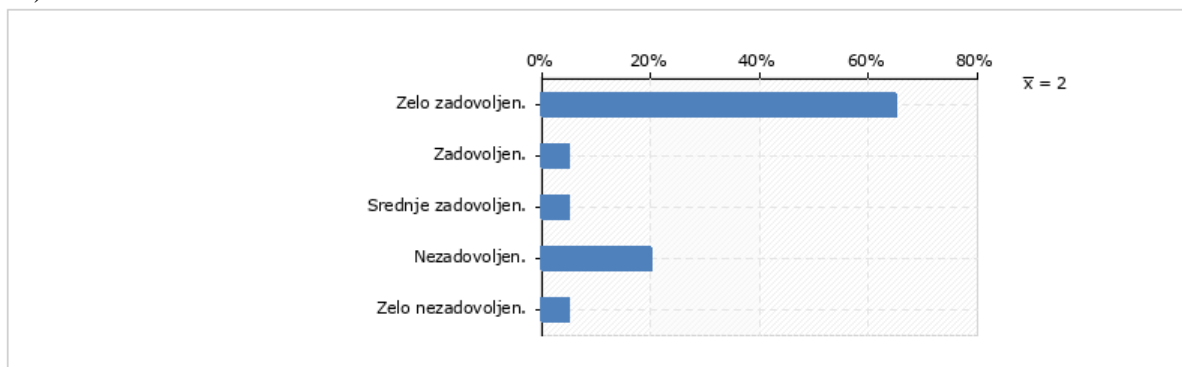
Ko greš ven iz naselja, se ti odpre en spekter. Tisti, ki živijo v naselju, živijo v nekem mehurčku in je samo ta romska kultura in nič drugega. Ko pa ti greš, pa poznaš še milijon drugih kultur in romska kultura postane ena od kultur, od tisočih kultur in drugače gledaš.... Zelo ozkogledni so tisti, ki živijo samo v romski skupnosti in niso odprti za druge stvari.

Ob tem je zanimivo dodati še mnenje intervjuvanke iz istega dela Slovenije:

/.../ velja prepričanje, da so Romi nomadi. Jaz ne poznam bolj stalnega prebivalstva, kot so Romi. Mislim, ustvarijo svoj dom, svojo hišo. Ti njih včasih še težko prepričaš, da gredo v center mesta, toliko so zasidrani v svojih hišah. Nikamor nočejo iti. Še vedno je, sicer se to stanje izboljšuje, Oni pravijo, da jih je strah, da nimajo potrebe, da nimajo želje. Nekatere je prav strah iti ven iz naselja, ker se samo doma počutijo varne.

Poleg splošnega pogleda na bivalno okolje, je pomembno upoštevati, da so razmere za bivanje za pripadnike romske skupnosti pogosto slabše v primerjavi z večinskim prebivalstvom – če se osredotočamo na Rome, živeče v romskih naseljih. 60 % anketirancev je živelo v njih v času otroštva. Četrtnina anketirancev je omenila, da so bili s pogoji, ki so jih imeli doma za učenje nezadovoljni ali zelo nezadovoljni (graf 9), enak delež – verjetno je šlo za iste osebe – so pri drugem vprašanju obkrožili, da so se v njihovi družini v časi njihovega izobraževanja soočali s slabimi bivalnimi pogoji (graf 10). Pri dveh od anketirancev v obdobju šolanja niti niso imeli elektrike doma, a to jih očitno ni ustavilo pri tem, da so uspešno zaključili osnovno šolo in nadaljevali s srednješolskim izobraževanjem. Ob tem pa je treba dodati, da je po drugi strani 70 % anketirancev označilo, da so imeli doma svoj prostor oziroma sobo za učenje in pisanje domačih nalog.

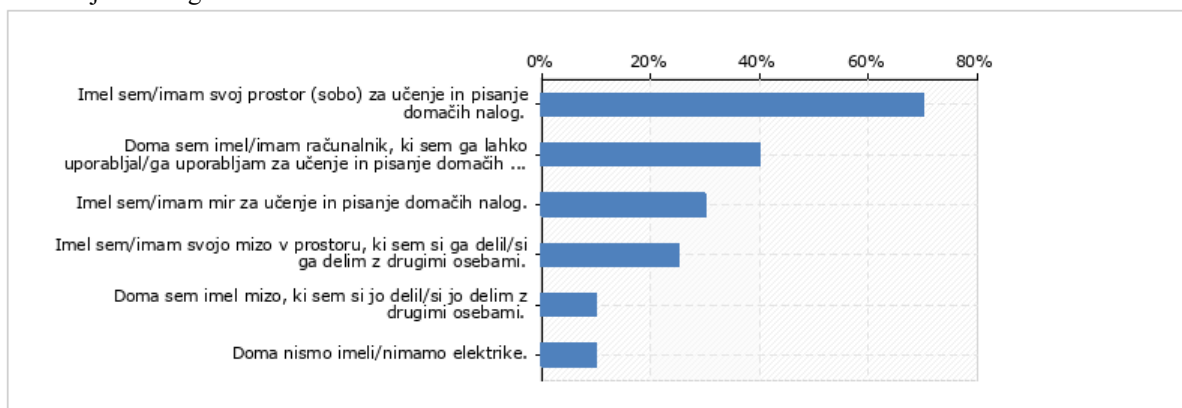
Graf 9: Kako ste bili zadovoljni s pogoji, ki ste jih imeli/jih imate za učenje doma? (n = 20)

⁷ Velja tudi obratno: neromskega prebivalstva do prebivalstva v romskih naseljih.

Graf 10: Kakšne pogoje ste imeli/imate za učenje doma? (n = 20)

Možnih je več odgovorov.

3.1.5 Socialno-ekonomski položaj

Socialno-ekonomski položaj oziroma status družine učenca oziroma dijaka je tesno povezan z bivalnim okoljem – kot dejavnikom vpliva na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem sistemu. Kot menijo nekateri intervjuvanci s SV in JV dela države gre za korelacijo socialno-ekonomskega statusa prebivalstva romskih naselij z motiviranostjo, vključenostjo in uspešnostjo na področju izobraževanja ter posledično zaposlitve.

Tam [ime naselja v Prekmurju] sta pa bila dva zaselka: [ime prvega romskega zaselka] – tisti so bili boljše situirani, vsi v Avstriji zaposleni, in tisti otroci, katere sem jaz imela, katerim sem nudila učno pomoč, danes delajo vsi v Avstriji. [ime drugega romskega zaselka]: nespodbudno okolje, čisto drugi svet, nobeden se ni vpisal niti na poklicno šolo. Že družine imajo, doma so. Za enega učenca vem, da dela v Avstriji v tovarni usnja, ostali pa že imajo po dva, tri otroke...

[ime romskega naselja na JV Slovenije], tam pa je nekaj več uspešnih? Ali je en del naselja, kjer otroci hodijo redno hodijo v šolo.

/.../ Ni veliko naselje. To so vsi med seboj v sorodu. Urejeno naselje, zelo urejeno. In seveda redno obiskujejo pouk.

Tu se najbrž vidi povezava, če so družine oziroma starši, ki vidijo nek smisel v tem, da se otroci izobražujejo....?

Nekaj jih je tudi iz tega naselja, ki delajo na komunali. Torej, starši delajo in to je to.

V tem oziru je zelo zanimiva pripoved, ki jo je podala Rominja iz SV dela Slovenije:

Jaz, ko me v zvezi s tem sprašujejo, vedno izpostavljam primer študijskega obiska, neki mednarodni udeleženci so bili pri nas v naselju na obisku, in je predstavnica tega študijskega obiska povedala, ko je spraševala, da je naselje tako urejeno, in smo povedali, da veliko ljudi dela v Avstriji, da imajo kar se da dober socialno-ekonomski status, je rekla »A-ha, OK, potem pa moja hipoteza velja – da se izobrazba viša takrat, ko so predhodniki zaposleni, da se preko zaposlitve in druženja z ostalimi začne počasi miselnost spreminjati in takrat posledično lahko na nek način dosežeš boljše izobrazbene rezultate.« Dejansko se je to pri nas, konkretno v moji družini, zgodilo.

Romski dijaki ali učenci so motivirani za nadaljevanje izobraževanja po osnovni šoli s ciljem doseči čim boljše raven izobrazbe, kar je bilo poudarjeno v primerih, ko so (bili) zaposleni tudi

starši teh mladih Romov. Pri tem se motivirajo sami ali pa jih, kot je bilo omenjeno že pri točki 3.1.2, spodbujajo starši:

Imamo pa fanta letos [na eni od osnovnih šol na JV države], ki končuje 9. razred in bo šel v srednjo šolo. V srednjo šolo bo šel zaradi tega, ker imajo s. p. – torej imajo prodajo avtomobilov – in je videl, da bo nadaljeval v tem poslu. In je šel na [smer] v zvezi z elektriko /.../.

Se pravi če je delal stari ata so pol delali tudi moj stric pa moj foter in pol se tko začne, a ne, se pravi, zakaj ... ni potrebe, da živimo tko, kakor so včasih živeli...

Zanimivo je pri tem dodati tudi, da je velika večina (skupno 78 %) od 18 romskih anketirancev, ki so odgovorili na vprašanje »Ali je bil kateri od vaših staršev v času vašega šolanja zaposlen?«, odgovorila, da je bil vsaj eden, v večini primerov pa sta bila oba starša zaposlena (tabela 2). Takšen delež zaposlenih je vsekakor visoko nad povprečjem v romski skupnosti in posredno kaže na povezanost med (socio-)ekonomskim statusom staršev in stopnjo izobrazbe njihovih otrok.

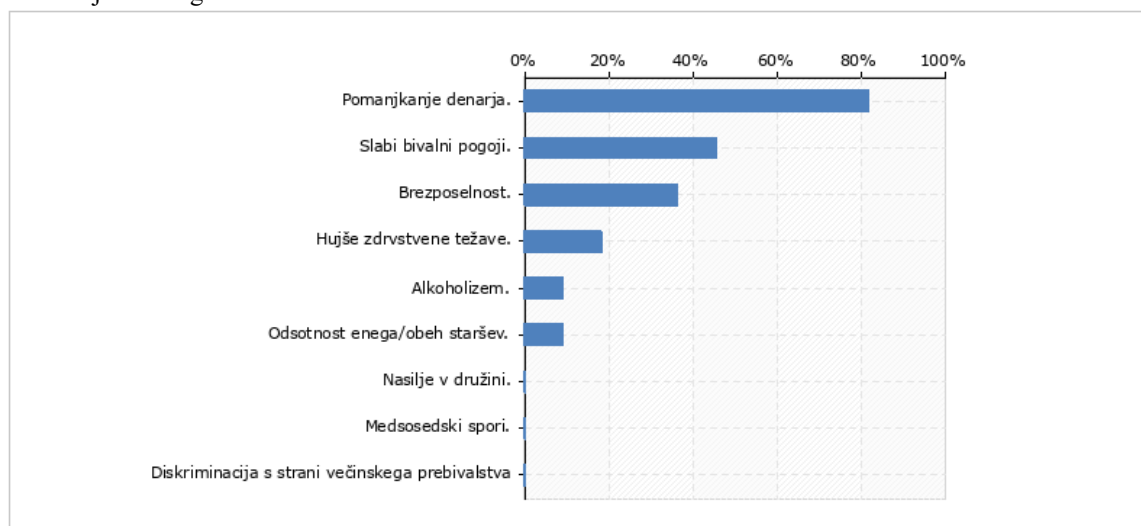
Tabela 2: Ali je (bil) kateri od vaših staršev v času vašega šolanja zaposlen?

	Da, samo oče	Da, samo mama	Da, oba	Ne, nobeden	Skupaj
JV Slovenija	2	/	4	2	8
SV Slovenija	1	/	7	2	10
Skupaj	3	/	11	4	18

Pomembnosti socialno-ekonomskega statusa, konkretno finančno-ekonomskega položaja družine oziroma sebe, so romski anketiranci pritrdili tudi pri drugih točkah ankete. Pri vprašanju »Ali ste se v vaši družini v času vašega izobraževanja soočali (se soočate) s katerim od naštetih problemov?« je največ, to je 9 od 11 posameznikov izbralo, da je bil problem pomanjkanje denarja, 4 posamezniki pa brezposelnost (staršev; graf 11). Ravno tako pa so večji finančni stroški bili v anketi izbrani kot eden od najpomembnejših dejavnikov pri vprašanju »Kaj je bilo za vas najtežje pri prehodu iz osnovne v srednjo šolo?«. Kot takega ga je opredelilo 6 posameznikov ali 30 % vseh (graf 12).

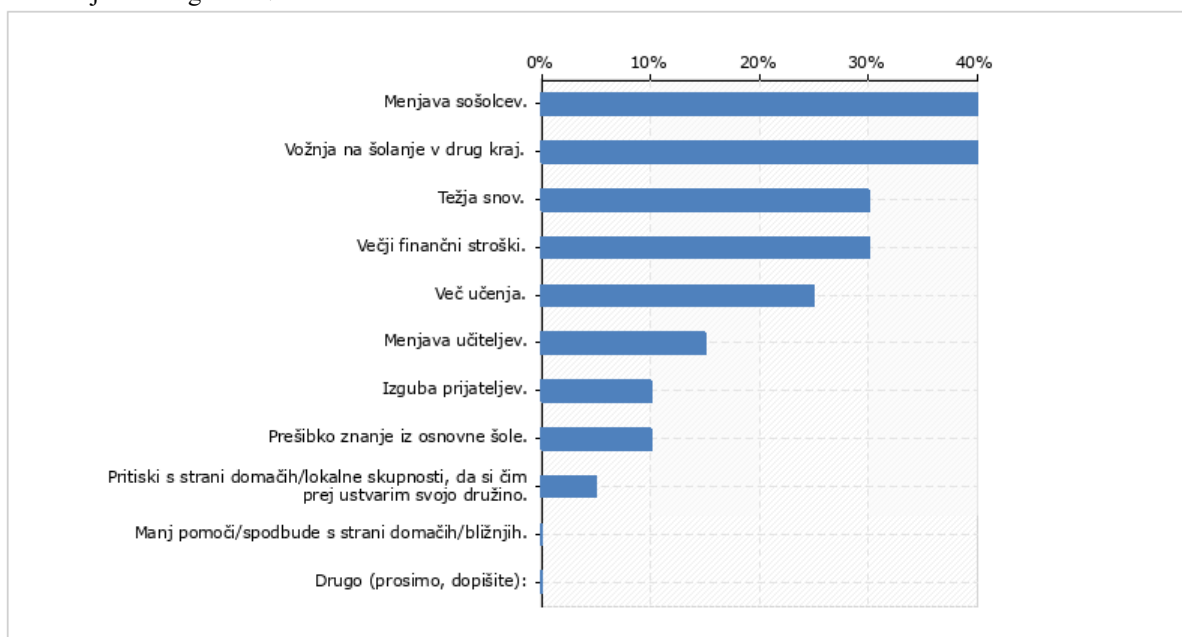
Graf 11: Ali ste se v vaši družini v času vašega izobraževanja soočali (se soočate) s katerim od naštetih problemov? (n = 11)

Možnih je več odgovorov

Graf 12: Kaj je bilo za vas najtežje pri prehodu iz osnovne v srednjo šolo? (n = 20)

Možnih je več odgovorov

Kot so omenjali nekateri intervjuvanci lahko predstavljajo resen finančen izziv za romske družine, ki so socio-ekonomsko najbolj na robu, že takšne zadeve na ravni osnovne šole, kot so šolske potrebščine in denimo stroški za šolske izlete. Večji stroški pa se pojavijo potem na ravni srednje šole (poleg že omenjenih je tu običajno še prevoz na daljše razdalje), sploh pa univerze (kot recimo šolnine za izredni študij in za nastanitev), kar posameznikom lahko onemogoča, da bi se navkljub želji vpisali oziroma vztrajali pri izobraževanju po osnovni šoli.

Ena od intervjuvank je govorila za primer svoje hčere, ki že študira na eni od slovenskih univerz:

/.../ prevoz, študenta plačujemo... Tako, da, ja... Mislim, nekaj mora jesti, obleči se, obuti. Tako, da...

Luksuz res ni?

Ne, moramo res stisnit. Bi res lahko država za take res poskrbela boljše. Da bi res nek vzgled bili. Da bi rekli, »a-ha, ta je pa šolan, pa je to in to...«. Pa tudi, normalno, v srednje šole gredo – to je vse plačljivo – od prevoza, učbenikov, to moramo vse sami. Tako, da je to tudi problem.

Se pravi finančni razlog?

Ja, tudi, zelo velik je ta razlog

Intervjuvanka z JV dela države je omenjala izjave drugih mlajših Romov:

Kaj se bom jaz tu trudil, šola tudi ni zastoj, čeprav pravijo, da je. Ni res, ni zastoj. Mogoče je zastoj, da prideš. Ampak šolske potrebščine je treba kupit, telovadno opremo je treba kupit, ekskurzije je treba plačat. ... Je strošek.

Seveda pa socialno-ekonomski status družine oziroma ožjega okolja, od koder prihaja romski učenec ali dijak sam po sebi ni odločujoči dejavnik kar se tiče posameznikove uspešnosti in vključenosti na področju izobraževanja:

Kar se tiče urejenosti, verjetno ja – tisti, ki živijo v bolj urejenih naseljih, bi rekla, da so nekoliko bolj uspešni. /.../ Tako, da nekaj na tem drži. Je pa res, če želiš postati uspešen, vpliva tudi to, od kod prihajaš, ampak to pa tudi ni vse. Tako, da, če imaš voljo, boš uspel, ne glede na to, kje si odrasčal.«

Jaz vedno izhajam, da ni pomemben socialno-ekonomski položaj, dokler mi delamo z otrokom. Jaz osebno ne bi dosti starše vmešaval v izobraževanje mladih, ker starši, ne vsi, a večinoma že toliko razmišljajo po svoje. Jaz bi se raje fokusiral na otroke, da opolnomočimo otroke, da jim vlijemo samozavest. /.../ dokler se mi fokusiramo res na izobraževanje in opolnomočenje posameznika, lahko naredimo ogromno.

Na socio-ekonomskem področju je treba poudariti, da je tu položaj v romski skupnosti zelo raznolik, tako, da je seveda težko govoriti o neki »splošni sliki«. Zanimivo je dodati, da so poleg tega intervjuvanci tako iz SV, »razvitih« delov romske poselitve, kot iz JV Slovenije omenjali, da v zadnjih letih prihaja do pojavov, da so se tudi »Romi znotraj skupnosti začeli diskriminirati« oziroma, da je prisotna naraščajoča razslojenost glede na finančno stanje.

3.1.6 Jezik

Področje jezika⁸ je v romski skupnosti izrednega pomena zaradi različnih razlogov – od kulturnih in identitetnih do vzgojno-izobraževalnih ter socializacijskih. Tradicionalno je bil materni jezik praktično vseh Romov v Sloveniji romski jezik oziroma ena od njegovih različic. V novejšem času se to spreminja – deloma zaradi procesa modernizacije, ki se mdr. odraža v večjem številu mešanih zakonov, večje vključenosti in uspešnosti v izobraževanju – kjer je učni jezik slovenščina – ter večje stopnje vključenosti v različne druge socialno-ekonomske sfere. Področje maternega jezika in/ali poznavanja slovenskega jezika je tesno povezano tudi z drugimi dejavniki, ki so podrobneje predstavljeni v nadaljevanju, zlasti s področjem (ne)vključenost v vrtčevsko varstvo ter izkušnjami romskih učencev oziroma dijakov v izobraževalnem sistemu.

Na jezikovnem področju se kažejo velike medregionalne razlike med SV in JV Slovenijo, poleg tega pa je položaj lahko zelo različen tudi znotraj posameznih regij – na ravni (romskih) naselij in tudi samih romskih družin. Kot primer lahko navedemo izhodiščno strukturo na tem področju, to je materni jezik, kot so ga navedli romski anketiranci (tabela 3). Na tem področju je razvidna očitna razlika med obema regijama, kjer je na JV romski jezik še vedno izrazito prevladujoč materni jezik v romski skupnosti, medtem ko ima to vlogo na SV države pri manj kot polovici intervjuvancev.⁹

Tabela 3: Kateri je vaš materni jezik (prvi jezik, ki ste se ga naučili)?

	Romski jezik	Slovenski jezik	Romski in slovenski jezik	Drugo (prosimo, dopišite)	Skupaj
JV Slovenija	7	1	1	/	9
SV Slovenija	3	6	2	/	11
Skupaj	10	7	3	/	20

⁸ To področje bi bilo lahko obravnavano kot ločen dejavnik izven kategorije družinske in osebne okolščine, saj se dotika tudi, denimo, učenja in znanja slovenskega jezika v vrtcu in šoli. Ker pa se dotika tudi področja maternega jezika oziroma pogovornega jezika v domačem okolju, smo ga pustili vezanega na omenjeno kategorijo.

⁹ Pri teh deležih smo prišteli tudi kategorijo »romski in slovenski jezik«.

Ravno zaradi dejstva, da je učni jezik v osnovni šoli od prvega razreda dalje samo slovenščina,¹⁰ je v okoljih, kjer je materni jezik večine otrok romščina še toliko pomembnejše, da so ti otroci predhodno vključeni tudi v vrtčevsko varstvo. Kot pravi Rominja z JV dela države, ki se poklicno (kot romska pomočnica) dnevno ukvarja z romskimi otroki na eni od tamkajšnjih osnovnih šol:

Jezik je zelo pomemben. Je pa odvisno od samega okolja, iz katerega otroci izhajajo. Recimo, mi imamo tam dve naselji – večino otrok razume slovensko, že ko pride v šolo. So pa, recimo, posamezniki, ko resnično imajo otroci težave in osnovnih izrazov ne razumejo. Saj pravim, čisto odvisno od samega okolja, iz katerega izhajajo.

Ista intervjuvanka ob tem dodaja, da bi ti otroci morali obvezno »eno leto prej, vsaj eno leto prej« biti vključeni v vrtec. Rominja iz iste regije, ki ravno tako opravlja delo romske pomočnice in med drugim skrbi za otroke iz vsestransko marginaliziranega okolja omenja:

Največji problem zaradi ponavljanja, kar se zgodi, je: mi dobimo [romske otroke] v prvem razredu, ko dejansko ne znajo ene slovenske besede.

Skratka, nihče ni prej v vrtec?

Tako. Oni so že v naprej obsojeni, da bodo ponavljali razred, vsekakor. Ker oni rabijo čas, da sploh razumejo, kaj šele, da se kaj naučijo.

Tudi ta intervjuvanka omenja, da bi bil za te otroke predhodno nujno obiskovanje vrtca ali vsaj aktivnosti projekta,¹¹ ki se med drugim posveča tudi predšolskim otrokom v samih romskih naseljih, saj bi s tem usvojili osnove slovenščine za lažje vključevanje in sledenje pri pouku v prvi triadi osnovne šole. Navaja primer deklice, ki je bila vključena v projektne aktivnosti:

Ona zna vse barve, zna šteti do 20. Pozna številke, piše črke, čeprav je nismo učili, se podpiše, zna slovensko. To pomeni, da jaz pričakujem uspeh pri njej v prvem razredu. Jaz tudi vse te učence, ko septembra pridejo, poznam. Jaz sem že vnaprej povedala [za otroke, ki niso bili pred prvim razredom vključeni ne v vrtec, ne v projektne aktivnosti], da to bo polom, čisti polom. Ne poznajo ene besede slovensko.

Seveda je pri tem največ odvisno od pogovornega jezika doma in posredno tudi od izobraženosti in socialno-ekonomskega statusa staršev otroka. Na SV delu države, v Prekmurju, je vključenost romskih otrok vsaj v letu ali dveh pred osnovno šolo, mnogo višja od t. i. dolenskih Romov:

Nekatere družine se romsko pogovarjajo doma in otroka vključijo v vrtec, potem otrok lažje usvoji slovenski jezik. Ker problem je tak: najprej se mora otrok prekmursko naučiti. Doma se pogovarja romsko, prekmursko, šele takrat – slovensko. Tako, da lahko rečemo, da je slovenščina komaj tretji jezik. V tem današnjem času tisti otroci, ki se pogovarjajo prekmursko doma nimajo težav z jezikom, ker se takoj opazi ta prehod, ko gredo iz predšolskega obdobja v šolsko okolje – je čisto drugače.

V najslabšem položaju pri tem so nedvomno otroci, ki prihajajo iz družin, kjer starši niso večči slovenščine ali pa so (tudi) nepismeni. Nekateri imajo slabo tudi poznavanje maternega (romskega) jezika. Običajno gre za posameznike iz socialno-ekonomske najšibkejših okolij z

¹⁰ Z izjemo dvojezičnih območij, kjer živijo pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti.

¹¹ Projekt Skupaj za znanje, ki ga vodi Center šolskih in obšolskih dejavnosti v obdobju 2016–2021.

JV dela države. Kot pravi Rominja iz JV Slovenije za primer enega od tamkajšnjih romskih naselij:

[ime romskega naselja]. Oni skoz govorijo romsko, pa jih s tem spodbujamo, ampak žal še romsko zdaj komaj razumejo. In pravijo, če otrok ne razume, če ne pozna dobro svoj materni jezik, on ne bo mogel se slovenščino, pa še angleščino, ker zdaj tud že v prvem razredu, ne, in itak da bo on samo gledal, ne.

V takšnih primerih je pomembno, da vodstvo lokalne šole dobro pozna položaj na tem področju v bližnji romski skupnosti in temu primerno prilagodi komunikacijo z romskimi starši. Rominja iz iste regije omenja primer nepismenih staršev romskih učencev, ki se tako sprva niso mogli niti odzivati na sporočila iz osnovne šole, dokler ta ni nekoliko prilagodila komunikacije, ob tem pa kot prevajalka nastopa še romska pomočnica:

/.../ in potem sem jaz prenašala sporočila vsa v romskem jeziku. Ampak čudno, njena hčerka je že osnovno šolo naredila, pa osnovna šola tega ni ugotovila. To je malo meni čudno. Saj, jaz sem sedaj komaj polne tri leta tu. Obvestila se vedno piše v velikih in malih tiskanih črkah. Veliko staršev je nepismenih, poznajo samo velike črke. Predlagala sem – sem rekla, »kaj to njim pomeni, ko ne znajo brati«. Če želite, da se odzovejo na vaša vabila, dajte jih spisati za Rome. Saj lahko tam pritisneš en gumb za velike črke... In to smo začeli delati. In sedaj, čudežno, so starši začeli prihajati. Uau! Na to malenkost oni dejansko niti pomislili niso. To malenkost, pa velik napredek.

Kot omenjajo sogovorci, je (ne)znanje slovenskega jezika tudi tesno povezano s področje socializacije romskih učencev z večinskim prebivalstvom:

Ja, pač, meni je bilo najtežje prvi razred, k si se mogu z vsemi /.../ pač družiti in vse, ampak meni to ni bilo v redu, ker jaz sem bila skoz sama in smo se skoz družili samo s sestričnimi, ne, ampak smo bili vsi Romi.

Ne glede na to, ali so to otroci ali odrasli, oni se zavedajo verbalnih pomanjkljivosti. Iz tega naslova se tudi neradi izpostavljajo. Raje so nekje v kotu in da so nekako pasivni.

Če zdaj govorim za prvi razred. Otrok, ki pride v razred, ko nič ne razume, se ne počuti dobro. Predlani smo imeli [v šoli] fantka, ki je neprestano jokal. /.../ Jaz tega otroka zelo razumem, ni jim lahko.

V primerih romskih učencev s takšnimi težavami na področju jezikovnega razumevanja in socializacije je izredno pomembna vloga t. i. romskih pomočnikov ali drugih zaposlenih, ki obvladajo tudi romski jezik in otroku lahko prevajajo in mu pomagajo na različne načine. Kot je bilo že omenjeno pa so na jezikovnem področju v romski skupnosti prisotne zelo velike razlike ne samo med regijami, temveč tudi znotraj njih oziroma med naselji, kjer živi romska manjšina. Marsikje v Prekmurju je položaj pri najmlajših generacijah na področju znanja jezika v zadnjih letih specifičen v tem oziru, da mlajši romščine v komunikacije sploh ne uporabljajo več:

Ne, pri nas [v določenem romskem naselju] jezik sploh ni ovira več. Ne, ker naši otroci že od malih nog rastejo skupaj s prekmurščino, slovenščino. Starši se z njimi ne pogovarjajo romsko, ne poznam niti enega primera. Je pa res, da otroci romščino slišijo od starejših prebivalcev in jo usvajajo spontano. Velika večina romsko razume, komunicirajo pa ne več v romščini. Tako, da romščina že zdavnaj ni več problem. /.../ [v nekaterih romskih naseljih v Prekmurju pa je]

romščina še zelo prisotna. In takrat, ko gredo v vrtec velika večina zna samo romsko. Znajo samo par slovenskih izrazov, ravno toliko, da znajo nekaj povedati, ampak načeloma je romščina v teh naseljih še kar prisotna.

Intervjuvanci so omenjali takšne posamezne tovrstne primere tudi že za JV Slovenijo. Znanje slovenskega jezika pa načeloma ni problematično pri romskih dijakih v srednjih šolah.¹² Po besedah Rominje z JV države:

Mislim, da na srednjih šolah jezik že ne bi smel biti tak problem, ker že, čez osnovno šolo – vsa ta leta... Morda kakšni taki izrazi, ki jih sploh ne uporabljajo, kakšni taki strokovni izrazi morda v učbenikih ali kaj takšnega. Drugo pa mislim, da ni ravno ovira.

Vprašanje pa je, ali se do teh prebijejo večinoma samo dijaki, ki imajo že od zgodnjih osnovnošolskih razredov dobro znanje slovenščine, tako kot je to veljalo za anketirance (tabela 4), kjer jih je 90 % ocenilo, da so ob vstopu v 1. razred slovenščino razumeli in govorili zelo dobro ali dobro. Ob zaključku osnovne šole je tovrstni delež narastel na 100 %, kot kaže tabela 5.

Tabela 4: Kako bi ocenili svoje znanje slovenskega jezika ob vstopu v 1. razred osnovne šole?

		Odgovori						Veljavni	Št. enot
		zelo dobro	dobro	srednje dobro	slabo	zelo slabo	Skupaj		
a	razumevanje	10 (50%)	8 (40%)	1 (5%)	1 (5%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
b	govorjenje	9 (45%)	9 (45%)	1 (5%)	1 (5%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20

Tabela 5: Kako bi ocenili svoje znanje slovenskega jezika ob zaključku osnovne šole?

		Odgovori						Veljavni	Št. enot
		zelo dobro	dobro	srednje dobro	slabo	zelo slabo	Skupaj		
a	razumevanje	17 (85%)	3 (15%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
b	govorjenje	17 (85%)	3 (15%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
c	branje	18 (90%)	2 (10%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
d	pisanje	18 (90%)	2 (10%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20

Prav gotovo velja, da so tisti romski učenci, ki ponavljajo razred zaradi nezmožnosti sledenja pouku zaradi jezikovne nekompetentnosti, z nepopolno osnovno šolo obsojeni le na možnost obiskovanja najkrajših – t. j. dvoletnih – srednješolskih programov,¹³ razen če na ustanovah za izobraževanje odraslih zaključijo še manjkajoče razrede osnovne šole in se potem vpišejo naprej.

¹² Še nekaj več o tem področju je napisano v poročilu *Dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih, kot jih zaznavajo predstavniki izobraževalnih institucij in drugih organizacij* (Pirc & Bešter, 2020).

¹³ To je nižje poklicno izobraževanje.

V specifičnem položaju so tudi otroci, ki prihajajo iz mešanih zakonov – med njimi je tudi nekaj anketirancev in intervjuvancev. Ti so v prednosti, saj sta jim praviloma blizu tako romščina kot slovenščina:

Ja, pri nas se mogoče pozna, ker nimamo glih, ne vem, od strica žena ni Ciganka, pa od drugega strica teta ni Ciganka, pa smo se pogovarjali z njimi po slovensko, čeprav mi se tud velik doma ne pogovarjamo pač v našem jeziku in verjetno je bilo to pol malo lažje, ne.

Kot je omenjala ista sogovornica z JV dela države, komuniciranje s starši v slovenskem jeziku ne pomeni »da ti zatiraš svoj jezik, ampak pač v bistvu [posamezniku] v prihodnosti nič prav ne pride. ...«. Kljub temu opravlja jezik za Rome še vedno tudi veliko kulturno-identitetno vlogo. Ali po besedah Roma s SV Slovenije:

Kaj je tisto, kar je svojstvenega za kulturo Romov v Prekmurju?

Hmmmm... Razen jezika, ne vem, če je še karkoli sploh romskega, da bi rekli, da je zaradi tega sploh karkoli drugače od ostalih. ...Tako, da razen jezika, sploh ne bi rekel, da je še karkoli drugega, da bi nas ločevalo v dobrem smislu. Je pa po drugi strani spet fora, da pa se Romi sploh ne zavedajo, da je lahko ravno to zelo velik plus pri njih in ne znajo tega [jezika in kulture] vnovčiti na nek način. ... In se sploh tega ne zavedajo. /.../ dejansko se je pokazalo na terenu točno to, da tisti Romi, ki niso izobraženi, doma govorijo romski jezik in ga nevede ohranjajo. Po drugi strani pa smo izobraženi Romi, ki pa se zavedamo pomena ohranjanja jezika, ampak ga ne govorimo.... Zato pravim – ne vem, kaj bo [v Prekmurju] čez 15, 20 let, ko se cela generacija zamenja.

V tem okviru je zanimivo dodati še, kako so se romski anketiranci opredelili do vprašanja »Ali bi morali romski učenci v šoli imeti možnost učiti se romski jezik?« (graf 13). Nihče med njimi ni izbral možnosti, »da, obvezno«, največji delež, skupaj 45 %, jih je bilo mnenja, da bi morali imeti učenje romskega jezika na voljo kot izbirni predmet. Pri tem jih je bilo največ tega mnenja iz JV Slovenije, od koder je tudi največ posameznikov, katerih materni jezik je romščina. Obratno pa je bilo s SV dela države največ posameznikov mnenja, da ni potrebe, da bi se romski učenci imeli možnost učiti se romski jezik v šoli ali pa »sploh ne, raje naj imajo na voljo več ur slovenščine« (tabela 6).

Graf 13: Ali bi morali romski učenci v šoli imeti možnost učiti se romski jezik? (n = 20)

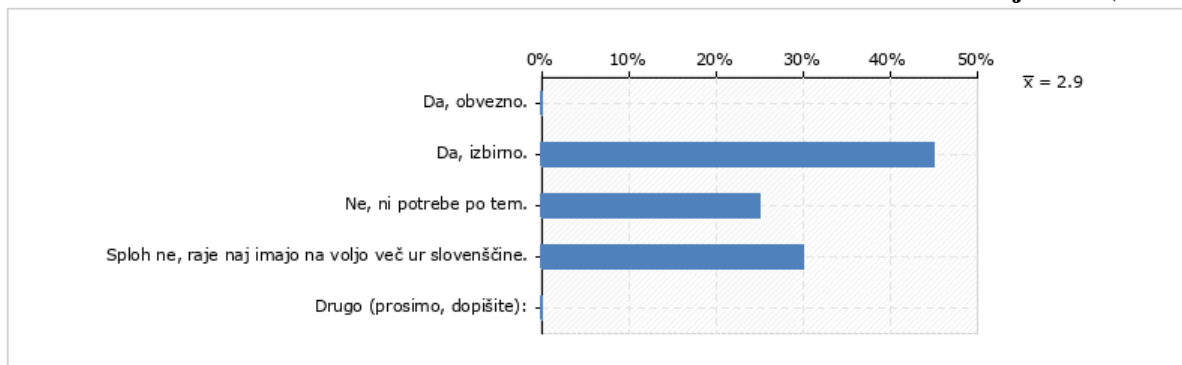

Tabela 6: Ali bi morali romski učenci v šoli imeti možnost učiti se romski jezik?

	Da, obvezno	Da, izbirno	Ne, ni potrebe po tem	Sploh ne, raje naj imajo na voljo več ur slovenščine	Drugo (prosimo, dopišite)	skupaj
JV Slovenija	/	6	1	2	/	9
SV Slovenija	/	3	4	4	/	11
skupaj	/	9	5	6	/	20

3.2 Želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje izobraževanje

3.2.1 Želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem

V nasprotju s predhodnimi podpoglavji, ki so se v prvi vrsti osredotočala na odnos romskih staršev oziroma domače skupnosti do izobraževanja nasploh in na okoliščine, iz katerih izhajajo romski učenci oziroma izobražujoča se mladina, se to podpoglavje dotika odnosa samih romskih otrok oziroma mladostnikov do nadaljnjega izobraževanja po zaključeni osnovni šoli.

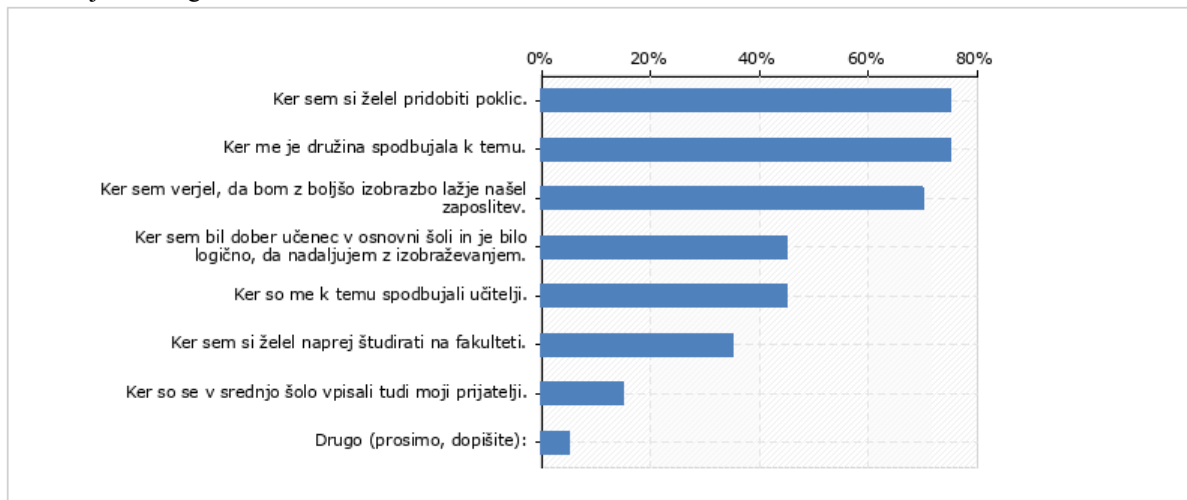
Predpogoj za vpis v srednjo šolo je uspešno zaključena osnovna šola, kar velikemu deležu otrok, ki živijo v romskih naseljih na JV Slovenije z najslabšimi socialno-ekonomskimi razmerami, ne uspe. V teh naseljih pogosto sploh ni (skoraj) noben odrasel redno zaposlen in ponekod ni niti enega mladoletnika v rednih programih srednje šole, tako da tamkajšnji osnovnošolci niti nimajo morebitnih vzornikov, po katerih bi se lahko zgledovali glede izobrazbe. V tem primeru se jasno kaže tesna povezanost cele (vzgojno-)izobraževalne vertikale od predšolskega oziroma vrtčevskega obdobja, osnovne do srednje šole in še naprej vse do (predvidene) zaposlitve. Če ni redne udeležbe in uspešnosti na najnižjih ravneh, potem ni niti pričakovati vpisov oziroma uspešnosti na ravni, višji od osnovne šole. Ta področja pa so seveda povezana potem še zlasti s podporo staršev ter odnosom staršev do izobraževanja. Kot je dejal eden izmed izobraženih Romov s SV Slovenije:

Bom rekel tako: tisti, ki imajo v osnovni šoli že dobre uspehe, so z eno nogo v srednji šoli, ker hočejo iti, ker se zavedajo, da itak ne bo nič težjega.

Ob tem je zanimivo pogledati na odgovore romskih anketirancev na vprašanje »Zakaj ste se odločili za vpis v srednjo šolo?«, kjer sta imela najbolj pomembno vlogo dejavnika, povezana z zaposlitvijo – to sta želja po pridobitvi poklica (75 % anketirancev) oziroma možnost lažje pridobitve zaposlitve (70 %). Poleg teh dveh pa izstopa še spodbuda s strani družine (75 %), katere pomen pri šolanju smo obravnavali že v predhodnem poglavju. Ostali ponujeni dejavniki so bili manj pomembni, saj se je za njih odločilo 45 % ali manj anketirancev.

Graf 14: Zakaj ste se odločili za vpis v srednjo šolo? (n = 20)¹⁴

Možnih je več odgovorov

Intervjuvani romski posamezniki so pri lastnih izkušnjah glede tega, kaj jih je vodilo, da so se odločili za nadaljevanje izobraževanja po osnovni šoli, kakšne želje ter načrte so imeli pri tem, izpostavili nekaj že do sedaj omenjenih dejavnikov spodbude, motivacije in vzornišva. Tu govorimo predvsem o spodbudnem in razumevajočem družinskem in lokalnem okolju, kot tudi o motivaciji, da bi dosegli določen poklic, stopnjo izobrazbe ali tudi boljši materialni status, ki je vodila intervjuvance po izobraževalni poti. Vsi ti dejavniki so vplivali na odnos intervjuvancev do (nadaljnjega) izobraževanja. Takšni so bili primeri posameznikov iz Prekmurja:

Dva vzroka sta bila – za srednjo šolo sploh. Prvi je bil ta, ker se je večina mojih takratnih sošolcev odločila, da bo šla na gimnazijo, je bilo za mene tudi nekako samoumevno – »bom pa jaz tudi šel«. Ker sem tudi po eni strani vedel, da je gimnazija na nek način tista, OK, ko narediš gimnazijo, greš lahko študirati karkoli. Če pa greš poklicno srednjo šolo, pa je samo to to. Drugi, celo bi rekel, da je bil najmočnejši razlog za srednjo šolo nasploh, sta bila pa starša. /.../ Gimnazijo pa sem izbral tudi zaradi tega, ker sem od nekdaj hotel jezike študirat. In sem vedel, če hočem iti jezike študirat, je potrebna gimnazija. Tako, da matura 5. stopnja, in je bilo za mene samoumevno, da bo gimnazija in sem se tudi zato v 8. razredu še dodatno toliko bolj potrudil, ker sem vedel, da šteje zaključni uspeh. In sem bil potem celo v obeh paralelkah, že na Goričkem, ko smo bili doma, edini fant z odličnim uspehom. In še Rom.«

Kdo me je spodbudil, da se vpišem v gimnazijo? V bistvu sem že kar precej hitro vedela, da se bom vpisala v gimnazijo, ker sem kot majhna deklica vedno sanjarila, da bom opravljala poklic učiteljice in jaz sem pač vedela, da, če hočem biti učiteljica, da moram v gimnazijo. To mi je bilo jasno. Spodbuda je prišla predvsem z moje strani, seveda pa so me sorodniki pri tem podpirali. Po končani gimnaziji sem se vpisala na Filozofsko fakulteto, smer germanistika, se pravi, zaključila sem študij nemškega jezika in književnosti in tako postala profesorica nemščine. Mislim, da sem se odločila za pravo smer, ker sem v tem študiju nenormalno uživala, tudi vedno sem si predstavljala, da bom delala kot profesorica, ampak moja karierna pot je šla v drugo smer.

Zame je bilo tako, da so vsi vedeli, da bom šel študirati. Ker jaz sem bil zelo priden učenec. Spomnim se, da se je v 3. razredu ful govorilo po naši vasi, »ah, ta je pa zelo pameten, ta bo

¹⁴ Pri kategoriji *drugo* je bil podan odgovor »zaradi dela, ki ga opravljam«.

pa šel v gimnazijo«, ker takrat je tudi [ime sestre] bila v gimnaziji in je hotela iti študirati. In v bistvu je potem tudi zame bilo logično, da bom šel po njenih stopinjah, tako, da nobeden ni dvomil – niti jaz osebno, niti moji starši, niti romska skupnost – da ne bom šel študirati. Tako, da mi je bilo nekako zapečateni, da je to moja pot. Jaz sem se s tem strinjal, bil sem istega mnenja in tako se je potem zgodilo. Tako, da sploh ni bilo druge opcije, kot potem gimnazija in študij naprej.

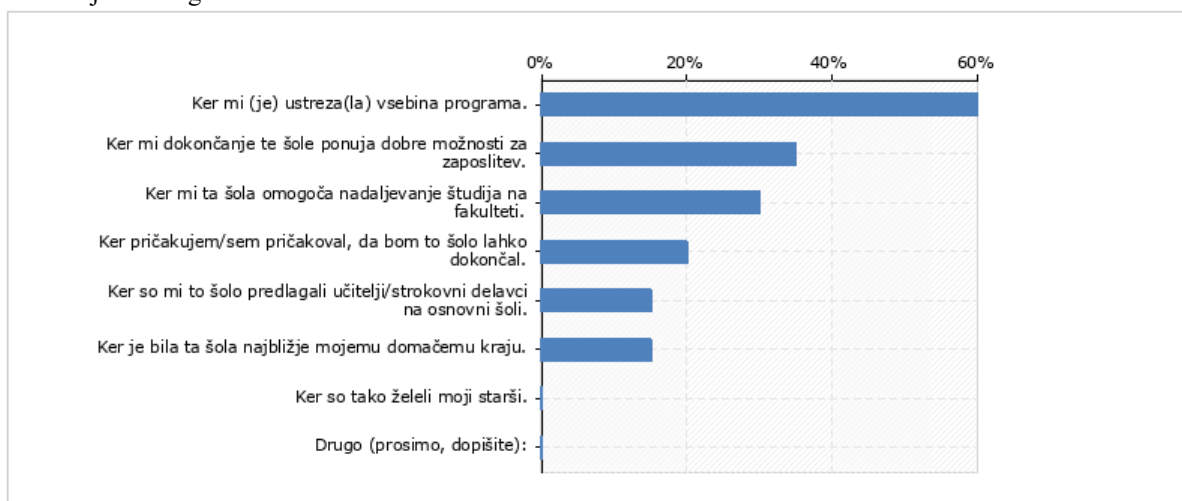
Rominja z JV dela države pa je kot pomemben dejavnik, ki jo je motiviral, da je dosegla višjo izobrazbo izpostavila:

/.../ pač, jaz sem imela od nekdaj željo, da delam, se pravi, da sem lepo oblečena, da se imam kaj za pokazati in pač to je bila vedno moja motivacija za to, da sem pač jaz vztrajala. Tolk daleč pač, kakor sem, ne.

Največ romskih anketirancev (60 %) se je vpisalo na izbrane srednješolske programe,¹⁵ ker jim je ustrezala vsebina programa, kot to kažejo odgovori na vprašanje, »Zakaj ste izbrali ravno to srednjo šolo?«. Znova se je med pomembnejše dejavnike uvrstil tak, ki je povezan z zaposlitvijo – »ker mi dokončanje te šole ponuja dobre možnosti za zaposlitev«, katerega je izbralo 35 % anketirancev.

Graf 15: Zakaj ste izbrali ravno to srednjo šolo? (n = 20)

Možnih je več odgovorov

Petina anketirancev je omenila tudi, da so se na določeno srednjo šolo vpisali, ker so jim to predlagali učitelji oziroma strokovni delavci na osnovni šoli, ki so jo pred tem obiskovali. O tovrstni izkušnji so govorili tudi nekateri intervjuvanci, ki so ob tem dodali, da se nasvet strokovnih delavcev ni nujno ujemal z željami intervjuvancev. Rominja z JV države je omenjala, kako je bilo, ko se je sama odločala, na kateri srednješolski program naj se vpiše:

Pa tudi, recimo, socialna delavka v šoli mi je svetovala, da sem se odločila za šolo za šivilje, ki je bila takrat v [ime kraja]. Normalno, da s tem hitro dobiš zaposlitev... Pa tudi doma si kaj sešiješ...

¹⁵ Več o tem, za katere srednješolske programe in smeri se Romi dejansko odločajo, pa je za primera šolskih let 2017/18 in 2018/19 napisano v posebnih poročilih v okviru tega projekta – Pirc & Bešter (2018): *Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2017/18* in Pirc & Bešter (2019): *Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2018/19*.

To je bila želja, želja se zaposliti še z malce boljšim izhodiščem, kar se plače tiče?

Ja, sicer bom rekla tako. Ni bila ravno moja želja... Ne vem, rada sem risala. Morda sem se videla – ne vem, kot modna oblikovalka ali nekaj takega. V bistvu, dobro, saj to je podobno, šivilja, ne... Potem pa je bila še ena ovira. Ne bi mogla biti doma, ne bi mogla iti v dijaški dom. Da bi šla pa ravno od doma, pa mi ni bilo všeč. Pa tudi blizu je bilo, iz [ime domačega kraja] sem, blizu je bilo – tu v [ime kraja šolanja]. Tako, da tudi s stroški je bilo povezano – manj stroškov smo imeli.

Intervjuvanka s SV Slovenije je omenila tudi primer nasvetov, ki so jih podali strokovni delavci na osnovni šoli glede splošnih usmeritev oziroma domnevne primernosti posameznih srednješolskih programov ali smeri za romske učence. V tem primeru nasveti niso bili prilagojeni dejanskim željam in položaju omenjenih učencev, temveč so verjetno izvirali iz stereotipne in pavšalne obravnave sposobnosti romskih učencev:

Jaz sem imela vedno željo postati vzgojiteljica. Ampak smo imeli tako svetovalno delavko, da je nas Rome usmerila v poklicne programe. In nas je šest bilo sigurno, moja generacija iz našega naselja, in nas je vse usmerila ali bomo šli v trgovsko šolo – deklice, ene v šiviljsko, kar nas je bolj veselilo, za fante pa, da bodo natakariji ali pa na kovinarsko šolo. In sem jaz rekla, da pač mene to tako ne veseli, da bi raje jaz šla v srednjo [šolo]. Pa je rekla »ne, ne, prvo ti pojdi v trgovsko, pa potem boš šla lahko dalje v srednjo.« No, in tako sem se jaz vpisala na trgovsko. V tistem času smo imeli doma trgovino v [ime kraja], pa me je malo potegnilo. Tako, da sem šla v trgovsko šolo, sem jo zelo uspešno končala, vendar mi je bilo premalo in sem šla še za dve leti na ekonomsko...

Ob tem je dodala še:

Sedem let za tem pa se je moj brat uprl. Njega je tudi pošiljala, na isto šolo sva hodila, za natakarija. Pa je rekel, »kaj mislite«, zdaj lahko tako povem, »da bomo vsi Cigani trgovci pa natakariji? Jaz grem na srednjo vzgojiteljsko in to je to.« Pa je rekla naj malo premisli, da to ni za njega. In potem so že starši urgirali, da se je brat vpisal v Maribor na /.../ gimnazijo, uspešno je končal, potem je študiral, magisterij naredil, tako da...

Ena Rominja je omenjala tudi, da njeni starši niso imeli nič proti nadaljevanju izobraževanja na srednji šoli, a samo, če se je vpisala na šolo v bližini domačega kraja, kar je tudi storila in s tem izbrala drugo izobraževalno smer, kot jo je prvotno želela. A tovrstni primeri sodijo bolj v področje zaščitniškosti staršev, kar je bilo že obravnavano v podpoglavju 3.1.3.

Na tem mestu dodajamo še nekaj bolj kvantitativnih podatkov iz spletnih anket, ki se nanašajo na izobraževanje nad srednješolsko ravno.

Tabela 7: Ali ste se po srednji šoli vpisali na višjo šolo ali fakulteto?

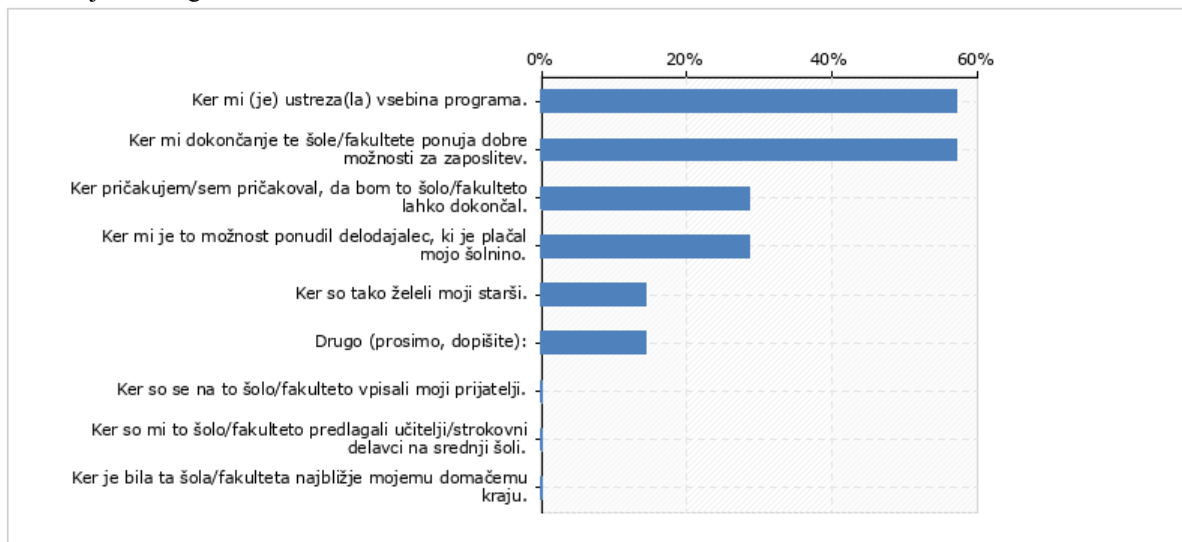
odgovori	Da, na višjo šolo	Da, na fakulteto	Nisem se vpisal naprej.	Še vedno sem v srednji šoli.	skupaj
frekvenca	4	7	7	2	20

Od štirih posameznikov, ki so se vpisali na višjo šolo, se jih je ena polovica vpisala na redni, druga pa na izredni študij (ob delu). Od sedmih posameznikov, ki so se vpisali na fakulteto, pa se jih je 5 vpisalo na redni, dva pa na izredni študij (ob delu). Največji delež te populacije (4 posamezniki) se je vpisal na fakulteto, ker jim (je) ustreza(la) vsebina programa. Podobno, kot v primeru srednjih šol, se je največji delež posameznikov, ki se je odločil za vpis na fakulteto,

odločil zato, ker jim je ustrezala vsebina programa (57 % ali štirje od sedmih), enak delež pa zato, ker jim dokončanje te fakultete ponuja dobre možnosti za zaposlitev.

Graf 16: Zakaj ste izbrali to fakulteto? (n = 7)

Možnih je več odgovorov

Izzivi, s katerimi se posamezniki soočajo že v procesu samega izbora nadaljevanja šolanja ali študija, seveda niso lastni samo romskim otrokom oziroma mladini, so pa verjetno za romsko populacijo še večji, ker se v njihovi skupnosti tako malo posameznikov odloča za izobraževanje po osnovni šoli, ker je zato premalo podpore v domači skupnosti itd. Sposobnost samomotiviranja, da posameznik, kljub manj ugodnim okoliščinam, vztraja pri šolanju z željo po dosegu ciljev, ki izstopajo iz povprečja lastne skupnosti, je tu še toliko pomembnejša. O tem posredno govori tudi izjava Roma iz Prekmurja, ki mu je sicer v prvih dveh študijskih poskusih spodletelo, potem pa je našel pravo smer oziroma ugodne okoliščine za študij:

In ko sem se vpisal na dodiplomskega takrat, na uporabne družbene študije, sem bil tudi prvi v naši generaciji, ko smo bili vpisani, sem ga tudi končal, prvi diplomiral. In sem prav rekel, »evo vam, še Rom vas je prehitel«. Potem pa je šlo samo tako naprej. Sicer sem od nekdanj že vedel, da hočem dokončati nek faks, ampak nisem imel blage veze, da bo šlo to tako...

3.2.2 Poklicne želje

Kot se je izkazalo v predhodnem podpoglavju imajo želje otrok, da bi v življenju dosegli nek poklic, pridobili zaposlitev oziroma delo po šolanju in praksi na področjih, ki jih (vsaj okvirno) zanimajo, pomembno vlogo pri splošnem odnosu otrok do izobraževanja in tudi pri motiviranju in odločanju za (nadaljnje) šolanje. Na SV delu Slovenije, zlasti v Prekmurju, je v sosednji Avstriji zaposlitvenih priložnosti za Rome mnogo več – v primerjavi z Romi z Dolenjske, Bele krajine, Posavja in Kočevske – kar pa nujno še ne pomeni tudi, da si tamkajšnji romski mladi želijo doseči več, kot samo osnovnošolsko izobrazbeno stopnjo, s katero na avstrijskem trgu dela že lahko dobijo zaposlitev z za slovenske razmere solidnim zaslužkom. Kot meni Rominja iz Prekmurja:

Malo, zelo malo [romskih] posameznikov je res zelo dobro motiviranih, zato da dobro zaključijo osnovno šolo. Res, zelo malo je takih, ki sanjajo o nekem malo bolj resnem poklicu. Največ jih je pa takih, ki si samo želijo zaključiti osnovno šolo, ne glede na to, kako jo bodo

zaključili, ker že komaj čakajo, da bodo dobili svoj denar, socialno pomoč ali pa, da se bodo zaposlili /.../ v eni izmed teh avstrijskih firm, za katerih delo bodo zelo dobro plačani.

Romski anketiranci so na vprašanji »Kakšne so bile vaše poklicne ambicije v osnovni šoli? Kaj ste si želeli postati?« zapisali kopico zelo raznolikih odgovorov.¹⁶ Od 19 anketirancev, ki so odgovorili, jih je največji delež, to je 42 % (ali 8 posameznikov) odgovorilo, da je želelo pridobiti poklic oziroma zaposlitev na pedagoškem področju. Od ostalih želja je bila bolj izrazita še skupina treh posameznikov, ki so omenili poklice z umetniškega področja, po dva pa sta želela postati odvetnika in trgovca (prodajalca), sledilo pa je še mnogo individualnih želja.

Na tem mestu zato izpostavljamo primera poklicnih želja dveh romskih intervjuvank, ki sta sicer že zaposleni, a sta se zaradi svojih poklicnih želja odločili še za nadaljnje izobraževanje na vzgojno-izobraževalnih programih. Eden od odločilnih dejavnikov v njunem odnosu do izobraževanja je torej želja po specifičnem poklicu in zanj potrebna izobrazbena stopnja:

/.../ ko bom diplomirana vzgojiteljica, bi rada delala v vrtcu. Po drugi strani pa me spet mika, da se čutim, nekako, da pomagam našim otrokom. Da premagajo te ovire, da dobijo samopodobo, da verjamejo vase... Ker to pa ogromno, imajo velik primanjkljaj pri tem. Se pravi, vidiš svojo vlogo tudi v tem, da skupnost nekako vlečeš naprej?
Ja, potegnem naprej. Da se iz tega začaranega kroga enkrat... Da se ta začaran krog enkrat konča.

Ti sedaj študiraš na pedagoški?

Na pedagoški, ja.

Ko boš to končala, pa potem se želiš zaposliti redno v šolstvu ali imaš kake druge ambicije?

Jaz vsekakor v šolstvu. Ker želim res tisto... znanje imam.

Primeri posameznic sta zanimiva, saj vsaj ena od njih obeta, da bo s svojim strokovnim znanjem, izkušnjami in poznavanjem romske skupnosti, lahko zaradi svoje izobrazbe aktivno in neposredno pomagala ter vplivala na romske otroke in mladino v procesu njihovega izobraževanja.

3.2.3 Možnost dokončanja osnovne šole na programih ustanov za izobraževanje odraslih

Na odnos Romov do izobraževanja pa povsod, ne glede na regijo, vpliva zavedanje učencev na osnovni šoli, da lahko osnovnošolski program formalno zaključijo na ustanovah za izobraževanje odraslih. Tam, če so na Zavodu za zaposlovanje prijavljeni kot brezposelni, dobijo tudi »štipendijo« oziroma prevozne stroške, oddelki imajo običajno večji delež Romov, en razred šolanja pa posameznik lahko zaključi tudi prej kot v enem šolskem letu. Romski posamezniki, ki se odločijo za ta način dokončanja osnovnošolskega programa oziroma so tja usmerjeni, največkrat niso motivirani, da bi potem šolanje nadaljevali na ravni srednje šole, v primeru SV Slovenije pa se želijo po zaključeni osnovni šoli kvečjemu zaposliti v sosednji Avstriji. Nekateri med njimi pa to pojmujejo tudi kot »potuho« za nedokončanje rednega izobraževanja na osnovni šoli:

¹⁶ Možnih je bilo več odgovorov.

Ko sem jaz v šolo hodila, pa nismo toliko pomoči imeli v šoli – kak romski pomočnik... Ampak mi smo to nekako sami – se sami učili, ne vem, kako že. Dopolnilni pouk si imel enkrat na teden. Ampak vse to te je gnalo naprej, da si končal nekaj. Zdaj pa je več pomoči, pa mislim, da je slabše.

Zakaj pa?

Resnično bom povedala. Recimo, otroci rečejo, »zakaj bi jaz končal devet razredov, ko grem na [ime ene od ustanov za izobraževanje odraslih] in tam mi še plačajo, in tam končam devet razredov?«.

Se pravi, to imajo že nek načrt...?

Tako, ja. Oni imajo že nek načrt /.../. Tako povedo otroci v šoli.

Skratka, oni so imeli scenarij, da bo osnovna šola dovolj, »jaz ne rabim iti v srednjo šolo, ker grem potem v Avstrijo delati ali v 'fabriko' ali pa v kmetijstvo...«?

Odvisno je. /.../ Sem pa slišala tudi za primere, da nekateri iz teh bolj nespodbudnih okolij so imeli načrtano /.../ »ja, pa jaz, ni mi treba, da devet razredov naredim, pa bom šel na [ime ustanove za izobraževanje odraslih], pa še za to dobim plačano.« Tako, da nimajo te vrednote, izobrazba jim ne pomeni – nekaterim.

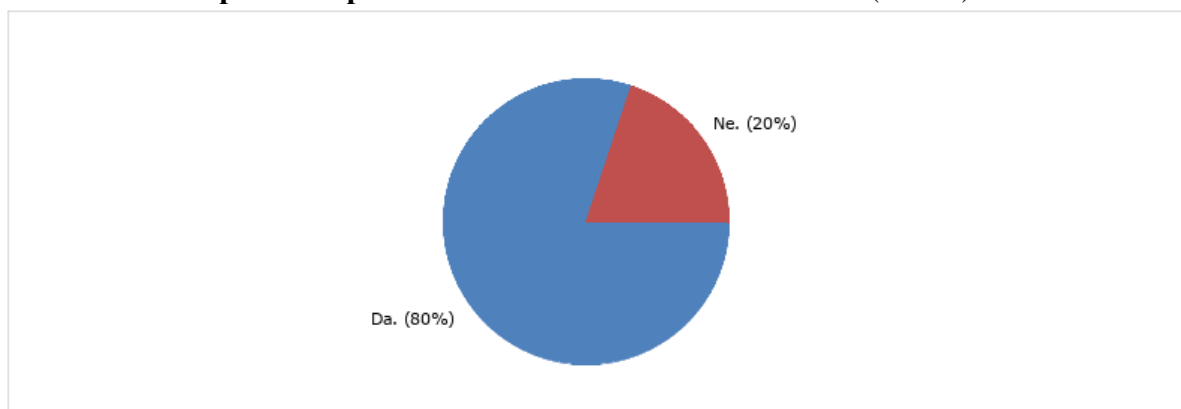
3.3 Izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu

3.3.1 Vključenost v predšolsko vzgojo

Že v predhodnih poglavjih je bila poudarjena pomembnost obiskovanja predšolske vzgoje za romske otroke, predvsem v tesni povezavi z znanjem in obvladovanjem slovenščine, kot učnega jezika v šoli, ki je različen od njihovega maternega jezika. Ob tem se posredno hkrati nakazuje tudi povezava med obiskovanjem vrta ter nadaljevanjem izobraževanja po končani osnovni šoli.

Med romskimi anketiranci, ki imajo vsi dokončano vsaj srednješolsko izobrazbo, jih je 80 % ali 16 oseb obiskovalo vrtec pred vstopom v osnovno šolo. Večina od teh je obiskovala vrtec od 3 do 5 let pred vstopom v prvi razred.

Graf 17: Ali ste pred vstopom v osnovno šolo obiskovali vrtec? (n = 20)

Na področju obiskovanja vrta pa se med romskimi otroci kaže jasna razlika med SV in JV Slovenijo. V slednji je obiskovanje vrta zelo redko, če že do tega pride, pa starši vpišejo otroke v vrtec pozno – denimo leto pred začetkom šole. Vpis v vrtece je na splošno najbolj kritičen na območjih romske poselitve, ki so socio-ekonomsko najbolj deprivilegirana. Temu pritrjujejo tudi izjave intervjuvancev tako z JV kot tudi s SV dela države. Pri tem je zanimivo, kot dodaja ena od intervjuvank z JV dela, da: »Gredo [v vrtec] tisti, ki se nočejo dati pod Rome.« Iz te

izjave se zrcali predvsem to, da je za (večino) pripadnikov romske skupnosti v Sloveniji, biti Rom socialna kategorija, ki se enači z revščino in marginalizacijo na različnih ravneh, ter, da tisti, ki želijo uspeti in voditi »normalno« življenje, svojo romskost skrivajo.

Vsekakor povezanost med nevpisanostjo oziroma neobiskovanjem vrtca in slabo socio-ekonomsko sliko izvira tudi iz tega, da imajo nezaposleni starši več časa in manjša finančna sredstva, s tem pa tudi manj potrebe po tem, da bi njihove otroke varovali v vrtcu. Kot pravi tudi intervjuvanka s SV Slovenije:

Tisti, ki niso zaposleni, pač raje sami skrbijo za svoje otroke. Ne velja to čisto za vse, ampak za veliko večino. /.../ Ker zdajšnja populacija na vrtec gleda samo kot na neko ustanovo, ki ti nudi varstvo. In to velja za širšo populacijo in ne samo za Rome. Takrat v vrtece vpišejo otroka, ko je pač nuja in ne morejo sami poskrbeti za varstvo svojih otrok.

Da je položaj na področju vpisa in obiskovanja vrtca slabši med Romi v JV Sloveniji, kjer je tudi socio-ekonomski in izobrazbeni položaj te skupnosti precej slabši v primerjavi s preostalimi Romi v državi, simbolično kaže tudi struktura tistih anketirancev, ki niso obiskovali vrtca – takšnih je bilo 20 % (graf 17). Vsi med njimi prihajajo z JV dela države. Med intervjuvani Romi od tod jih je le dobra polovica obiskovala vrtec pred vstopom v šolo.

Tudi intervjuvanci z JV dela so se jasno izrazili v prid temu, da bi moralo biti predhodno obiskovanje vrtca za romske otroke obvezno, če jim v nadaljevanju v šoli želimo zagotoviti normalno sledenje pouku in usvajanje učne snovi, kar so predpogoji za napredovanje v višje razrede. Povezanost tega področja z znanjem slovenskega jezika je bila že predstavljena v podpoglavju o jeziku¹⁷. In zopet je tu bolj kritična JV Slovenija, kjer imajo Romi ob prihodu v šolo izredno šibko ali tudi neobstoječe znanje slovenščine.

V podpoglavju o zaščitniškosti in pretirani bojazni staršev pa je bilo že nakazano tudi, da nekateri starši neradi zaupajo svoje otroke v vrtčevsko varstvo, nezavedajoč se, da ima obiskovanje vrtca tudi velik pomen na področju socializacije otrok in posledično tudi lažjega vključevanja v pouk v osnovni šoli, ki sledi. O širši koristnosti obiskovanja vrtca pred vstopom v šolo morda najbolj ilustrativno govori izjava intervjuvanke iz Prekmurja:

Ko me nekdo sprašuje, o tem, zakaj je meni uspelo, jaz v prvi vrsti povem, da sem zelo vesela, da so se moji domači odločili, da so me vpisali v vrtec s štirimi oziroma s petimi leti. Jaz sem odraščala tako, da sem govorila samo romski jezik, ko so me pa vpisali v vrtec, sem se pa vzporedno učila tudi slovenščine, in sem usvajala in se pogovarjala v obeh jezikih. Kar je pa še bolj ključno, pa je to, da sem se v vrtcu socializirala, se spoznavala z drugimi in si na tak način dejansko zastavila eno tako podlago za naprej. Seveda je bila tu ključnega pomena tudi podpora s strani staršev, sorodnikov. To je bila pač pomembna podpora, da so me vpisali v vrtec in vsakič, ko sem se vračala iz vrtca, jih je prav zanimalo kako in kaj, kaj sem se naučila, kako je bilo itn.

Ob tem dodaja še:

Mislim, da smo mi ena od zelo močnih generacij, ki je dejansko obiskovala vrtec. In iz te generacije, moram povedati, da so nastali zelo dobri primerki izobraženih oseb, ki so dejansko danes tudi uspešni.

¹⁷ To je podpoglavje 3.1.6.

Ob obravnavi predšolske vzgoje za romske otroke pa ne moremo zanemariti dejstva, da v regijah, kjer živi romska skupnost (še vedno) obstajajo tudi vrtci, ki imajo *de facto* romski oddelek. Pri tem lahko razlikujemo med vrtci oziroma enotami vrtcev, ki se nahajajo neposredno v romskih naseljih in jih načeloma obiskujejo samo romski otroci¹⁸ ter primerom vrtca v bližnjem »neromskem« naselju – to je v Otroškem vrtcu Metlika, ki ima romski oddelek.¹⁹ Na tem mestu se obširneje ne moremo ukvarjati s področjem predšolske vzgoje Romov in utemeljitvami, čemu naj bi koristili vrtci za romske otroke, umeščeni v sama romska naselja.²⁰ Ravno zaradi prepričanja, da je boljša socializacija romskih otrok in usvajanje nekaterih znanj možna le v mešanih, ne pa ločenih skupinah, sta nasprotovanje tovrstni organizaciji predšolskega varstva izrazila tudi dva Roma z JV Slovenije:

Kaj sploh menite o tem, da imajo en oddelek kar samo romski, kako se vam to zdi?

Ne, mislim, da ni to v redu. Ker otroci so tako – predšolskega otroka ne moreš, da ga boš nekaj naučil. On mora od svojih vrstnikov to vse. Komunikacija... Med otroki mora biti. In potem, če so sami romski otroci, je to težava. Morali bi biti res vključeni z drugimi otroki v oddelku.

Mislite, da bi pomagalo, če bi vrtec bil prav v naselju ali se vam zdi, da bi to bil korak nazaj – za približevanje biti v skupini, imeti organizirano varstvo itd.?

Kar se tiče samega vrtca, ne, v naselju ne. Mogoče v naselju kak objekt za popoldanske aktivnosti. Recimo za učno pomoč in podobne stvari. A za sam vrtec mislim, da ne. To se mi zdi bolj, da gre v neko segregirano smer. Meni se bolj dopade vrtec, če greš npr. v [ime mesta v JV Sloveniji] in so med večinskimi otroci. Zdi se mi, da se bolje tako vklopiš in lažje in hitreje.

3.3.2 Pomoč in podpora, na voljo romskim učencem in dijakom

Pomembno vlogo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem sistemu imajo lahko tudi načini dodatne (učne) pomoči, ki jim jo (lahko) v času izobraževanja nudijo izobraževalne institucije. Medtem, ko imajo osnovne šole vzpostavljene določene načine oziroma mehanizme dodatne pomoči, ki so na voljo romskim učencem – kot so sistemski ukrepi v obliki nižjih normativov za oblikovanje oddelka z določenim številom romskih učencev in ure dodatne strokovne pomoči za njih ter ukrepe, izvirajoče iz projektov, kot so romski pomočniki – pa srednje šole podobnih ukrepov za romske dijake nimajo. Srednje šole imajo na voljo le različne tovrstne ukrepe, ki so namenjeni vsem dijakom, ne glede na etnično pripadnost.²¹

Nekateri intervjuvanci so omenjali, da opažajo, da nekateri romski dijaki na začetku izobraževanja v srednji šoli – v prvem ali drugem letniku – obupajo in posledično prenehajo obiskovati srednješolski program. Razloge vidijo v (pre)nizki stopnji znanja, ki jo prinesejo iz osnovne šole, ta pa je (lahko) posledica prenizkih standardov za (romske) učence:

¹⁸ To so vrtci ali enote vrtcev v romskih naseljih Pušča, Vejar, Kerinov Grm in Brezje. V Kerinovem Grmu gre za neformalno enoto vrtca, za t. i. pripravljalni vrtec, ki obratuje v okviru projekta Skupaj za znanje (pod vodstvom Centra šolskih in občolskih dejavnosti), sodeluje pa z Vrtcem Leskovec pri Krškem.

¹⁹ Ta v *Letnem delovnem načrtu Otroškega vrtca Metlika. Šolsko leto 2019/2020* (Ambrožič, 2019: 13) obstoj romskega oddelka utemeljuje na 42. členu sedaj že neveljavnega *Pravilnika o normativih in kadrovskih pogojih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje*. Po novem *Pravilniku o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje* je ta vsebina v 34. členu, ki se glasi: »Izjemoma se lahko na območjih s posebnimi razvojnimi problemi ter za vzgojo otrok Romov oblikuje oddelek vrtca, v katerega je vključeno najmanj pet otrok.«

²⁰ Več o tem pišejo npr. Bešter & Pirc (2020: 58) in Bešter & Medvešek (2013: 69–70).

²¹ Več o tem pišeta Pirc & Bešter (2018) v okviru enega od poročil tega projekta.

Tisti minimalni standardi... Kar v srednji šoli brez vse te pomoči, ki jo imajo v osnovni šoli, je enostavno težko, ne gre. Tam pa potem pomoči ni, se pa ustavi. Veliko je takih primerov, ki se vpišejo in hodijo, ampak ne gre. Enostavno ne zmorejo.

Ja, eni vmes nehajo, ja. Odvisno je. Eni več ne hodijo, od staršev doma nimajo spodbud. Poznam nekaj primerov, ko so na sredini, ne vem, v drugem letniku popustil.

Pa so recimo, ne vem, ali so razlogi v tem, da ne morejo, imajo prešibko znanje od prej mogoče?

Mislím, da je to tudi problem – prešibko znanje, potem, v kako družbo zapadeš, in seveda spet, kaka podpora je doma.

Vemo, ne vem, ali je to uradno ali neuradno, vendar vem, da je nek pojav prisoten na osnovnih šolah – namreč, da je znižan standard znanja za naše romske otroke. Namreč, v 8. razredu naši otroci ne znajo zadovoljivo računati. Recimo, ne obvladajo niti poštevanke. /.../

Potrebe po učni pomoči se torej pojavljajo tudi med romskimi dijaki, a nekateri nimajo dovolj finančnih sredstev, da bi si lahko privoščili tudi zasebne inštrukcije:

/.../ veliko [romskih dijakov] jih obupa – ker imajo v prvem letniku popravne. Potem ne vedo, na koga naj se obrnejo. Večinoma matematika, tuji jezik, slovenski jezik. To so tipični predmeti. Starši – eni nimajo dovolj sredstev, da bi lahko inštrukcije plačevali. Doma jim ne morejo pomagati, tako da potem... Nimajo nobenega motivatorja, da bi jih porival naprej.

Na tem mestu lahko na kratko omenimo samo še, da se je 30 % vseh romskih anketirancev v času svojega šolanja (na osnovni ali na srednji šoli) posluževalo dodatne pomoči pri šolskem delu in učenju. Od teh so vsi, razen enega, omenjali, da so se udeleževali dopolnilnega pouka. To možnost so omenjali tudi intervjuvanci iz lastnih izkušenj, poleg te pa so tako anketiranci kot intervjuvanci izpostavili še medvrstniško pomoč, zasebne inštrukcije ter pomoč v okviru različnih projektov nevladnih ali drugih organizacij.

Očitno pa ti intervjuvanci izrazito odstopajo od prej omenjenih težav oziroma strukture romskih dijakov, saj nihče med njimi v srednji šoli ni ponavljal letnika, niti ni zamenjal smeri ali šole. Samo trije so označili, da so predčasno prenehali obiskovati univerzo, razlogi pa so bili finančne narave ali pa pretežak program.

Nimamo osnove, da bi lahko trdili, da je potreba po dodatni učni pomoči med romskimi dijaki zaradi morebitnih zaostankov ali nižjih standardov znanja, večja kot med večinsko populacijo. Vseeno pa se je večina v spletni anketi strinjala oziroma zelo strinjala s trditvijo, da bi tudi v srednji šolah morale biti za Rome na razpolago dodatne oblike pomoči.

Tabela 8: Označite, kako močno se strinjate ali ne strinjate s trditvami v tabeli

	Odgovori						Veljavni	Št. enot
	zelo se strinjam	strinjam se	niti se strinjam niti se ne strinjam	ne strinjam se	sploh se ne strinjam	Skupaj		
Tudi v srednjih šolah bi morale biti na razpolago dodatne oblike pomoči za Rome (kot npr. romski pomočniki).	3 (18%)	8 (47%)	3 (18%)	2 (12%)	1 (6%)	17 (100%)	17	20

3.3.3 Odnos učiteljev do romskih učencev

Odnos učiteljev do romskih osnovnošolcev lahko vpliva na njihov občutek (ne)sprejetosti in integracije v šolah, ob tem pa posamezni učitelji lahko delujejo v odnosu do romskih, kot seveda tudi neromskih učencev spodbujevalno, jih motivirajo – npr. v smer boljšega uspeha in v končni fazi za vpis v srednjo šolo. Po drugi strani pa lahko pri teh učencih s krivičnim odnosom, obarvanim s (protiromskimi) predsodki, delujejo zaviralno in destimulativno. Pri tem dejansko obravnavamo percepcije odnosa učiteljev do romskih učencev skozi oči Romov, ki so se v preteklosti izobraževali na ravni osnovne šole.

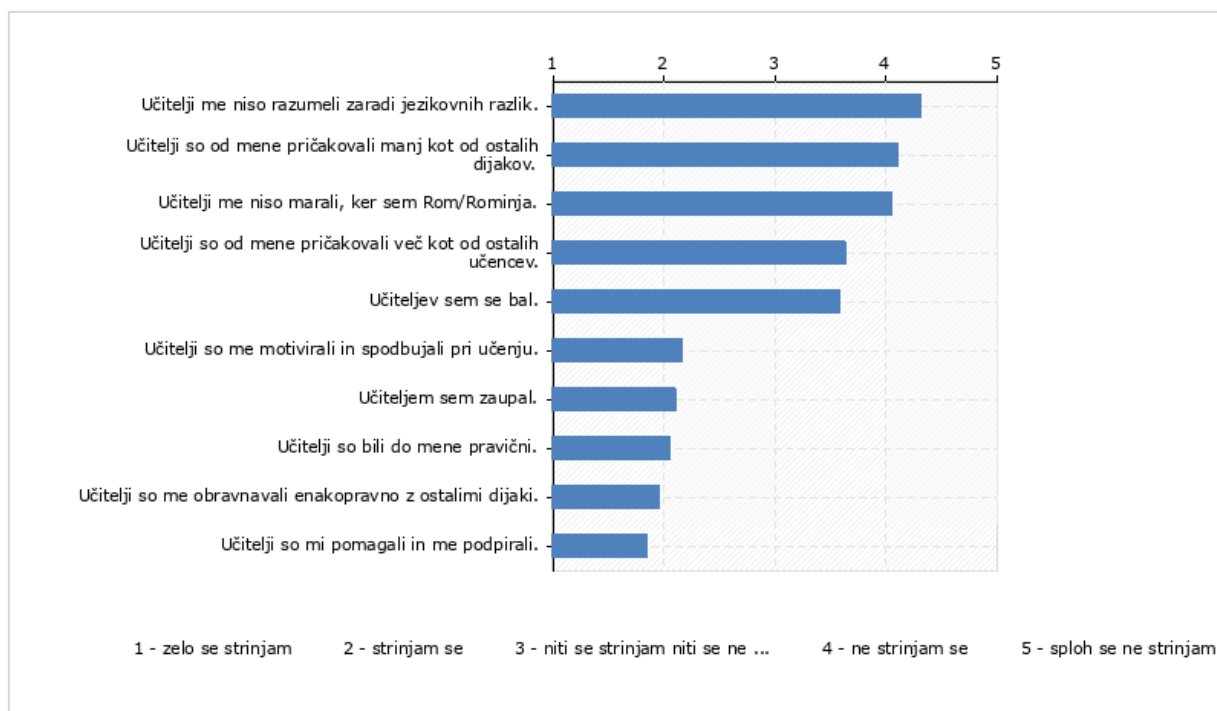
V okviru spletnih anket in intervjujev z Romi smo se področja odnosa učiteljev dotaknili z nekaj vprašanji. Pri anketah se je na vprašanje »Kakšen je bil na splošno vaš odnos z učitelji v osnovni šoli?« skoraj polovica vprašanih zelo strinjala, da so jim učitelji pomagali in jih podpirali, še približno četrtina pa se je s tem strinjala. Ravno tako se je več kot 2/3 vprašanih strinjalo oziroma zelo strinjalo, da so bili učitelji do njih pravični, nekoliko manj kot 2/3 pa, da so jih učitelji motivirali in spodbujali pri učenju. Tem prevladujoče pozitivnim izkušnjam odnosa s strani učiteljev na osnovni šoli pritrjuje tudi odgovor, da se je le 16 % vprašanih strinjalo, da se je učiteljev balo; vseeno pa jih je 42 % obkrožilo, da se s tem niti strinja, niti ne strinja. Velika večina nekdanjih učencev se tudi (sploh) *ni* strinjala, da jih učitelji niso razumeli zaradi jezikovnih razlik. Podobno prevladujoče pozitivna slika percepcije odnosa do romskih anketirancev se kaže tudi na področju obravnave oziroma pričakovanj, ki so jih imeli učitelji do njih.

Tabela 9: Kakšen je bil na splošno vaš odnos z učitelji v osnovni šoli?

		Odgovori						Veljavni	Št. enot
		zelo se strinjam	strinjam se	niti se strinjam niti se ne strinjam	ne strinjam se	sploh se ne strinjam	Skupaj		
a	Učiteljem sem zaupal.	3 (15%)	13 (65%)	3 (15%)	1 (5%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
b	Učitelji so mi pomagali in me podpirali.	9 (47%)	5 (26%)	4 (21%)	1 (5%)	0 (0%)	19 (100%)	19	20
c	Učitelji so bili do mene pravični.	6 (32%)	7 (37%)	5 (26%)	1 (5%)	0 (0%)	19 (100%)	19	20
d	Učitelji so me motivirali in spodbujali pri učenju.	5 (26%)	7 (37%)	6 (32%)	1 (5%)	0 (0%)	19 (100%)	19	20
e	Učiteljev sem se bal.	0 (0%)	3 (16%)	8 (42%)	2 (11%)	6 (32%)	19 (100%)	19	20
f	Učitelji me niso razumeli zaradi jezikovnih razlik.	0 (0%)	0 (0%)	3 (16%)	7 (37%)	9 (47%)	19 (100%)	19	20

g	Učitelji me niso marali, ker sem Rom/Rominja.	0 (0%)	1 (5%)	4 (21%)	7 (37%)	7 (37%)	19 (100%)	19	20
h	Učitelji so od mene pričakovali več kot od ostalih učencev.	1 (5%)	4 (21%)	3 (16%)	4 (21%)	7 (37%)	19 (100%)	19	20
i	Učitelji so od mene pričakovali manj kot od ostalih dijakov.	0 (0%)	2 (11%)	3 (16%)	5 (26%)	9 (47%)	19 (100%)	19	20
j	Učitelji so me obravnavali enakopravno z ostalimi dijaki.	6 (30%)	10 (50%)	3 (15%)	1 (5%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20

Graf 18: Kakšen je bil na splošno vaš odnos z učitelji v osnovni šoli? Označite v tabeli, kako močno se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami. (n = 20)

V okviru odnosa učiteljev do romskih učencev je treba omeniti še anketno vprašanje »Ali je kateri od vaših učiteljev v osnovni šoli posebej izstopal v pozitivno ali negativno smer? Na kratko opišite vaš odnos s tem učiteljem, kaj vam je bilo pri njem všeč ali vam ni bilo všeč, po čem ste si ga najbolj zapomnili, s čim je najbolj vplival na vas ipd«. Od 14 anketirancev, kolikor jih je tu odgovorilo, so štirje odgovorili, da ni izstopal nihče, eden izmed njih je dodal, da so se do njega obnašali »prijazno, strokovno, brez kakršnihkoli predsodkov«. Devet anketirancev je omenjalo pozitiven odnos učiteljev do njih, kjer se nekateri izpostavljali razumevajoč odnos do okoliščin, iz katerih so ti učenci izšli, do posebnosti romskih učencev ali pa so posebej omenili, kako so jih nekateri učitelji spodbujali, podpirali in motivirali.

Le eden izmed anketirancev je omenjal, da je ena učiteljica izstopala »pozitivno in negativno«, sicer pa izkušnje negativnega odnosa ni posebej poudaril nihče. To pa je poudarila intervjuvanka z JV Slovenije:

A res je, da so nekateri profesorji gledali čudno na vse Rome /.../ ne vem, al niso želeli, tud ocene nam niso hoteli dajat tko kakor drugim. Pač, spraševala nas je isto, profesorica je bila, pač učiteljica v osnovni šoli, nas je isto spraševala kot druge. Nam je dajala dvojke, unim pa

petke. In logično, nam pa ni blo to všeč. Men pa sploh ne. Pač pri vseh predmetih sem imela v redu ocene, pr njej pa ne.

Anketiranci so bili vprašani tudi »Kako bi na splošno opisali odnos učiteljev do romskih učencev na vaši osnovni šoli?«. Odgovore 19 posameznikov, ki so na to odgovorili, bi v grobem lahko strnili v tri vsebinske skupine, ki so sorodne odgovorom, nanašajočim se samo na odnos do anketirancev samih v času njihovega izobraževanja na osnovni šoli:

- a) pozitiven in negativen odnos (4 anketiranci): to vrsto izkušnje bi še najbolje opisali z besedami nekaterih intervjuvancev, »odvisno od posameznika (učitelja)«. Eden od anketirancev je k temu dodal, da je večina učiteljev kljub temu imela negativen odnos.
- b) pozitiven odnos (13 anketirancev): tega so anketiranci orisali predvsem z besedami »(zelo) dober/pozitiven«;
- c) negativen odnos (2 anketiranca): dejansko je samo eden od vprašanih odgovoril, da je bil ta odnos »zelo slab«, še eden – že predhodno omenjeni – pa je govoril o večinoma negativnem odnosu učiteljev.

V nobeno od teh skupin pa ne moremo uvrstiti odgovora enega izmed anketirancev, da »takrat sploh nisem bil pozoren na to, kdo je Rom in kdo ne«.

3.3.4 Odnos profesorjev do romskih dijakov

Percepcije odnosa profesorjev do romskih dijakov na srednjih šolah smo obravnavali tako s pomočjo spletnih anket kot intervjujev z (nekdanjimi) romskimi dijaki. Pri anketah smo se področja lotili s skoraj identičnimi vprašanji kot za odnos na ravni osnovne šole. Pri anketah je na vprašanje »Kakšen je (bil) na splošno vaš odnos s profesorji v srednji šoli?« skoraj 2/3 ali 65 % vprašanih romskih (nekdanjih) dijakov imelo izkušnje, da so jih učitelji podpirali in jim pomagali. Več kot polovica anketirancev (skupaj 60 %) se je zelo strinjala oziroma strinjala, da so jih učitelji motivirali in spodbujali k učenju. Slaba polovica (skupaj 45 %) se je zelo strinjala oziroma strinjala s trditvijo, da so imeli z učitelji prijateljski odnos, skupno 10 % pa se je zelo strinjalo oziroma strinjalo, da so se učiteljev bali.

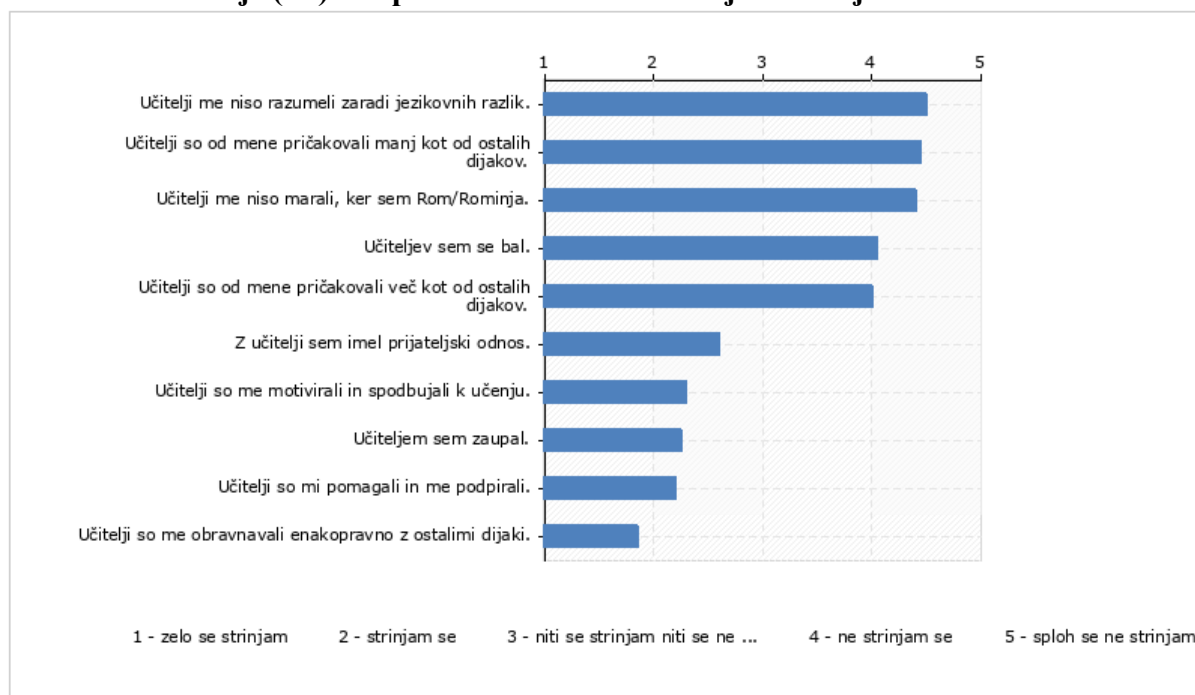
Kot je razvidno iz rezultatov ankete, zaradi jezikovnih razlik na relaciji učitelji – romski dijaki ni prihajalo do nerazumevanja s strani učiteljev. Ravno tako se več kot pol dijakov (60 %) *ni* strinjalo z izjavo, da naj jih učitelji ne bi marali, ker so Romi. Skoraj vsi (skupaj 90%) romski dijaki so se strinjali ali zelo strinjali, da (so) jih učitelji obravnavali enakopravno z ostalimi dijaki. Temu pritrjuje tudi strinjanje anketirancev s trditvama, da učitelji od njih niso pričakovali več ali manj kot od ostalih dijakov. Ob primerjavi odgovorov, ki so bila podana za oris odnosa z učitelji v osnovni in profesorji v srednji šoli, lahko strnemo, da gre za zelo podobne odgovore, le da je šlo v primeru dijakov še za nekoliko bolj ugodno sliko odnosa.

Tabela 10: Kakšen je (bil) na splošno vaš odnos s profesorji v srednji šoli?

		Odgovori					Skupaj	Veljavni	Št. enot
		zelo se strinjam	strinjam se	ni se strinjam niti se ne strinjam	ne strinjam se	sploh se ne strinjam			
a	Učiteljem sem zaupal.	2 (10%)	11 (55%)	7 (35%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
b	Učitelji so mi pomagali in me podpirali.	2 (10%)	13 (65%)	4 (20%)	1 (5%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
c	Učitelji so me motivirali in spodbujali k učenju.	2 (10%)	10 (50%)	8 (40%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20
d	Z učitelji sem imel prijateljski odnos.	1 (5%)	8 (40%)	9 (45%)	2 (10%)	0 (0%)	20 (100%)	20	20

e	Učiteljev sem se bal.	1 (5%)	1 (5%)	1 (5%)	10 (50%)	7 (35%)	20 (100%)	20	20
f	Učitelji me niso razumeli zaradi jezikovnih razlik.	0 (0%)	0 (0%)	2 (10%)	6 (30%)	12 (60%)	20 (100%)	20	20
g	Učitelji me niso marali, ker sem Rom/Rominja.	0 (0%)	1 (5%)	2 (10%)	5 (25%)	12 (60%)	20 (100%)	20	20
h	Učitelji so od mene pričakovali več kot od ostalih dijakov.	1 (5%)	1 (5%)	2 (10%)	9 (45%)	7 (35%)	20 (100%)	20	20
i	Učitelji so od mene pričakovali manj kot od ostalih dijakov.	0 (0%)	0 (0%)	2 (10%)	7 (35%)	11 (55%)	20 (100%)	20	20
j	Učitelji so me obravnavali enakopravno z ostalimi dijaki.	7 (35%)	11 (55%)	1 (5%)	0 (0%)	1 (5%)	20 (100%)	20	20

Graf 19: Kakšen je (bil) na splošno vaš odnos z učitelji v srednji šoli?

O nekem sistematičnem vzorcu odnosa do Romov s strani zaposlenih na srednjih šolah ne moremo govoriti. Največ je odvisno od posameznih profesorjev ter od dijakovih izkušenj z njimi. Večina intervjuvancev je omenjala korekten oziroma pozitiven odnos profesorjev do njih. Tak primer je navedla nekdanja romska dijakinja iz JV Slovenije:

V srednji šoli dejansko moje razredničarke enostavno niso mogle verjeti, da sem jaz Rominja. V tej srednji šoli je bila pred menoj tudi romska učenka [osebno ime]. Mislim, da je en letnik ponavljala. Potem je prišla, mislim, da naslednje leto, še njena sestra [ime], potem še en bratranec. A nobeden od njih ni končal te srednje šole. Ampak jaz sem imela zelo lepe ocene, štirke in skoraj same petice, in moja razredničarka je bila [ime]. Ona sploh ni mogla verjeti, da sem Rominja. Jaz sem povedala, tega nisem nikoli tajila, tudi moja mama je prišla na govorilne ure.... Mislim, romska mama, da je prišla na govorile ure v tistem času, to je bilo nekaj nemogočega, neverjetno./.../ Ko je dojela... To je ona [razredničarka] rabila, da je dojela. Potem pa spet ni mogla dojeti, da živimo v romskem naselju. Vedno je govorila: »Saj si ti v bloku«. – »Ne, nisem jaz v bloku«. Take stvari...

Podobno tudi še ena nekdanja romska dijakinja iz tega dela države:

.../ kar se tiče pa samih učiteljev [v srednji šoli], profesorjev, vem tud na faksu pol pa v srednji šoli ni bilo pa nikol, da bi pač oni pa mene obravnavali za manjvredno. Pa tud nikol me nobeden ni vprašal, »A ti si pa«, ne vem, »a si ti Romkinja al si ciganka al karkoli?« Se pravi s strani profesorjev pa učiteljev je bilo to korektno, ne glede na to ... Kolikor sem dobila, toliko sem si zaslužila oceno.

Nekdanja romska dijakinja iz Prekmurja pa je govorila o mešanih izkušnjah – slabih in dobrih – s strani srednješolskih profesorjev:

Odvisno je bilo od vsakega posameznika. Imeli smo npr. enega učitelja, pa je bila pred mano ena vprašana, pa je manj vedela kot jaz, in ji je dal tri. Potem pa sem bila jaz vprašana, »Pa ja, to bo za dva«. Pa sem se potem uprla, in rekla: »Profesor, kakšna je razlika med mano in njo? To, da jaz prihajam od tu in tu, ona pa od tu in tu?« Pa me je debelo pogledal in rekel: »Potem pa te bom še enkrat vprašal.« In od tistega trenutka sem imela vedno pri njem štiri. Mogoče, če bi popustila, bi mi dal tiste dvojke in to bi bilo to.

Rominja iz JV Slovenije je omenjala primer slabe izkušnje s profesorico v srednji šoli, ki jo je užalila s šovinističnimi stereotipi o Romih, a v nadaljevanju omenja pozitiven odnos, ki ga je do nje imel razrednik:

.../ ampak bila je pa tudi ena profesorica pri kemiji, ko smo imeli, smo imeli, kaj je baker, aluminij pa to, in je ona nazaj nam tko pribila: »Aja, če ne veste, kaj je baker, vprašate cigane, oni znajo, kaj je baker, oni baker kradejo.« In jaz uno čist trda sem ratala, skor da nisem jokala v prvem letniku. In jo jaz nekaj cajta gledam in vsi sošolci se obrnejo tko proti moji mizi /.../. Ampak mislili so, da ne bom končala niti prvega letnika, so se pač profesorji pogovarjali med sabo, potem sem jim pa tako rečeno usta zaprla, prvi letnik sem končala s štirko in moj razrednik, ki sem imela zelo dobrega razrednika, je dal atiju roko in je po pravici atiju povedal, da sploh ne verjame, da sem naredila brez popravnega izpita prvi letnik, da ... to je neki, kar sploh ne more opisat /.../

V okviru odnosa profesorjev do romskih dijakov lahko omenimo še anketno vprašanje »Ali je kateri od vaših učiteljev v srednji šoli posebej izstopal/izstopa v pozitivno ali negativno smer? Na kratko opišite vaš odnos s tem učiteljem, kaj vam je (bilo) pri njem všeč ali vam ni (bilo) všeč, po čem ste si ga najbolj zapomnili, s čim je najbolj vplival/vpliva na vas ipd«. Od 13 odgovorov, kolikor smo jih prejeli pri tem vprašanju, je pet anketirancev odgovorilo, da nihče od učiteljev ni izstopal. Od preostalih pa so štirje omenili primere profesorjev, ki so negativno izstopali, enako število pa pozitivne primere:

- a) Izstopanje v negativno smer: glede na odgovore je pri tem nemogoče govoriti o kakem sistematičnem vzorcu slab(š)ega odnosa do romskih dijakov. Šlo je za nepravilno ocenjevanje oziroma strožji odnos kot do drugih sošolcev pri kakem predmetu (profesorju), a dva od respondentov sta ob tem dodala, da so sicer bili do njih preostali profesorji razumevajoči in prijazni oziroma, da verjetno ni šlo za strožji odnos zaradi dijakove etnične pripadnosti.
- b) Izstopanje v pozitivno smer: tudi iz teh odgovorov ne moremo sklepati, da bi šlo za sistematično načrtovano boljšo obravnavo romskih dijakov zaradi njihove etnične pripadnosti. Profesorji, ki so bili izpostavljeni v pozitivnem smislu, so znali dijake dobro

motivirati za posamične predmete in so imeli do njih ali osebno do anketiranca pozitiven ter kolegialen odnos nasploh tudi glede drugih, »življenjskih« tem.

3.3.5 Odnos sošolcev na osnovnošolski stopnji izobraževanja in višje

Odnos neromskih sošolcev do sošolcev, ki so pripadniki romske manjšine, ima lahko pomemben vpliv predvsem na njihovo vključenost oziroma stopnjo sprejetosti, posredno pa tudi na njihovo uspešnost v procesu izobraževanja. V nadaljevanju je govor o percepciji (romskih učencev) tega odnosa.

Na splošno velja, da se čutijo Romi bolje sprejeti s strani (neromskih) sošolcev na srednjih šolah, kot pa na osnovnih. Na osnovnih šolah je delež romskih sošolcev relativno precej večji, kar morda dodatno lahko prispeva k slabšemu odnosu neromskih vrstnikov do njih zlasti v okoljih, kjer so Romi že sicer vsestransko najbolj marginalizirani in je splošen odnos do njih pretežno odklonilen. Tako posebej ne preseneča, da so romski intervjuvanci, ki so omenjali svoje negativne izkušnje iz osnovne šole vsi z JV dela države:

Isto so nas tko gledali. Pač kao Rom in kao kaj boš ti Rom, itak ne boš naredu nč, ne osnovne šole, sej boš šel ven ... ja, tko ... Poniževali so druge in logično, pač, če nekdo tko reče, se ti njemu ne boš pustil nazaj. Dvakrat, trikrat se boš pustil, pol so nas pa tko skoz ... Rom itak ne boš naredu to pa tko /.../ pač, skoraj cel razred je bil proti meni, razen dveh ... ja, kao Romkinja, ne, ciganka, kam boš šla ti naprej. In jaz sem bila samo tiho, pač, nisem se hotela kregat /.../

Nižji razred, se spomnim, da sem bila v prvem, drugem razredu, se je že slišalo »cigan«, zmerjanje.

Med otroci?

Da, med otroci. Torej civili²² romskim.

Pač, pri nas ni bil problem slovenski jezik, ampak je bil pa problem, ko si izobčen. Ni bilo to s strani učiteljev, pač zmeraj sem dobila tako oceno, kakor sem si zaslužila, nisem imela nobenih privilegijev, /.../ Je bilo pa malo težje s strani sošolcev, a ne. Se pravi, da te sprejmejo, da se s tabo igrajo, to je bil pol problem. Pa recimo, mi smo bli pol ... prve štiri leta smo bili v [ime kraja, kjer je manjša podružnična osnovna šola], ... In je bilo to mogoče majčkeno drugače, ker smo bili z vasi pa smo se kolikor toliko poznali. Pol smo šli pa v [ime kraja, kjer je matična osnovna šola], no pol se je pa začelo tam, pa zbadanje /.../ "ha, ha, ha, tvoj foter dela na komunalni" ... pač take, no, to pol poslušaj, ne vem, štiri leta in ti je neprijetno, ne. Saj imaš eno obdobje, ko te mogoče to malo psihično uniči, pa si misliš, ja, no, kaj pa je to zdaj tko drugače, kaj sem pa jaz manjvredna, pač, da boš ti pa meni, ne vem, vsak dan nekaj tukaj zbadal pa špikal pa..., da sem manjvredna kot ti.

Kot po mnenju ene od Rominj takšen odnos nekatere romske učence psihično utrdi, pa druge teži:

/.../ na koncu pač [romski učenec] sam dobi trdno kožo, kar se takih stvari tiče, saj si ... še zmeraj si manjvreden, pa še zmeraj si, bom rekla tko iskreno, cigan, ne glede na to, kok se ti trudiš. ... Zato je pač po mojem ta prehod od osnovne šole do srednje šole pri nas tok težek, pa tok jih je malo zaradi ... mogoče bolj zaradi psihičnega, ne.

²² To je izraz, ki ga (večinoma) Romi pogosto uporabljajo za Nerome.

Po drugi strani pa so nekateri intervjuvanci iz istih območij omenjali kot tudi s SV Slovenije omenjali dobre izkušnje iz svojega osnovnošolskega obdobja:

Hodila sem v [ime podružnične šole] v svoji vasi do četrtega razreda. Tam sem bila zelo dobro sprejeta. Že zaradi tega, ker so nas tud vaščani nekako drugače gledali, kot ostale Rome. Zato ker sta bila obadva stara starša sta bila tudi zelo v redu, sta delala in ne vem, mogoče so tudi na ta način malo drugače to famulijo gledali, ne. Družila sem se z vsemi, ni bilo nič "ti si ciganka" al pa kaj, tako da imela sem veliko prijateljic tudi.

Ampak ni pa bilo nobene diskriminacije [na osnovni šoli], česar koli, nobenih slabih izkušenj ni bilo, ker so me zelo dobro sprejeli vsi. Kar pomeni tudi, ker smo imeli tudi ostale romske sošolce v razredu, je vsak bil z vsakim dober, ni bilo nobenih negativnih kakršnihkoli stvari.

Moram povedati, da v osnovni šoli nikoli nisem čutila neke diskriminacije, kvečjemu bolj pozitivno diskriminacijo, ker se mi zdi, da sem bila mogoče drugačna od drugačnih. Vedno sem bila pridna, zgovorna, sodelovala sem. In se mi zdi, da so me učitelji zaradi tega zelo spoštovali in imeli radi.

Ob tem so nekateri intervjuvanci dodali, da v zadnjih letih opažajo napredek v odnosu do romskih učencev oziroma otrok nasploh tudi v posameznih delih JV Slovenije. Kot je denimo omenila Rominja, ki je to zaznala ob svojem delu kot romska pomočnica:

/.../ ni pa tko kot enajst let [nazaj], ko sem začela delat, da so mal tko gledal postrani na Rome. Ne, to pa ni, to pa ne opažam, da bi "smrdi" ali pa karkoli. Ne, tud to deklico za rokco primejo, tko, ona je moja prijateljica ... mislim to, ne, k vidiš, ne, je napredek. /.../ Niso 'vau', ampak so koraki /.../

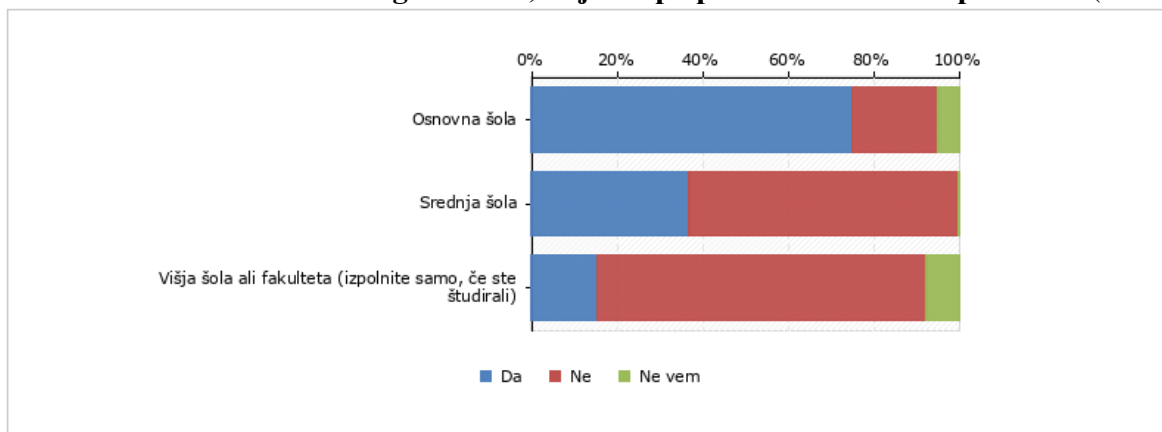
Zdaj se malo bolj družijo [kot v času intervjuvančevega otroštva pred desetletji] – večinski otroci in naši. Odvisno od staršev. Če starši imajo neke predsodke do pripadnikov romske skupnosti, potem se takšni otroci distancirajo od naših romskih.

Prehod teh otrok iz osnovne na srednjo šolo je težak ne samo zaradi spremembe šole in večje količine in težavnosti učenja, temveč, ker se le redki romski vrstniki iz domačega okolja odločijo za izobraževanje po osnovni šoli:

Takoj prvi letnik mi je bilo res težko, ker sem bila čisto sama, nisem nobenega poznala, noben iz [domačega kraja] ni hodil tam razen v [eno bližnjo srednjo šolo] so se prijavili, nobena ni šla na [srednjo šolo intervjuvanke], in je bilo pač ful težko, nove ljudi, nove narodnosti, novo vse. Ampak so me pa bolj sprejeli sošolci, kot tle iz [domačega kraja].

Dejstvo je, da je na srednje šole vpisanih neprimerno manjši delež Romov, kot to velja za raven osnovne šole, čemur pritrjujejo tudi odgovori spletne ankete (graf 20). Načeloma pa tiste romske otroke, ki se vpišejo na srednje šole, tam neromski učenci boljše sprejmejo, kot na osnovni šoli. Temu verjetno botruje več razlogov – od tega, da imajo mladi sredi najstniških let vseeno že bolj zrele osebnosti, ki drugačnost lažje dojemajo kot dobrodošlo, do tega, da dijaki na šoli običajno prihajajo iz geografsko širšega območja, kjer se od prej načeloma ne poznajo oziroma so jim manj domača mikrookolja, od koder posamezni sošolci izvirajo in s tem tudi morebitni predsodki ali stereotipne informacije v zvezi s tem. Verjetno je tudi, da nekatere tudi manj »moti« manjše število romskih sošolcev v srednjih šolah, sploh če to primerjamo z deležem sošolcev na ravni osnovne šole.

Graf 20: Ali ste imeli kakšnega sošolca, ki je bil pripadnik romske skupnosti? (n = 20)

Ja, v srednji šoli je bilo to čisto drugače. Ja, pač verjetno ker smo bili tudi mal starejši. Recimo jaz sem pol hodila tudi s sošolkami domov, pa tudi z njimi sem pol hodila ven, pa tudi one so prišle k meni, ... Recimo pa s temi, ki sem se družila iz srednje šole, se še zmeraj družim, a ne, smo še zmeraj v stiku, a ne. Sam pač, so ljudje, ki ti dajo priložnost, in so ljudje, ki pač na prvo žogo ... evo, imaš slabe izkušnje z našimi, to je to, pač mene ne zanima, vsi so isti, slej ko prej bo ista.

/.../ velika razlika je bila v srednji šoli. Tam sama osebno nisem čutila takšnih..., recimo, da sem drugačna. Je bilo lažje. Noben te ni spraševal, kaj si ti. Ali pa, da bi nekdo tam rekel, »lej, ti si pa to...«.

V tem okviru je zanimiva pripoved Roma iz Prekmurja, ki je sprva svoje etnično poreklo pred srednješolskimi sošolci želel prikriti:

In sem dobil ravno v drugem letniku en komentar, od ene od sošolk na gimnaziji, »ti pa güčiš²³, kak Cigani güčijo«. In to me je takrat zelo strlo in sem se zelo nazaj potegnil in jaz sem bil zelo introvertiran človek v gimnaziji dolgo. Kot, da bi to nekdo drugi bil. Ravno zaradi tega, ker nisem hotel, da bi vedeli. Načeloma, drugače, sem bil čisto OK sprejet.... potem, kasneje, vem, da sem v tretjem letniku eni sošolki celo rekel, da sem Rom, a me je bilo tega zelo strah. Ampak potem je rekla pa, »zakaj«. In mi je celo rekla, še danes mi je to ful kul, ko je rekla, »bolj si mešan, boljši si.«

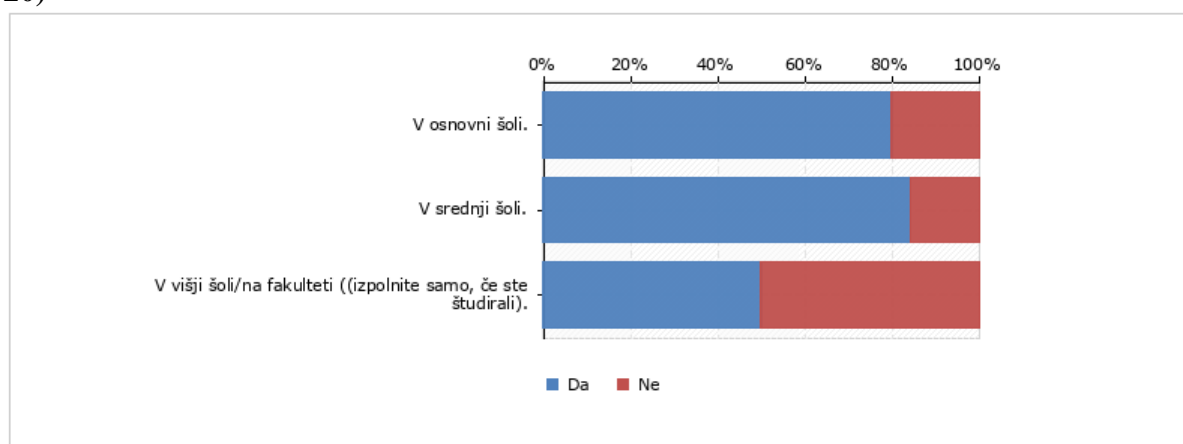
Ti citati neposredno in posredno kažejo na to, da je interakcij, konkretno druženja med romskimi in neromskimi dijaki na srednji šolah več v primerjavi z osnovno šolo. To velja tudi za prosti čas, kot je razvidno tudi z rezultatom spletne ankete.

²³ Prekmursko za »govorišč«.

Tabela 11: Ali ste se popoldne po šoli kdaj družili/se družite s sošolci, ki so pripadniki večinskega naroda?

		Odgovori			Veljavni
		Da	Ne	Skupaj	
a	V osnovni šoli.	16 (80%)	4 (20%)	20 (100%)	20
b	V srednji šoli.	19 (95%)	1 (5%)	20 (100%)	20
c	V višji šoli/na fakulteti (izpolnite samo, če ste študirali).	10 (71%)	4 (29%)	14 (100%)	14

Graf 21: Ali ste vi kdaj povabili kakšnega sošolca/sošolko na obisk k vam domov? (n = 20)

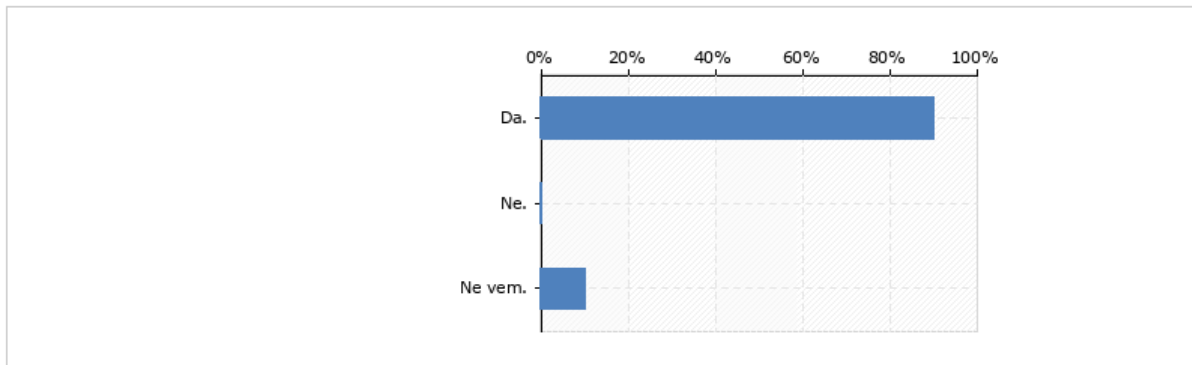
3.3.6 (Ne)izpostavljanje lastne narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli

To področje samo po sebi ni dejavnik, ki neposredno ali posredno vpliva na stopnjo vključenosti in uspešnosti romskih dijakov v izobraževalnem sistemu. Tesno pa je povezano tako s predhodnim podpoglavjem o odnosu sošolcev kot podpoglavjem o odnosu učiteljev oziroma profesorjev do romskih dijakov. Vzrok, da temu področju sploh namenimo posebno obravnavo v poročilu, pa je v dejstvu, da je v marsikaterem okolju v Sloveniji še vedno prisotna stigmatizacija Romov, zato ostaja aktualno vprašanje, ali in če sploh se Romi v procesu izobraževanja želijo izpostavljati glede svoje narodnostne pripadnosti. Področje lastnega (ne)izpostavljanja narodnostne pripadnosti namreč povezujemo s percepcijo o (ne)sprejetosti romskih otrok in mladine v izobraževanju.

Tako kot za vse druge dijake, velja tudi za romske, da želijo biti sprejeti kot »običajni« ostali dijaki in zaradi svojega porekla ne želijo biti obravnavani kako drugače, bodisi boljše ali slabše od drugih. Na osnovi predhodno podanih podatkov in ugotovitev, da je delež romskih dijakov med vsemi dijaki mnogo manjši, kot to velja za delež romskih učencev med vsemi učenci, ter na podlagi odgovorov spletne ankete, ugotavljamo, da je v primerjavi z osnovno šolo na srednjih šolah tudi nekoliko manjši delež sošolcev in profesorjev, ki vedo, da je kdo izmed dijakov romske narodnosti. Še bolj izrazito pa to velja za raven višjih šol oziroma univerz.

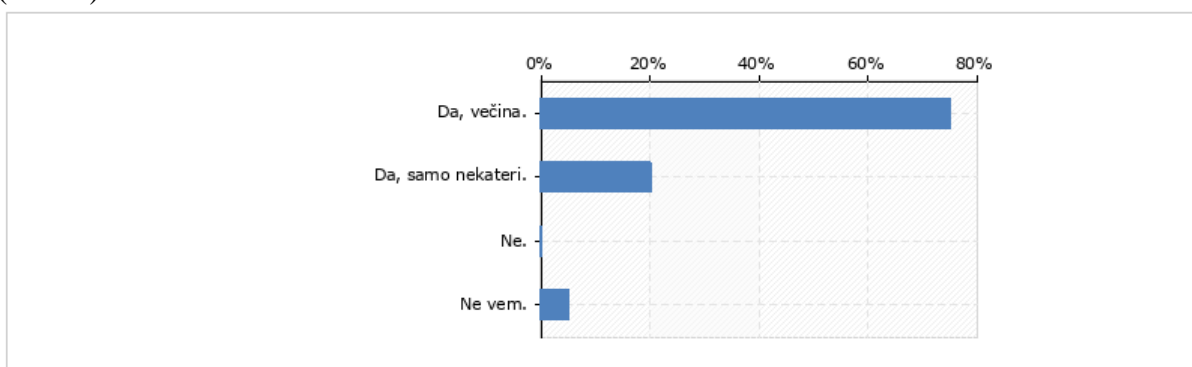
Romski anketiranci so odgovorili, da je 90 % njihovih sošolcev v osnovni šoli vedelo, da so pripadniki romske skupnosti, 10 % pa ni vedelo, ali je bilo njihovim sošolcem ta podatek znan ali ne (graf 22). So pa prav vsi odgovorili, da so njihovi učitelji poznali njihovo narodnostno pripadnost. Največjemu deležu tako sošolcev kot učiteljev je bila etnična pripadnost romskih učencev znana že od prej, kar je najverjetneje odraz večje stopnje medsebojnega poznavanja v lokalnem okolju.

Graf 22: Ali so vaši sošolci v osnovni šoli vedeli, da ste pripadnik romske skupnosti?
(n = 20)

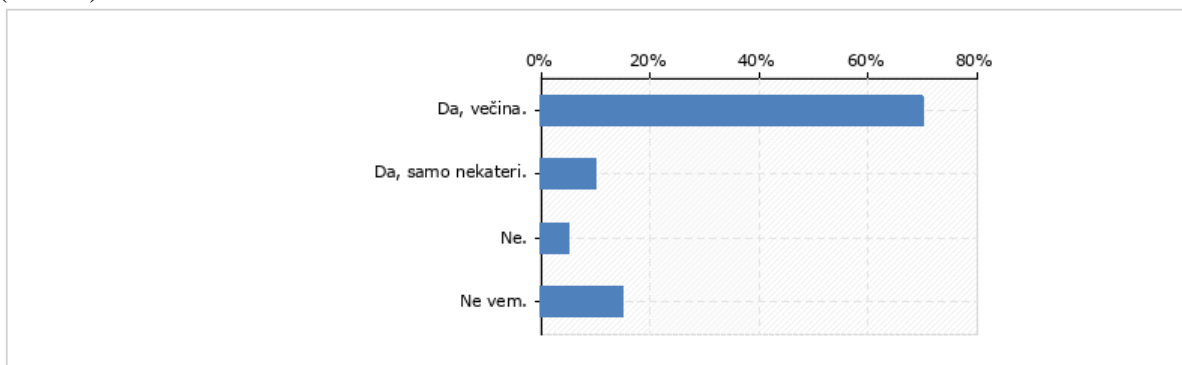

Za raven srednje šole, je 75 % vprašanih odgovorili, da je za njihovo narodnostno pripadnost vedela večina sošolcev, 20 %, da so o tem vedeli samo nekateri sošolci, en posameznik pa ni vedel, ali je bila sošolcem poznana njegova narodnostna pripadnost (graf 23). Ravno tako se je nekoliko zmanjšal delež profesorjev glede poznavanja tega podatka: 70 % je odgovorilo, da je to vedela večina profesorjev, 10 %, da samo nekateri, 5 %, da tega ni vedel nihče, 15 % pa ni bilo poznano, ali profesorji vedo, kakšna je njihova narodnostna pripadnost ali ne (graf 24). V nasprotju z osnovno šolo pa je tu največji delež sošolcev in profesorjev bil seznanjen o tem, da so nekateri dijaki tudi romske narodnosti tako, da so jim ti sami omenili to dejstvo.

Graf 23: Ali so vaši sošolci v srednji šoli vedeli/vedo, da ste pripadnik romske skupnosti?
(n = 20)

Graf 24: Ali so vaši profesorji v srednji šoli vedeli, da ste pripadnik romske skupnosti?
(n = 20)

Na ravni višje šole oziroma fakultete je (bil) delež sošolcev in profesorjev, ki jim je (bila) poznana narodnostna pripadnost romskih anketirancev še nižja od srednje šole. Skupno 77 % jih je odgovorilo, da je bil večini ali samo nekaterim sošolcem ta podatek poznan, 23 % tega ni vedelo; 43 % je odgovorilo, da je bila njihova nacionalna pripadnost poznana večini ali samo nekaterim profesorjem, enak delež tega ni vedel, 14 % pa je odgovorilo, da profesorji tega podatka niso vedeli.

Nekateri intervjuvanci, ki so opisovali svojo izkušnja trenutka, ko so sošolcem ali profesorjem na srednji šoli omenili, da so romske narodnosti, so omenili njihovo presenečenost, saj je bila verjetno že sama njihova prisotnost v srednji šoli v nasprotju s stereotipom oziroma prepričanosti, da Romi v izobraževanju ne pridejo dlje od osnovne šole oziroma, da v izobraževanju – ne glede na stopnjo – niso uspešni. Vsaj tako kažejo primeri Romov iz JV Slovenije, kjer je njihova uspešnost in vključenost v izobraževalnem sistemu nasploh slabša od položaja na SV države:

Ona [profesorica na SŠ] sploh ni mogla verjeti, da sem Rominja. Jaz sem povedala, tega nisem nikoli tajila, tudi moja mama je prišla na govorilne ure....

Prva stvar, kar je bila, nisem zanimala, kar sem, povedala sem, kdo pa kaj sem, ampak niso verjeli, ker je že tudi priimek bil tak, ne, in so rekli "ne, to je nemogoče", pa tudi v srednji šoli Roma pa tko, ne ... so rekli ne da pač ne morejo verjeti, ne ... sem rekla zdaj če vam paše paše, če ne, ne ... se boste družili z mano, če ne pa ne, ne. In tko sem potem kar imela tud gor prijatelje, v srednji šoli

Drugi intervjuvanci pa so omenjali svojo srednješolsko izkušnjo, ko se kot Romi niso želeli izpostavljati, temveč biti enostavno le enakovredno obravnavani in sprejeti med vrstniki kot profesorji. Še vedno je šlo tu za srednješolsko izobraževanje v domači regiji, kljub večji »premešanosti«
dijakov:

Na gimnaziji sem želela biti samo [osebno ime], ker me je bilo sram mojega romskega porekla. Mislim, da celo gimnazijo nisem posebej izpostavljala, da sem pač Rominja, nisem hotela biti Rominja, želela sem biti podobna ali enaka vsem ostalim. Niti nisem želela, da bi me učitelji oziroma profesorji zaradi tega, ker sem Rominja, obravnavali drugače – ali, da bi mi pri nekaterih predmetih popuščali ali pa ravno obratno, da bi recimo zaradi moje pripadnosti bilo doseganje boljših rezultatov oteženo. So pa vedeli skorajda vsi. Že zaradi mojega romskega priimka, /.../, vsi so pač vedeli, da sem Rominja. ... Imela sem dobre odnose tako s sošolci kot s profesorji.

Dva intervjuvanca pa sta posebej izpostavila, da sta glede (samo)identifikacije z »biti Rom« doživela preobrat, ko sta bila študenta na univerzi. To je posledica tudi večje sproščenosti romskih študentov na univerzitetni stopnji glede svoje (etnične) identitete, saj študentje v univerzitetna središča prihajajo iz različnih delov države in so načeloma manj obremenjeni s predsodki morebitnih »lokalnih Romih«, pa tudi sicer je pričakovati od te populacije nekoliko več odprtosti in zrelosti glede vprašanja raznolikosti študentov. Velik pomen pri tem, da so posamezni nadpovprečno izobraženi pripadniki romske skupnosti lažje odkrito oziroma javno spregovorili o svoji narodnosti pripadnosti pa je imelo in še ima društvo Romski akademski klub (RAK). Eden od omenjenih intervjuvancev je sedaj novinar na RTV Slovenija, Sandi Horvat, ki je bil že v študentskem obdobju in ostaja tudi sedaj, aktiven član RAK-a:

./.../ [biti Rom] je bil moj adut na faksu. Dobesedno. Zato, ker do tega faksa sem se jaz že lepo opolnomočil, bomo rekli [smeh], in sem vedel, da bom to zelo dobro izkoristil, ker me tudi to zanima in sem to že delal na RTV-ju, pa sem bil v RAK-u in me je ta tema zanimala. In sem zelo veliko vedel o tem, sem vedel, da tega še ni bilo veliko v Sloveniji povedanega na to temo in sem to s pridom izkoristil in so zelo dobro to sprejeli. In vedno, ko sem imel kakšno predstavitev seminarskih ali zagovor diplomske, vedno sem jih najprej nagovoril v romščini in je bilo vedno hecno videti, kako so vsi bili – tiste face, »uau, romsko, kako dobro«. In sem dobil ta zelo pozitiven feedback, da so mi dejansko dali potrditev, »ej, ful dobro, da si Rom in da si povedal, da si Rom«. In so me zelo veliko o tem spraševali – od vraževerij naprej do črne magije in vsega boga – ampak mi je kul. To je ravno point tega, da, če se že izpostavljam javno, pa tudi ostali člani RAK-a, ki smo, da smo dejansko vir informacij, da poveš iz prve roke, ker ne bodo več verjetno nikoli prišli v kontakt z Romom ali pa ne, da bi vedeli, da je Rom. ./.../ Dejansko vse seminarske in karkoli sem delal na faksu, sem delal v povezavi s tem. Itak profesorji pa so bili »o, aleluja...«. Ker tudi moj mentor mi je rekel, da se jaz mogoče tega ne zavedam, ampak tudi iz njegovega akademskega vidika, je romska skupnost zelo zaprta v Sloveniji. Čeprav jaz toliko ne mislim, da je, ampak vem, da je.

3.4 Izkušnje in položaj Romov na trgu dela

3.4.1 Delovne izkušnje romskih intervjuvancev in anketirancev

Izkušnje posameznikov iz romski skupnosti na trgu dela lahko pomembno vplivajo na druge pripadnike skupnosti, ki se še izobražujejo bodisi na ravni osnovne šole ali pa na nadaljnjih ravneh. Kot je bilo že omenjeno v podpoglavju 3.2.1 o željah, načrtih in izkušnjah v zvezi z nadaljnjim šolanjem oziroma študijem, je želja po pridobitvi zaposlitve eden od najpomembnejših dejavnikov, ki vpliva na odločitev za vpis na srednjo šolo ali univerzo oziroma na določen srednješolski ali univerzitetni program. Glede na to, da je v romski skupnosti stopnja zaposlenosti nizka, predvsem to velja za Rome z JV države, kjer je položaj na tem področju kritičen, je zelo pomembno, da imajo mlajši – še izobražujoči se – člani skupnosti možnost poznati primere romskih posameznikov, ki so (nadpovprečno) izobraženi in tudi zaposleni. Takšni, ekonomsko neodvisni posamezniki jim lahko predstavljajo navdih in motivacijo v njihovem izobraževalnem procesu.

Od 18 romskih anketirancev, ki so odgovorili na vprašanje o trenutnem statusu aktivnosti, jih je skupaj 13 (ali 72 %) odgovorilo, da so redno zaposleni, ena oseba dela po podjemni oziroma avtorski pogodbi, preostali štirje pa se še izobražujejo na srednji šoli ali univerzi. Kaže pa, da se Romi v dobršnem delu zaposlujejo samo na omejenem naboru delovnih mest. Zelo dobro oriše izzive in težave Romov na trgu dela izjava intervjuvanke s SV države:

Težko [dobiš zaposlitev]. Če kako vezo imaš... Mi Romi se lahko zaposlimo preko projektov, na žalost, ali pa preko javnih del. Jaz sem leta 2007 začela delati kot romska pomočnica preko javnih del na Osnovni šoli [ime šole] in sem tam bila šest let. Potem na žalost nisem imela več pogojev, ker je nov zakon prišel, ker več ne moreš biti konstantno pri enem delodajalcu. Dve leti samo.

Polovica romskih intervjuvancev je omenila, da delajo ali so delali na področju vzgoje in izobraževanja. Tam ostajajo velike potrebe po kvalificiranih Romih, saj so ti s svojim poznavanjem jezika, kulture in drugih posebnosti romskih otrok in mladine lahko slednjim v izredno veliko pomoč pri navajanju in lažjem vključevanju v vzgojno-izobraževalni sistem, pri praktičnih opravilih in tudi pri učni pomoči. Ker pa tovrstne zaposlitve sodijo bodisi v okvir projektov ali pa javnih del, so časovno omejena na čas trajanja projekta oziroma na dve leti, za kolikor se lahko zaposli Rom preko javnih del. Ti posamezniki torej ostajajo v negotovosti glede statusa njihove zaposlitve v prihodnje, po končanju omenjenih obdobj. Najbolj pomembna vrsta tovrstne projektne zaposlitve je delovno mesto romskega pomočnika. Romski pomočniki so zadnja leta (od 2016 dalje) zaposleni v okviru projekta Skupaj za znanje,²⁴ v letih pred tem pa v okviru drugih projektov.

Tisti, ki so bili pri tem bolj uspešni (ali srečni), nadaljujejo z delom romskega pomočnika že od samega začetka uvedbe tega delovnega mesta, nekateri pa so pred tem imeli drugečasne zaposlitve – kar velja tako za intervjuvance iz SV kot JV Slovenije. Ilustrativen je primer posameznice, ki je sprva bila zaposlena v enem od regionalnih industrijskih obratov na JV delu države, potem pa je prišlo do propada tega podjetja, danes pa dela kot romska pomočnica:

Tega več ni bilo. Potem so bili tisti s.p.-ji... Potem sem bila en čas na zavodu. Potem so me zaposlili preko javnih del v šoli. Nekako mi je bilo to všeč, ne vem, tisti stik z otroki.... In nekako sem se videla v tem in sem potem nadaljevala s predšolskimi preko projekta.

Marsikateri posamezni intervjuvanci, ki se jim je uspelo zaposliti kot romski pomočniki ali na drugih delovnih mestih v okviru projektov z vzgojno-izobraževalnimi vsebinami, pa so sprva delali preko javnih del na lokalnih centrih za socialno delo ali denimo na ustanovah za izobraževanje odraslih. Tudi tam so se ukvarjali z romsko populacijo, ki se izobražuje, in pri tem dobili dragocene izkušnje in reference za nadaljnjo zaposlitev.

Bolj ambiciozni in prodorni posamezniki pa so ali še delajo tudi prostovoljno ali v okviru manjših projektov nevladnih organizacij ali društev, eno takšnih je že prej omenjenih RAK – Romski akademski klub. Pri slednjem gre veliko energije v promoviranje pomembnosti izobraževanja ter razbijanja stereotipov o neizobraženih in umazanih, eksotičnih Romih:

Če gremo pa RAK naokoli, po srednjih šolah, fakultetah in po [romskih] naseljih, navsezadnje, sem vedno deležen tistega pogleda, »pa ti ne moreš biti Rom, ker si prebel za to.« Ampak se čisto pomenimo, »ja, ampak to je v vaših glavah, da obstaja nek stereotip in predsodek, da so vsi Romi temni in črni. Ne, ker tudi vsi mi, ki smo prišli predavat, nismo vsi črni.« /.../ Ampak, ja, to je še predsodek, ki še velja, da so vsi Romi taki, zato, ker take vidijo – v medijskih objavah in kaj takšnega... Ampak je to dobro – to so bodoči intelektualci, bodoči zdravniki, bodoči učitelji in je dobro, da vidijo, da vsi Romi pa niso taki. Po drugi strani pa imam tudi take primere, da mi Romi ne verjamejo, da sem Rom, dokler romsko ne govorim. /.../ Še vedno naletim na take, ampak to so take luštne opazke, ampak pri Romih pa dostikrat recimo naletim,

²⁴ Glej opombo 10.

kar je ful čudno, sploh na terenu, ali pa pri Romih, ki jih ne poznam, da imajo nek odpor do mene samo zaradi tega, ker sem izobražen in zaposlen.

Posameznik, čigar citat je naveden tu, že omenjeni Sandi Horvat, pa je zaposlen sicer na RTV Slovenija kot novinar za radijsko in televizijsko oddajo, namenjeno romski skupnosti v Sloveniji, pred tem pa je izkušnje pridobil tudi na radiu Romica v Murski Soboti. Tako on, kot še dve posameznici, so poudarili, kako pomembno je, da jim delodajalci oziroma nadrejeni dajo vedeti, da jih kot sodelavce sprejemajo in jim zaupajo:

./.../ jaz, če ne bi bila na svoji šoli v kolektivu sprejeta, jaz ne bi tam delala, resnično. Tako, da s samim kolektivom, z učiteljicami, jaz imam dober odnos. Recimo, učiteljice me tudi večkrat vprašajo za nasvet ./.../

Tri intervjuvanke so omenjale tudi, da so kot dijakinje opravljale delovno prakso ali počitniško delo v regionalnih industrijskih zaposlitvenih centrih ali v trgovskih podjetjih.

3.4.2 Diskriminacija pri zaposlovanju

S težavami zaradi diskriminacije pri iskanju zaposlitve in tudi na samem delovnem mestu se soočajo Romi iz obeh regij. Diskriminacija zaradi etnične pripadnosti je pri Romih lahko težava tudi na drugih področjih, kot denimo pri izobraževanju, ne samo na trgu dela, saj je ta pojav odraz splošnega odnosa oziroma (ne)odprtosti lokalnega okolja do tamkajšnjih Romov. Kar devet od 20 anketiranih Romov (to je 45 %) je odgovorilo, da so se zaradi etnične pripadnosti že srečali z diskriminacijo. Ravno tako pa so skoraj vsi intervjuvanci imeli lastne izkušnje z diskriminacijo na zaposlitvenem področju ali pa so osebno poznali koga, ki je imel težave na tem področju.

Dober vpogled na to področje dajeta izjavi Romov s SV dela države:

Ja, to [diskriminacija na osnovi etničnega porekla] je še vedno problem. Tudi recimo, poznam en primer, ko ženska nima tipičnega romskega priimka, ima čisto običajni priimek, in je bila povabljen na razgovor. A glede na to, da izgleda kot Rominja, je bila odslovljena. Ni bilo konkretno rečeno, da zaradi tega, ker je Rominja, ampak, da je mesto že zasedeno. Tako, da to je še problem in če želiš danes dobiti zaposlitev, se res moraš dodatno dokazovati.

Čeprav imaš ti diplomo, pa bo nekdo neromski tudi imel diplomo, pa je stoprocentno, da se bodo odločili za neromskega.

Mnogi delodajalci diskriminirajo Rome, ker naj bi imeli, kot so intervjuvanci navajali njihove besede, z Romi slabe izkušnje, kaže pa, da gre tu predvsem za predsodke. Romskih prosilcev za zaposlitev namreč ne izberejo zaradi »tipičnih romskih« priimkov, kraja bivanja (romska naselja), navedb prosilcev o znanju romskega jezika, izgleda itd. Pri tem imajo potencialni delodajalci prazne izgovore ali pa celo povedo, da zaradi določenih razlogov Roma ne bi sprejeli:

In sem šla do prodajalne v eni vasi, sem videla pač oglas, da iščejo prodajalko. In seveda jaz sem šla noter, počakala, da pride šefica ven, ona ni vedela, s kom kontaktira preko telefona, ne. In pride ven iz pisarne pa me gleda. Jaz pa en dva, ker sem vedela točno, sem rekla "Kaj, je kaj narobe? Dober dan." Pa tišina. Sem rekla "Midve sva danes dogovorjene za razgovor glede službe." "Joj, vete kaj, trenutno pa ne rabim. Od kod pa prihajate?" Jaz sem povedala iz [ime romskega naselja]. "Joj, vete kaj, zdej pa res trenutno ne rabim."

Zaradi takšnega odnosa si nekateri posamezniki spreminjajo tudi priimek – ne glede na to, ali gre za SV ali za JV Slovenijo in ta taktika se lahko izkaže za uspešno:

Imamo primer, ko si je punca spremenila priimek. Po videzu ni izgledala kot Rominja. Spremenila si je priimek, ko so jo sprejeli, je čakala, nič povedala, vse OK. Ko so ji iz določenega časa spremenili na nedoločen čas, pa je takrat povedala. Pa so bili... »pa kaj nas je...«, ampak sedaj je pa vse v redu. Pa ni nobenemu žal, da so jo sprejeli. Ker ona je vedela, če bo povedala, da ne bo sprejeta.

Intervjuvanec s SV dela države je navajal primera, da se nekateri delodajalci pri odločanju za zaposlovanje Romov v storitvah – npr. v gostinstvu – bojijo, da bi prisotnost romskega osebjia v njihov lokal privabila druge Rome, zato jih ne zaposlijo ali pa jih držijo v ozadju. V oziru na stereotipno predstavo o neizobraženih Romih je nekoliko nenavaden primer posameznika, ki je bil kot kandidat za delo v okviru enega od projektov za delo z Romi zavrnjen, ker naj bi imel previsoko stopnjo izobrazbe:

/.../ sem poslal prošnjo, ker sem imel že diplomu in vse, ampak oni so iskali romskega pomočnika s 5. stopnjo izobrazbe. Ampak jaz sem se prijavil zato, ker sem rabil zaposlitev, da bi se zaposlil, pa celo tako delo, ki sem ga že opravljal in mi je znano. In sem dobil takrat celo odgovor, da bi mene bilo škoda zaposliti, ker sem preizobražen za to delovno mesto. Ampak jaz sem to takrat smatral, tisto, »čakaj malo, iščete Rome, ki so izobraženi«, bi jaz bil z veseljem, če bi nekdo mene zaposlil in se na nek način hvalil s tem. /.../ Ko je človek brezposeln, si itak želiš čim prej zaposliti. In potem ja, »pa bi te itak mogli plačati po 5. stopnji«, »-ja, ampak jaz sem zdaj brezposeln, dobim 300 evrov socialne pomoči. Halo!?! Grem z veseljem delati za 800 evrov.«

Kot je odvrnila ena od intervjuvank iz JV Slovenije, pa še vedno obstajajo izjeme pri zaposlovanju Romov, ki se ne ozirajo na etnično pripadnost prosilcev za delo. So pa to industrijski obrati, kjer je delo fizično zahtevno in časovno gibljivo.

3.4.3 »Vdanost v usodo« pri iskanju zaposlitve

Nekateri intervjuvanci so poudarili, da je v romski skupnosti, ne glede na regijo prebivanja, marsikje prisoten fatalističen pristop do izobraževanja in posledično do (iskanja) zaposlitve, kot se to odraža v izjavah tipa

kaj mi bo izobrazba, če pa potem vseeno ne dobim nobene zaposlitve.

Takšno razmišljanje o »vdanosti v usodo« marsikje v romski skupnosti je odraz slabih izkušenj drugih (starejših) Romov pri iskanju zaposlitve – ko te niso dobili zaradi diskriminacije ali drugih razlogov, ali pa so zaposlitev dobili zelo težko – deloma pa gre za preplet tudi z drugimi vzroki znotraj romske skupnosti. Predvsem pri tem mislimo na dejstvo, da se izobrazba pri Romih na splošno še vedno premalo ceni.

Pri tem področju gre torej za tesno povezavo med izobraževanjem in zaposlovanjem. Po besedah Roma s SV Slovenije bi bilo nekako

vseeno treba ti dve področji povezati: se pravi, izobrazbo in zaposlitev.

Kot kažejo tudi rezultati odgovorov anketirancev (tabela 12), je vsekakor na trgu dela več priložnosti z dobro izobrazbo, a ta še vedno ni zagotovilo, da bo do zaposlitve sploh prišlo.

Tabela 12: Označite, kako močno se strinjate ali ne strinjate s trditvami v tabeli

		Odgovori						Veljavni	Št. enot
		zelo se strinjam	strinjam se	ni se strinjam ni se ne strinjam	ne strinjam se	sploh se ne strinjam	Skupaj		
a	Z dobro izobrazbo imaš več možnosti za (dobro) zaposlitev.	10 (56%)	7 (39%)	1 (6%)	0 (0%)	0 (0%)	18 (100%)	18	20
b	Romi tudi z dobro izobrazbo ne morejo najti zaposlitve.	2 (11%)	8 (44%)	5 (28%)	2 (11%)	1 (6%)	18 (100%)	18	20

3.4.4 Percepcije Romov o splošnem položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela

Splošen položaj na trgu dela za mlade, ne glede na narodnostno pripadnost, predvsem pa za Rome, ima v regijah, kjer so ti živeči, tudi velik vpliv na njihovo motiviranost za uspešnost in samo vključenost v izobraževanju. Okvirno vse do 90ih let prejšnjega stoletja so mnogi Romi lažje dobili zaposlitev v regionalnih industrijskih obratih tudi v ekonomsko sicer šibkejših regijah, kot sta bila to primera podjetja Beti v Beli krajini in Mura v Prekmurju. Takšne primere omenjajo tudi intervjuvanci.²⁵ V enem od predhodnih poglavij je bilo že omenjeno, na kakšnih delovnih mestih maloštevilni Romi v zadnjih letih običajno najdejo zaposlitev. Kljub temu nespodbudnemu položaju pri iskanju zaposlitev za pripadnike romske skupnosti na trgu dela v Sloveniji, pa vseeno v različnih delih države delajo romski posamezniki na različnih delovnih mestih v različnih gospodarskih panogah.

To velja tudi za regije na JV Slovenije, kjer v romski skupnosti sicer beležijo slabše uspehe na področju izobraževanja in se mnogi soočajo s socialno-ekonomskimi izzivi, kot je denimo Kočevska. Dve intervjuvanki sta izpostavili, da se da pripadnike romske skupnosti tam najti zaposlene od različnih prodajaln, do proizvodnje, komunale in manjših zasebnih podjetij. Po drugi strani pa beležimo v Prekmurju, kjer je izobrazbena raven v romski skupnosti najvišja, mnogo manjšo raznolikost na trgu dela:

Poznaš kakšne primer Romov, ki so tvoji vrstniki ali so pet let mlajši/starejši, ki pa so končali srednji šoli in dobili v prekmurski regiji normalno zaposlitev?

Bolj ne kot ja. Razen, ne vem, par izjem – [osebno ime] edino, ker vem, da je zaposlena pri nas in je doštudirala in vse. Ostali, ki so naredili najmanj srednjo šolo ali celo faks, so se izselili iz Slovenije. Da bi pa prav v Prekmurju kdo delal, razen romskih pomočnikov znotraj projekta, da bi delal lahko kjerkoli – bi rekel, da bi jih lahko na prste ene roke naštel, kolikor jih jaz osebno poznam. Ampak to so večinoma dela, kot so slaščičarna, gostinstvo, kaj takšnega.

Tisti Romi, ki so poslovno najbolj uspešni, svojega narodnostnega porekla praviloma ne želijo izpostavljati. Kot to potrjujejo izjave intervjuvancev, velja to za vse regije tradicionalne poselitve Romov pri nas oziroma tudi v drugih delih države, kjer so se romski posamezniki zaposlili. Tak položaj je gotovo posledica negativnih stereotipov oziroma predsodkov o Romih

²⁵ Več o tem, kako se je po osamosvojitvi Slovenije in prestrukturiranju gospodarstva spremenil položaj za Rome na trgu dela na primeru romskih naselij iz različnih delov Slovenije piše Pirc (2013).

pri številnih delodajalcih ali drugih neromskih sodelavcih. V tem oziru je zgovorna izjava intervjuvanke z JV Slovenije:

/.../ imamo [zaposleno] eno v [ime kraja] tudi, ki je od [osebno ime] sestra, samo ona se ni dala pod Rome, zato ker je partnerja dobila Neroma.

Kot je bilo nekajkrat že predhodno omenjeno v tem poročilu, pa je specifična položaja Romov s SV Slovenije na trgu dela, zaposlovanje v bližnji Avstriji zaradi boljših zaposlitvenih možnosti in zaslužkov tam. Predvsem velja to za Rome iz zahodnega in severnega dela Prekmurja, v manjši meri za tiste iz drugih delov te regije ali denimo širše mariborske regije.²⁶ Kot je po eni strani zaposlovanje v bližnji sosednji državi rešitvena ekonomska strategija za številne Rome, pa je hkrati to tudi velika škoda za intelektualno, kulturno in še kake vrste vitalnosti romske manjšinske skupnosti. V Avstriji se namreč zaposluje cel spekter mladih (in že prej njihovih staršev) – od tistih, s samo končano osnovno šolo do najvišje izobraženih in perspektivnih posameznikov. Morda najbolje ta kompleksen položaj oriše razmišljanje Sandija Horvata:

[romski otroci] nam rečejo, »zakaj pa bi jaz hodil v šolo, če si pa ti hodil v šolo, pa nimaš službe. Bom šel lepo v Avstrijo delati, pa bom imel dvakrat večjo plačo kakor ti v Sloveniji«. In kaj takemu otroku povedati? Ker ima popolnoma prav. Ampak ta upad, je še danes zelo zaznan. To je eden največjih izzivov, problemov, ki jih sploh imamo. Ne samo v goričkem delu, tudi širše. Se pravi, vsi vidijo, še celo moja starša, ki delata v Avstriji, pa vidijo, da se da tam tudi z neizobrazbo zaposliti, ...

Zdaj z [vodjem društva], ker se je pač večina RAK-ovcev izselila v Avstrijo, sva dejansko na nek način ostala sama. In je zelo težko breme, ko dobiva kakšna vabila – ne moreva iti na vse, ker sva samo dva. In tukaj čutim večinoma to breme, ker nas ni. /.../

To so vsi taki zelo dobri primeri [romskih izobražencev], ki bi recimo tudi nam v Sloveniji prišli zelo prav in mi je po eni strani, kot sem že dostikrat povedal, mi je tudi s strani države ful čudno, da ne zaposlujejo izobraženih Romov, in da jih kar spuščajo, da gredo, saj itak politika zaposlovanja, kakršna pač je v Sloveniji, še Neromi z visoko izobrazbo nimajo možnosti. A na teh področjih imamo izobražene Rome, a jih je samo ducat, pa jih dejansko ne izkoristimo. Smo pustili, da so se izselijo v tujino.

Ker očitno ni nekih specifičnih ekonomsko-socialnih strategij, namenjenih romski manjšini, ne na državni, ne na regionalni ravni, so po besedah nekaterih intervjuvancev čez teden praktično prazna nekatera romska naselja v Prekmurju oziroma so se drugi izselili v Avstrijo za stalno:

/.../ primer mojega nečaka. On je obiskoval, zdaj tri leta nazaj, srednjo šolo. Potem se je vpisal na študij, vendar ga je pustil. Se je pa zaposlil v Avstriji drugače, pa dela v svoji stroki, tako da ima tudi višjo plačo. Tako, da se v tistem delu na Goričkem ogromno... imajo fakultete končane, srednje šole, večinoma gredo v srednjo šolo, samo se selijo v Avstrijo, ker vidijo tam boljšo prihodnost.

Dandanes, ko gledam, glede na to, da naš [ime romskega zaselka] dejansko sameva med tednom, bi rekel tako, da je več kot polovica mojih sovrstnikov danes živi v Avstriji. Ne glede na to, ali so končali srednjo šolo pri nas ali tam ali pa sploh, če so jo končali.

²⁶ Seveda pa se preko meje zaposlujejo tudi drugi neromski državljani Slovenije, ki v domačih regijah ne dobijo ustrezne zaposlitve oziroma niso zadovoljni z dohodki.

3.5 Druge vrste dejavnikov

3.5.1 Nestimulativnost socialnih transferjev v odnosu do zaposlovanja

V romski skupnosti je s področjem zaposlovanja tesno povezano tudi področje socialnih transferjev. Pri tem seveda ne gre za to, da bi imela država posebno socialno politiko in ukrepe, namenjene samo romski skupnosti, temveč za položaj, ko je v nekaterih regijah pretežni del romske populacije odvisen od socialnih transferjev. Običajno so ta ista območja tudi tista, kjer se beleži podpovprečna izobrazbena raven in minimalni delež zaposlenih. Vzroki za takšen položaj so kompleksni. Na tem mestu ostaja odprto vprašanje, ali gre na področju socialnih politik, konkretnije, socialnih transferjev, ne samo za verjetno nestimulativnost v odnosu do iskanja zaposlitve, temveč za posreden vpliv tudi na stopnjo (ne)motiviranosti za izobraževanje.

Tudi v zvezi s tem področjem so intervjuvanci omenili, da je bilo pred desetletji nekako do prvih let po osamosvojitvi Slovenije, tudi za Rome na voljo več zaposlitvenih možnosti, hkrati pa takratna socialna politika ni bila tako radodarna. Potem je postopoma prišlo do spremembe ekonomskega sistema in socialnih politik, posledično pa tudi marsikje v romski skupnosti do sprememb vrednot in vzorcev obnašanja na področju zaposlovanja, posredno pa lahko tudi izobraževanja.

Morda omenjeno najbolj strnjeno oriše izjava Rominje z JV Slovenije:

Prej je bila [našteje imena lokalnih industrijskih obratov]... Tam so dobili delovno mesto tudi Romi. In so oni so pokojnino dosegli...ampak prej ni bila denarna socialna pomoč. Torej, če želiš svojo družino preživeti, moraš delati. To je bil »point«. Jaz se tudi spomnim, med počitnicami, kako smo šli nabirati lipo, recimo. Poleti smo zelišča nabirali, prodajali, da s tem denarjem bi moje starše, nas vse – celotno družino preživeli zimo. Ker pozimi nismo ničesar nabrali in denarne socialne pomoči ni bilo. To se je začelo, ne vem, '91. ali '92. leta. In to je bil pogoj, ali boš delal, imel, ali pa ne boš delal, pa ne boš imel. /.../Prej, recimo, so se zelišča prodajala. Sedaj se ne prodajajo.

In kaj se sedaj dogaja, žal tako je – da mogoče tisti, ki delajo, imajo manj, kot pa tisti, ki ne delajo. Recimo tisti, ki delajo, morajo plačati dodatno zdravstveno zavarovanje, morajo vse račune plačati, vsako kazen morajo plačati. Tisti, ki ima denarno socialno pomoč, pa žal ne rabi; mu ne morejo nič. To je tisti problem zdaj.

Na področju tega dejavnika lahko prihaja do začaranega kroga. Romski posamezniki v primeru zelo nizke izobrazbe ne morejo pričakovati solidnih zaslužkov na delovnih mestih, ki so jim potencialno na voljo, ta finančno skromna plačila pa jih odvrta od tega, da bi aktivno iskali (ustrezno) zaposlitev in se konec koncev za to tudi ustrezno izobrazili. To je problematično sploh v tistih družinah ali romskih naseljih, kjer večinoma izobrazba že tako ni posebna vrednota. Po besedah intervjuvanke z JV dela države, ki je redno zaposlena:

Tisti, ki pa ne gredo naprej, pa zaključijo osnovno šolo, ali si iščejo službe ali je to potem kar zaključeno...?

Eni da. Eni iščejo službe zaradi tega, ker morajo biti na zavodu prijavljeni. Drugače pa, posameznikov, da resno iščejo službo, je malo. Ker enostavno rečejo meni – »koliko imaš ti plače?«. Pa poveš – tisto minimalno – »au, pa kaj se ti da?«. Resnično. Nekako, nisem nek vzor, ker imam službo, ker se izobražujem. Rečejo »joj, ti si pa po cele dneve itak v [službi], pa niti nič doma...« in take stvari slišiš.

Na strani romskih posameznikov gre v tem primeru tudi za povsem racionalno »računico« ob tem, da se ob otrocih in različnih oblikah socialne podpore, ne spleča aktivno iskati zaposlitve, ker lahko pričakujejo le minimalne plače, ki pa so prenizke, status zaposlenosti pa prinaša še druge obveznosti. Tako se je ponekod v romski skupnosti ustalil vzorec popolne odvisnosti od socialnih prejemkov in siceršnje pasivnosti glede izobraževanja.

[ob opisovanju stanja v enem od romskih naselij v Prekmurju, ki so socio-ekonomsko v zelo neugodnem položaju] Tukaj je še treba ogromno narediti, predvsem s starši bi bilo treba delati, da bi starše osveščali o pomenu izobraževanja. Ker njihova vrednota je ja, ne vem, da si družino ustvariš in to je to. Skrbiš za svojo družino...

Od česa pa živijo?

Živijo pa od socialnih transferjev, to je problem. Tako, da oni čakajo tisti datum, 20., ko bo, dvignejo denar in potem dva dneva je »juhuhu«, potem pa na žalost spet tako kot prej

/.../ ja, saj res ne rečem, /.../ so oni razvajeni, njim je sam uno "itak bom šla na socialo pa bom dobila tam, pa ne, ker pa nimam, pa mi bodo plačevali položnice". Ja, to je razvada. Samo to je po eni strani tud država kriva, saj ne rečem, a ne?

Kritičnih mnenj o takšnem stanju vsestranske pasivnosti in hkrati velike odvisnosti ponekod v romski skupnosti je med izobraženimi oziroma zaposlenimi Romi veliko. Nekateri izražajo v zvezi s tem tudi možne predloge za spremembo sistema socialnih prejemkov pri nas, kot npr. intervjuvanec s SV Slovenije:

Vedno pravim, da bi vsi prejemniki socialne pomoči morali za to nekaj narediti, da dobijo ta denar. /.../ Se pravi nekaj, kar bi jih dejansko prisililo zato, da bi dobili ta denar. Takrat bi se njihova miselnost začela na nek način spreminjati. ..., da ljudje ne dobijo denar za brez veze. OK, izvzamemo tiste, ki so bolni in imajo zdravstvene težave. A imamo zdrave posameznike, dvajset let stare, psihično-fizično zdrave, pa se doma šetajo po vaseh. In dobijo socialno pomoč, živijo pri starših in njim je to čisto zadosti.

3.5.2 Vzornišstvo znotraj romske skupnosti in pomanjkanje dovoljšnjega števila romskih izobražencev

V tem poglavju omenjamo pripadnike romske izobraženske elite – za skupnost nadpovprečno izobraženih posameznikov, ki delujejo aktivno v odnosu do pripadnikov romske skupnosti kot tudi do večinske populacije. Predvsem gre tu za primere članov Romskega akademskega kluba (RAK) in pa romske pomočnike. Tu gre za posameznike, ki vidijo svojo aktivno širšo vlogo bodisi v odnosu do drugih pripadnikov romske manjšine, predvsem so usmerjeni v delo z mladimi, ki se še šolajo, člani RAK-a pa imajo k svoji ciljni populaciji prištevajo – kot že omenjeno v enem od predhodnih poglavij – tudi pripadnike večinske populacije.

V odnosu do drugih Romov se pripadniki romske izobraženske elite občasno znajdejo tudi v ambivalentni vlogi, saj po eni strani s svojo izobrazbeno ravno in tudi življenjskim stilom odstopajo od povprečja v skupnosti, po drugi strani pa so zaradi svojih dosežkov cenjeni. To dvojnost položaja ilustrira izjava Rominje iz JV Slovenije:

/.../ in meni dostikrat Romi rečejo "Joj, ti si ti. Ti nisi naša!" pa tko. Ampak jaz ko pridem v romsko naselje - to je malo drugače, ne. /.../ jaz sem kot njihov zaščitnik, meni zaupajo in tako no, jaz sem lahko ...

In še vzgled.

In še vzgled. Pa tako pridem včasih v naselje z avtom pa se vsi umaknejo, kot da je ne vem kdo.

Tako romski pomočniki²⁷ kot člani RAK-a se zavedajo svoje odgovornosti v odnosu do romskih otrok in mladih, kjer želijo med drugim pri njih s primerom svojega delovanja in uspešnosti vzbuditi želje ter ambicije po dosegu čim višje stopnje izobrazbe. Tako se v tem oziru kot uspeh šteje prav vsak posameznik, ki v pomočnikih in članih RAK-a vidi neke vrste vzornike. RAK je s svojim delovanjem osredotočen sicer zlasti na SV Slovenijo, romski pomočniki pa poročajo o takšnem delovanju s SV in JV delov države:

Pa si jim ti kot vzor, kot nekdo »jaz bi bila tudi tako, kot si ti«?

Ja, prejšnja leta, ko sem delala na Kuzmi ja. Pa tudi tu že imam eno učenko, ki gre zdaj v 6. razred. Pa ji jaz vedno pravim »potrudi se, potrudi, ker boš potem ti tudi lahko pomagala«. - »Ja, pa lahko jaz pomagam?« »Seveda, samo se moraš učiti.« Samo kaj, če spet pridejo v tisto okolje...

Kako pa ti gledaš – vidiš sebe kot nek vzor, kot nekoga, ki bi mogel skupnosti nekaj dati v smislu, da lahko na več Romov vplivaš in jih potegneš malo višje? Vidiš svojo vlogo na tak način?

Pa bom rekla, ja. Že, ko sem izvajala učno pomoč, so bili motivirani. Ker mi je ena deklica rekla – želim si biti kot ti. Je videla nek vzrok.

Tudi mladi [v domačem romskem naselju], se mi zdi, da dobivajo veliko zanimanja za izobrazbo. Ker tudi smo ti posamezniki, ki delamo v tej vasi oziroma delamo na teh projektih, imamo neko zelo pomembno vlogo kot neki *role model* za otroke. Se mi zdi, da zelo vplivamo na te posameznike. Pogovor je v tem primeru zelo močan in zelo potreben. Dosti se pogovarjamo, tudi jaz osebno, če nekdo kaj rabi, pride osebno do mene in dostikrat dobim taka vprašanja, ki jih, recimo, v drugih vaseh ne dobim – o izobraževanju, o šolanju, kaj delam, kje sem, kdaj bom diplomiral /.../. Potem, ko se ti dejansko pogovarjaš z ljudmi, /.../ sem videl, da je veliko zanimanje. /.../

Glede na to, da sem del romske skupnosti, se mi zdi zelo pomembno tudi zato, ker ni dovolj izobraženih Romov, da tisti, ki se izobražujemo, da delamo na tem področju, da spodbujamo mlade Rome in tudi motiviramo.

Nekateri romski izobraženci pa so izpostavili problem, da jih je dejansko premalo, da bi imeli širši vpliv znotraj skupnosti:

Saj sploh ni panike, ker nekdo pač mora biti tisti prvi ali eden od prvih, ki riže ledino. Ampak včasih prav rata breme, zato ker dejansko se trudiš, trudiš vsa ta leta, in dejansko ne vidiš mladih za sabo, ki bi pa stopali mogoče kdaj namesto tebe. In še vedno imaš občutek, da vse še vedno sam delaš. Zdaj z [osebno ime], ker se je pač večina RAK-ovcev izselila v Avstrijo, sva dejansko na nek način ostala sama. /.../ In tukaj čutim večinoma to breme, ker nas ni.... /.../ Je pa fora, s tem, ko si javno izpostavljen, te vsi poznajo in se vsi k tebi zatekajo po nasvet, odgovor, karkoli. Si vedno ti kontaktna oseba. Saj bi z veseljem tudi koga drugega poslal... Koga?

Romskih izobražencev je seveda več, kot se jih želi javno izpostaviti. Kot je bilo že predhodno omenjeno, se namreč nekaj uspešnih romskih posameznikov zaradi negativnih stereotipov o Romih ter bojzani pred stigmatizacijo ne želijo izpostaviti kot Romi, kar je razumljivo in

²⁷ Dejansko so pri projektu Skupaj za znanje, v okviru katerega so trenutno zaposleni, skoraj vsi pomočniki – romske pomočnice.

legitimno. Je pa to tudi škoda za romsko skupnost, saj bi se lahko njihovi mladi navdihovali tudi ob teh primerih osebnih zgodb o uspehu. Potencial t. i. romskih vzornikov, ki bi stimulatивно delovali na mlade Rome v proces izobraževanja torej ostaja neizkoriščen na številnih področjih – od medijev, kulture, do športa in poslovnih voda. Prav v vsakem izmed teh okolij v Sloveniji se najdejo uspešni Romi in mnogim je pot do uspeha prinesla ravno ustrežna in dovolj visoka izobrazba.

4. Zaključek

Namen te študije je identificirati dejavnike, ki vplivajo na (ne)vključenost in (ne)uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v Sloveniji – kot jih zaznavajo pripadniki romske skupnosti v Sloveniji. Osredotoča se predvsem na srednješolsko raven, pa tudi na univerze in na institucije, ki nudijo programe za izobraževanje odraslih. Zaradi tesne povezanosti vzgojno-izobraževalne vertikale vse od vrtčevskega varstva do univerzitetne ravni, pa analizira tudi položaj Romov na ravni osnovne šole in vrtca, področje njihove vključenosti in uspešnosti v izobraževanju pa povezuje s širšimi socialnimi, ekonomskimi, kulturno-lingvističnimi razmerami oziroma okoliščinami, v katerih živijo in iz katerih izhajajo romski dijaki in študentje.

Glavni vir informacij za to raziskavo so bili izobraženi Romi – bodisi so izpolnili spletno anketo (20 posameznikov), bodisi so bili intervjuvani (10 posameznikov). To so posamezniki, ki:

- že imajo zaključeno srednješolsko oziroma univerzitetno izobrazbo ali dokončan osnovnošolski oziroma srednješolski program na institucijah za izobraževanje odraslih;
- so še v fazi izobraževanja na srednjih šolah, univerzah ali institucijah za izobraževanje odraslih.

Prihajajo iz različnih okolij severovzhodne (SV) in jugovzhodne (JV) Slovenije, kjer beležimo največje koncentracije poselitve romske narodne skupnosti v državi. Ti anketiranci in intervjuvanci po svoji izobrazbeni, zaposlitveni oziroma socialno-ekonomski strukturi odstopajo od povprečja v romski skupnosti. V primeru te populacije torej ne gre za reprezentativen vzorec, saj je povprečna stopnja izobrazbe in omenjene strukture v skupnosti nižja, verjetno pa so tudi izkušnje večine Romov na področjih izobraževanja in (posledično) zaposlitve slabše.

Na osnovi analize intervjujev s posamezniki romske narodnosti smo oblikovali pet kategorij dejavnikov vpliva na stopnjo vključenosti in uspeha Romov v izobraževalnem sistemu – s poudarkom na srednješolski stopnji izobraževanja. To sliko smo v večini primerov dejavnikov dopolnili še z analizo spletnih anket z namenom, da bi pridobili še bolj poglobljen vpogled v posamezne teme. Zaznali smo naslednje kategorije medsebojno povezanih dejavnikov:

- a) družinske in osebne okoliščine Romov;
- b) želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje šolanje oziroma študij;
- c) izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu;
- d) izkušnje in položaj Romov na trgu dela;
- e) drugi dejavniki.

Te dejavnike lahko pojmujeemo kot tiste, ki so na neposreden ali posreden način vplivali, da so se omenjeni romski intervjuvanci ter anketiranci prebili do nadpovprečne izobrazbene ravni v

svoji skupnosti oziroma, zakaj drugim Romom ta preboj ne uspeva. Prve tri kategorije dejavnikov so najpomembnejše, saj imajo ali so imele v prvi vrsti lahko *sproten* in pretežno *neposreden vpliv* na stopnjo vključenosti in uspešnosti romskih otrok oziroma mladine v izobraževanju že v fazi njihovega lastnega (sedanjega ali preteklega) izobraževanja. Pri četrti kategoriji dejavnikov pa gre za *posreden vpliv* izkušenj in okoliščin, ki so jih starejši Romi doživeli na trgu dela, informacije o tem pa so prišle do drugih, mlajših Romov, ki se šele izobražujejo in so na poti, da bi se lahko zaposlili. V peti kategoriji dejavnikov je podan samo izbor tistih, o katerih so najboljše govorili intervjuvanci in se jih ni dalo uvrstiti med predhodne kategorije. V analizo bi lahko dodali še nekaj dejavnikov vpliva na uspešnost in vključenost v izobraževalnem sistemu, kot je npr. področje zgodovine prisotnosti (vpisovanja in obiskovanja) romskih dijakov na posameznih srednjih šolah, a jih nismo upoštevali, ker jih intervjuvanci in anketiranci niso omenjali ali zaznali oziroma jim niso posvečali veliko pozornosti. Na tem mestu je treba dodati, da pri stanju zaznanih dejavnikov prihaja do velikih razlik predvsem na ravni SV – JV Slovenija, hkrati pa tudi znotraj posameznih ožjih regij, tako da je o njih težko sploševati.

Najpomembnejša kategorija dejavnikov je prva – tj. družinske in osebne okoliščine Romov. Sem sodijo dejavniki, ki izvirajo oziroma s katerimi se soočajo romski dijaki in študentje ali romski otroci ter mladina nasploh v svojem ožjem okolju družine, bližnjega sorodstva in soseske (npr. romskega naselja). Sem se uvrščajo:

- odnos družine oziroma domačega okolja do izobraževanja,
- spodbuda in pomoč družine,
- zaščitniškost in pretirane bojazni staršev,
- bivalno okolje in razmere,
- socialno-ekonomski položaj,
- jezik.

V okviru te kategorije dejavnikov bi si bilo treba predvsem aktivno prizadevati spremeniti najpogosteje zaznan odnos romskih staršev do izobraževanja, kjer slednje ni vrednota oziroma je po njihovem izobraževanje potrebno le do zaključka osnovne šole. Posledično romski učenci in dijaki v domačem okolju nimajo dovolj motivacije za izobraževanje in samozavesti na tem področju, kar je tudi glavni zaviralni razlog, da zelo majhen delež Romov nadaljuje izobraževanje po obveznem osnovnošolskem obdobju. Pomembno je, da domači svojim otrokom pri šolanju nudijo vsaj simbolično spodbudo in podporo, s ciljem, da bi se otroci v prihodnosti lahko tudi zaposlili. Takšna aktivna spodbuda staršev je bila zaznana praktično pri vseh anketirancih in intervjuvancih.

Na ravneh, višjih od osnovne šole, pa se med romskimi starši srečujemo tudi z dejavnikom prevelike zaščitniškosti in bojazni glede morebitnega izobraževanja otrok izven ožje domače regije. Ta pojav lahko vodi v začaran krog, ko slabo izobraženi in nasploh marginalizirani starši neradi »izpustijo« svoje otroke v nadaljevanje šolanja po končani osnovni šoli. Mnogi romski starši imajo namreč pomanjkanje izkušenj in informacij o izobraževanju v srednjih šolah v oddaljenejših krajih, kar je povezano tudi z njihovo prostorsko-socialno getoizirano v romskih naseljih. Takšnim staršem primanjkujejo predvsem jasno podane sintetizirane informacije, kakšne vrste izobraževanja so sploh na voljo za njihove otroke po osnovni šoli in čemu bi izobraževanje v srednji šoli »koristilo« oziroma katere možnosti bi se s tem odprle otrokom. Omenjeni dejavniki so tudi tesno povezani z bivalnim okoljem oziroma z bivanjskimi razmerami, kjer živijo romski dijaki in s socialno-ekonomskim statusom njihovih družin.

Položaj romske skupnosti na vseh omenjenih področjih je povprečno precej slabši od večinske populacije.

Eden najpomembnejših dejavnikov, ki romske otroke lahko zaznamuje že na samem začetku izobraževalne poti, pa je jezik. Materni jezik večine Romov v Sloveniji je romščina, področje jezika pa je v romski skupnosti izrednega pomena zaradi različnih razlogov – od kulturnih in identitetnih do vzgojno-izobraževalnih ter socializacijskih. Ker pa je učni jezik v šolah slovenščina, je v okoljih, kjer je materni jezik večine otrok romščina, še toliko pomembnejše, da so ti otroci predhodno vključeni tudi v vrtčevsko varstvo, da tam poleg socializacijskih veščin usvojijo še vsaj osnove slovenskega jezika. Na tem področju bi morali nujno sprejeti posebne ukrepe za socialno-ekonomsko najšibkejša romska okolja, kjer je raven slovenščine in pogosto tudi pismenosti praviloma tudi najslabša.

Druga kategorija dejavnikov so želje, motivi in aspiracije romskih otrok in mladostnikov za nadaljnje izobraževanje, sem pa sodijo naslednji dejavniki:

- želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem,
- poklicne želje in
- možnosti za dokončanje osnovne šole na programih za izobraževanje odraslih.

V nasprotju s predhodno kategorijo, ki se je v prvi vrsti osredotočala na odnos romskih staršev oziroma domače skupnosti do izobraževanja nasploh in na okoliščine, iz katerih izhajajo romski učenci oziroma izobražujoča se mladina, se ta kategorija dotika odnosa samih romskih otrok oziroma mladostnikov do nadaljnjega izobraževanja po zaključeni osnovni šoli. Pri dejavniku želje, načrti in izkušnje v zvezi z nadaljnjim izobraževanjem, so anketiranci omenjali, da sta največji vpliv za vpis na srednjo šolo – poleg spodbude s strani družine – imela želja po pridobitvi poklica in možnosti lažje pridobitve zaposlitve. Izboru izobraževalne srednješolske in fakultetne smeri pa je najbolj botrovala vsebina izobraževalnega programa. Med poklicnimi željami, ki tudi vplivajo na tovrstni izbor in odnos do izobraževanja in smo jih obravnavali kot ločen dejavnik, lahko omenimo, da je največ anketirancev (v svoji mladosti) želelo/želi pridobiti poklic oziroma zaposlitev na pedagoškem področju. Tak položaj je gotovo posledica dejstva, da je delo na tem področju – v okviru različnih projektov ali preko javnih del – ena redkih možnosti, ki se mladim Romov v Sloveniji sploh ponuja na trgu zaposlitev. Poleg tega je specifična za Rome iz SV Slovenije še zaposlovanje v sosednji Avstriji. Na odnos Romov pa vpliva še en dejavnik, to je zavedanje učencev na osnovni šoli, da lahko osnovnošolski program formalno zaključijo na ustanovah za izobraževanje odraslih.

Tretja kategorija dejavnikov so izkušnje Romov v izobraževalnem sistemu. Sem sodijo:

- vključenost v predšolsko vzgojo,
- pomoč in podpora, na voljo romskim učencem in dijakom,
- odnos učiteljev do romskih učencev,
- odnos profesorjev do romskih dijakov,
- odnos sošolcev na osnovnošolski stopnji izobraževanja in višje,
- lastno (ne)izpostavljanje narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli.

Omenjena je že bila tesna medsebojna povezanost med (ne)vključenostjo romskih otrok v predšolsko vzgojo in njihovim znanjem ter obvladovanjem slovenskega jezika. Kot kažejo rezultati spletne ankete, se nakazuje tudi povezava med obiskovanjem vrta ter nadaljevanjem izobraževanja po končanem osnovnošolskem izobraževanju, saj je velika večina anketirancev obiskovala vrtec. Kot na področju jezika se tudi pri tem dejavniku kaže velik razkorak med SV

in JV Slovenijo v prid prve. Na JV države je v romski skupnosti obiskovanje vrtca zelo redko, če že do tega pride, pa starši vpišejo otroke v vrtec pozno. Vpis v vrtece je na splošno najbolj kritičen na območjih romske poselitve, ki so socio-ekonomsko najbolj deprivilegirana. Na ta območja bi torej morali osredotočiti specifične ukrepe motiviranja romskih staršev za vpis otrok v vrtece ter informiranje o prednostih, ki jih to prinaša tako za otroke, ko bodo vstopili v šolo, kot za same starše.

Slovenske srednje šole ne izvajajo posebnih ukrepov za pomoč oziroma podporo romskim dijakom, kot to velja za romske učence na ravni osnovnih šol. Nekateri intervjuvanci pa opazajo, da posamezni romski dijaki zaradi različnih razlogov v prvem ali drugem letniku obupajo in opustijo šolanje. Kljub temu, da imajo romski dijaki, tako kot vsi ostali dijaki na šolah na voljo dopolnilni pouk, se je večina v spletni anketi strinjala oziroma zelo strinjala s trditvijo, da bi tudi v srednji šolah morale biti za Rome na razpolago dodatne oblike pomoči.

Posebna dejavnika, ki vplivata na vključenost in tudi uspešnost romskih dijakov, sta odnos učiteljev oziroma profesorjev do teh dijakov in še pred tem do romskih učencev. Večina anketirancev je imela pozitivne izkušnje odnosa s strani učiteljev na osnovni šoli, podobne pozitivne izkušnje so omenjali tudi za raven srednje šole. Ob primerjavi odgovorov, ki so bili podani za oris odnosa z učitelji v osnovni in profesorji v srednji šoli, lahko strnemo, da gre za zelo podobne odgovore, le da je šlo v primeru dijakov še za nekoliko bolj ugodno sliko odnosa. Največ je odvisno od posameznih profesorjev ter od dijakovih izkušenj z njimi. Večina intervjuvancev je omenjala korekten oziroma pozitiven odnos profesorjev do njih. Kot ločen dejavnik, ki vpliva zlasti na (občutek) vključenosti oziroma sprejetosti, je bil obravnavan še odnos neromskih sošolcev – ne glede na raven izobraževanja. Na splošno velja, da se čutijo Romi bolje sprejeti s strani (neromskih) sošolcev na srednjih šolah kot pa na osnovnih. V osnovnih šolah je tovrstni odnos najslabši v okoljih, kjer so Romi hkrati tudi najbolj marginalizirani in je splošen odnos do njih pretežno negativen. To velja zlasti za dele JV države. Boljši odnos v srednjih šolah je odraz večje zrelosti dijakov in večjega geografskega obsega ter raznolikosti regije ter krajev, od koder prihajajo dijaki.

(Ne)izpostavljanje lastne narodnostne pripadnosti romskih dijakov v šoli smo obravnavali kot poseben dejavnik zato, ker posredno nakazuje na to, koliko se romski otroci in mladina počutijo (ne)sprejete v šolskem okolju. Tu gre za povezavo med dejstvom, da je v marsikaterem okolju v državi še vedno prisotna stigmatizacija Romov, zato ostaja aktualno vprašanje, ali in če sploh se Romi v procesu izobraževanja želijo izpostavljati glede svoje narodnostne pripadnosti. Tako kot vsi drugi si tudi romski dijaki želijo biti sprejeti kot »običajni« ostali dijaki in zaradi svojega porekla ne želijo biti obravnavani kako drugače. Z višanjem stopnje izobrazbe se manjša tudi delež sošolcev in profesorjev, ki vedo, da je kdo med učenci/dijaki/študenti romske narodnosti. Nekateri izmed njih so glede svoje (samo)identifikacije z »romskostjo« postali bolj sproščeni v srednješolskem ali univerzitetnem okolju, kjer med sošolci vlada bolj sproščen odnos do raznolikosti.

Četrta kategorija dejavnikov so izkušnje in položaj Romov na trgu dela. Sem uvrščamo:

- delovne izkušnje romskih intervjuvancev in anketirancev,
- diskriminacijo pri zaposlovanju,
- »vdanost v usodo« pri iskanju zaposlitve,
- percepcije Romov o splošnemu položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela.

Izkušnje posameznikov iz romske skupnosti na trgu dela lahko pomembno vplivajo na druge pripadnike skupnosti, ki se še izobražujejo, in sicer tako, da jih motivirajo in stimulirajo k izobraževanju do ravni ter smeri, potrebnih za lažjo pridobitev željene zaposlitve. Nadpovprečno izobraženi in zaposleni romski posamezniki, kot je velika večina naših intervjuvancev in anketirancev, so lahko navdih mladim Romom v procesu izobraževanja. Kot je bilo že omenjeno, Romi, ki se jim sploh uspe zaposliti, delajo zlasti preko projektov in javnih del na omejenem naboru delovnih mest. Za njihovo skupnost, ki v veliki meri beleži visoko stopnjo socialno-ekonomske deprivilegiranosti, bi bilo nujno, da bi njeni pripadniki imeli na voljo večjo raznolikost zaposlitvenih možnosti. Po drugi strani pa bi bilo treba omogočiti, da bi nekatera že obstoječa delovna mesta, ki jih že sedaj zasedajo Romi, predvsem v vzgoji in izobraževanju, ne bila projektno pogojena, saj so potrebe po, denimo, romskih pomočnikih, stalne.

Pomemben dejavnik, ki negativno oziroma destimulativno vpliva na Rome v procesu izobraževanja, je diskriminacija na osnovi etnične pripadnosti pri iskanju zaposlitve. S to težavo se še vedno soočajo Romi tako iz SV kot iz JV Slovenije. (Potencialni) delodajalci zaradi svojih predsodkov romskih prosilcev pogosto ne izberejo za zaposlitev – pri tem pa gledajo na »kriterije«, kot so »tipični romski« priimek, kraj bivanja, izgled itd. Na tem področju bi bilo nujno ostrejšše ukrepanje pristojnih ustanov v državi, po drugi strani pa bi bilo treba Rome informirati o tem, kako pomembno je prepoznati in prijaviti tovrstno obravnavo, če so je deležni. Zaradi pogostosti tovrstnih slabih izkušenj in nekaterih drugih razlogov je v romski skupnosti pogost fatalističen pristop do izobraževanja in posledično do iskanja zaposlitve, ki ravno tako deluje zaviralno na področju uspešnosti in vključevanja v izobraževalni proces.

Kljub temu nespodbudnemu položaju pa se romski posamezniki, po izjavah intervjuvancev, ponekod zaposlujejo na različnih »netipičnih« delovnih mestih. Percepcije Romov o splošnem položaju pripadnikov romske skupnosti na trgu dela so ravno tako pojmovane kot pomemben dejavnik na področju uspešnosti in vključenosti Romov v izobraževalni sistem. Žal večina poslovno najbolj uspešnih Romov svojega narodnostnega porekla praviloma ne želi izpostavljanje. Zato ti posamezniki v odnosu do svoje izvorne skupnosti ne morejo delovati kot neke vrste vzor, v odnosu do večinske populacije pa tudi ne pripomorejo k razbijanju predsodkov o »lenih in brezposelnih« Romih. Zopet se tu izpostavlja tudi specifika zaposlovanja Romov iz SV Slovenije v Avstriji zaradi boljših zaposlitvenih možnosti in zaslužkov tam. Kot je po eni strani obstoj trga dela bližnje sosednje države priložnost za ekonomsko preživetje številnih prekmurskih Romov, pa je hkrati to tudi velika škoda za intelektualno, kulturno in še kake vrste vitalnosti romske manjšinske skupnosti v Sloveniji.

V zadnjo kategorijo drugih dejavnikov smo uvrstili samo dva, ki so se jih romski intervjuvanci večkrat oziroma obširneje dotaknili s svojimi izjavami. To sta:

- nestimulativnost socialnih transferjev v odnosu do zaposlovanja ter
- vzornišvo znotraj romske skupnosti in pomanjkanje dovoljšnjega števila romskih izobražencev.

Prvi dejavnik se nanaša predvsem na zaskrbljujoč položaj, ko je v nekaterih regijah pretežni del romske populacije odvisen od socialnih transferjev. Na tem področju lahko prihaja do začaranega kroga. Romski posamezniki v primeru zelo nizke izobrazbe ne morejo pričakovati solidnih zaslužkov na delovnih mestih, ki so jim potencialno na voljo, ta finančno skromna plačila pa jih odvrčajo od tega, da bi aktivno iskali zaposlitev in se za to tudi ustrezno izobrazili, potem pa ostanejo delovno neaktivni in finančno odvisni od socialnih prejemkov.

Takšen položaj lahko vodi tudi v stanje pasivnosti glede izobraževanja – v nemotiviranost oziroma »vdanost v usodo«.

Kot je bilo že omenjeno, je v tem oziru zelo pomemben tudi obstoj vzornikov znotraj romske skupnosti, kar pojmuje kot posebej dejavnik. Med vzornike uvrščamo pripadnike romske izobraženske elite, ki aktivno delujejo v odnosu do pripadnikov romske skupnosti kot tudi do večinske populacije. Predvsem gre tu za člane Romskega akademskega kluba in za romske pomočnike. Na področju tega dejavnika pa se soočamo s pojavom premajhnega števila nadpovprečno izobraženih in zaposlenih Romov, ki bi bili hkrati tudi aktivni in vplivni predvsem v odnosu do mladih iz svoje skupnosti. V bolj odprtem in sprejemljivem okolju bi se verjetno izpostavilo več izobražencev, ki bi delovali kot vzorniki za mlajše Rome v fazi šolanja. Potencial t. i. romskih vzornikov, ki bi stimulatивно delovali na mlade Rome, ostaja neizkoriščen na številnih področjih – od medijev, kulture, do športa in poslovnih voda. Prav v vsakem izmed teh okolij v Sloveniji se najdejo uspešni Romi in mnogim je pot do uspeha prinesla ravno ustrezna in dovolj visoka izobrazba.

V tej študiji so torej obravnavani dejavniki, ki po mnenju pripadnikov romske skupnosti vplivajo na stopnjo (ne) vključenosti in (ne) uspešnosti Romov v rednem izobraževanju, pa tudi v izobraževanju odraslih. Ker gre za pri izobraževanju za tesno povezanost cele vzgojno-izobraževalne vertikale, smo se poleg poudarka na srednješolski ravni vseeno morali dotakniti tudi izobraževalnih stopenj pred in po njej.

Na osnovi analize stanja lahko trdimo, da bi se na področju nekaterih dejavnikov (kot npr. pomoč in podpora romskim dijakom) že na srednji rok lahko izboljšal položaj v smer nudenja pogojev za boljšo vključenost in uspešnost romskih dijakov ali študentov. Na splošno pa velja, da je sicer opaznejši napredek na področju izobraževanja Romov na ravneh, višjih od osnovne šole, podobno kot za osnovnošolsko stopnjo, mogoče pričakovati le ob sistematičnem kontinuiranem delu na dolgi rok na področju več dejavnikov hkrati. Univerzalnih rešitev in nasvetov za celotno romsko skupnost za področje izobraževanja za večino naštetih dejavnikov pri nas ne more biti zaradi velike medregionalne in celo znotraj regionalne kulturno-jezikovne kot tudi socio-ekonomske raznolikosti položaja romske skupnosti.

Zato bi veljalo imeti več različnih scenarijev, vezanih na omenjeni spremenljivki (socialno-ekonomski status, materni jezik oziroma znanje slovenščine) ali tudi druge spremenljivke. Hkratno oziroma sočasno delo na več področjih zahteva veliko stopnjo medsebojnega sodelovanja in usklajevanja predvsem pristojnih ministrstev in njim podrejenih ustanov s področij vzgoje-izobraževanja (od vrtca do univerze), sociale (socialna politika), infrastrukture (bivalni pogoji) in dela (zaposlovanja). Seveda so možni napredki na posameznih področjih, a ti nimajo pravega, globljega učinka za skupnost, če niso povezani tudi z ostalimi kritičnimi področji, kjer romska skupnost beleži velike zaostanke oziroma marginaliziranost.

5. Viri in literatura

- Ambrožič, Branko et al., 2019. *Letni delovni načrt Otroškega vrtca Metlika*. Šolsko leto 2019/2020. Metlika, Otroški vrtec Metlika.

- Bešter, Romana & Medvešek, Mojca (ur.), 2013. *Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Bešter, Romana & Pirc, Janez, 2020. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti*. Evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2018/19. Ljubljana, Center šolskih in občolskih dejavnosti.
- Pirc, Janez, 2013. *Od skritosti do točke na zemljevidu. Socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pirc, Janez & Bešter, Romana, 2018. *Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2017/18*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pirc, Janez & Bešter, Romana, 2019. *Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2018/19*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pirc, Janez & Bešter, Romana, 2020. *Dejavniki, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na vseh stopnjah rednega izobraževanja ter izobraževanja odraslih, kot jih zaznavajo predstavniki izobraževalnih institucij in drugih organizacij*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- *Pravilnik o normativih in kadrovske pogojih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje*. Uradni list RS, št. 75/05, 82/05, 76/08, 77/09, 79/09 – popr., 102/09, 105/10, 92/12 in 27/14.
- *Pravilnik o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje*. Uradni list RS, št. 27/14, 47/17 in 43/18.